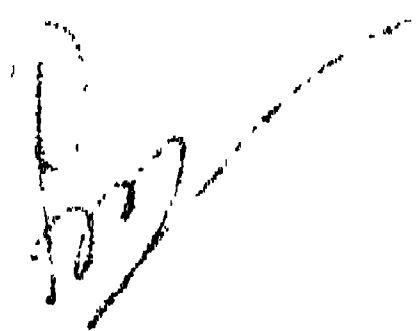

સુવર્ણાચાર્ય હુન્નર-વિજ્ઞાન

સમસ્ત ભૂમિકા.

પ્રથમ ભાગ.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઇટ વિભાગ]

अनुक्रमांक २२२८-७ किंमत १.०००

ग्रंथनाम २३५। प्रथमार्थ २५३२ वि० १९

वर्गांक ५-: २१

સુવર્ણાચાર્ય હુન્નર-વિજ્ઞાન. સપ્તમ ભૂમિકા.

પ્રથમ

ભાગ.

લેખક :—

સોની કેવળરામ મણીરામ ભગત.
નવાપુરા, પારસીશેરી, સુરત.

આવૃત્તિ ૧ લી]

[પ્રત ૧૦૦૦

સંવત ૧૯૬૬-સને ૧૯૪૦.

કીંમત રૂ. ૧-૦-૦.

સુરત પ્રિન્ટર્સ
અને બુક બાઇન્ડર્સ
સંસ્થા
૨૨-૨૬

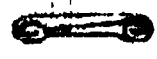

મુદ્રક:- મંગળદાસ જેકીશનદાસ ચૌકસી,
મુદ્રણસ્થાન:- શ્રી "ભારત વિજય" પ્રીં પ્રેસ,
સ્ટેશન રોડ, પોલીસ ક્વાર્ટર સામે — સુરત.

શ્રી

પ્રસ્તાવના.

સૂવર્ણાચાર્ય હુન્નર વિજ્ઞાન—સપ્તમ ભૂમિકાનું આ લઘુ પુસ્તક કેાંઈપણ સત્સંગી ભાઈને વાંચવા-વિચારવા સુગમ થઈ પડે માટે તે જુદું છપાવ્યું છે. કારણ કે, આગલી ભૂમિકામાં હુન્નર-કળાની માહિતિ ખાસ સોનીભાઈઓને ઉપયોગી હોવાથી તે જુદો ભાગ રાખવામાં આવ્યો છે. હવે આ પુસ્તકમાં સૂવર્ણાચાર્ય એટલે ઉત્તમ ધાતુના આચાર્યનું ઉત્તમપદ અને તેમાં મનુષ્યદેહ પ્રાપ્ત થઈ તેની સફળતા શી રીતે પ્રાપ્ત થાય અને તે વિષે શાસ્ત્રાનું મંતવ્ય પ્રારબ્ધવાદ, કર્મવાદ, ઈશ્વરવાદ વિગેરે અનેક પ્રકારના બોધનું રહસ્ય, કર્મભક્તિ, જ્ઞાનનું સ્વરૂપ અને જીવનમૂક્ત દશા શી રીતે પ્રાપ્ત થાય તથા શ્રુતિસ્મૃતિ વેદપુરાણના લક્ષારથો. શું અને સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ શી રીતે થાય તે વિષે મેં જે આ લઘુ પુસ્તકમાં સમજાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે. તે જ્ઞાન મહર્ષિ વેદવ્યાસ શુકદેવ તથા હતાત્રય ભગવાન અને સાક્ષાત્ કૃષ્ણચંદ્ર આદિ અનેક મહાપુરૂષનું હોવાથી તે માન એમને ઘટે છે. અને જે કાંઈ બુદ્ધિયુક્ત હોય તે મારી અદ્યબુદ્ધિનું પરીણામ હોવાથી ક્ષમા ચાહું છું.

ખીજું મુમુક્ષુઓને મનન કરવા લાયક માસ્તર છોટાલાલ જીવનલાલના તથા અન્ય ભકતોના કિર્તનો, છાપા વિગેરે જે છાપેલા છે તે જ્ઞાન તે તે સંતશિરોમણીના હોવાથી તે માન તેમને ઘટે છે.

સંવત ૧૯૯૬ના
આવળ સુદ ૧ને રવીવાર.
તા. ૪-૮-૧૯૪૦

લી. આપનો,
કેવળરામ મણીરામ ભગતના
ઓમ તત્સત્

પરિચય.

ભાઈશ્રી કેવળરામભાઈનો કેટલાક સત્સંગી ભાઈઓને પરિચય થયો છે તે તો એમના ભજન-કિર્તન વ્યાખ્યાન વિગેરેથી માહિત હશે પણ મને એમનો પંદર વીશ વરસનો અનુભવ જે થયો છે તે અવર્ણીય છે. એમનું જ્ઞાન અને અનુભવ સિદ્ધ્યાંત કોટીનું હોવાથી તે પ્રસંસનિય છે. અને તેનો આપણા સત્સંગી ભાઈઓ લાભ લે એ હેતુથી હું એમને ઘણા વખત થયા કહેતો હતો કે આપ આપની વાણી થોડી પુસ્તકરૂપે પ્રકટ કરો તો ઠીક તે ભાવના ફળીભુત થઈ અને હજુ હું એમના સત્સંગનો લાભ મેળવવા સત્સંગી ભાઈઓને જાણવું છું કે આવો અમૂલ્ય સમય પછી નહીં મળે.

હીં આપનો સેવક.

સોની મણીલાલ છોટાલાલના

જય સચ્ચિદાનંદ.

પુસ્તક મળવાનાં ઠેકાણાં:—

સુરત— પ્રકાશકને ત્યાંથી. સોની કે. એમ. ભગત
નવાપુરા, પારગીશેરી—સુરત.

મુંબાઈ— એચ. જગમોહનદાસની કુંઠ
લુહાર ચાલ, અશોક ખીરડીંગની નીચે—મુંબાઈ.

વડોદરા— સોની રંગીલાલદાસ ગોરધનદાસ,
નરસીંહજીની પોળ—વડોદરા.

અમદાવાદ— સોની મગનલાલ પાનાચંદ,
રાયપુર, મહાલક્ષ્મીની પોળ—અમદાવાદ.

સુવર્ણચાર્ય દુત્તર-વિજ્ઞાનના લેખક :-

ભગત કેવળરામ માણીરામ.
મરત.

સાતમી ભૂમિકા

પ્રાતઃ સ્મરમી હૃદય સંસ્કરણાત્મ તત્ત્વં
સચ્ચિત્ત સુખં પરમહંસ ગતીં તુરીયં
યત્ત સ્વપ્ન જાગ્રત સુષ્પ્તિમ વેતી નિત્યં
તદ્ બ્રહ્મ નિપકલ મહંત ચ ભૂત સંધઃ
પ્રાતઃ ભજમી મનસા વચસા મગમ્યં
વાચો વિભાતિ નિખીલા યદનુ ગ્રહેણુ
યં નેતિનેતિ વચનેર્નિગમા અવોચુ
સ્તં દેવદેવમ અચ્યુતમાર્દુ ગમ
પ્રાતઃ નમામિ તમઃ સા પરમક વર્ણુ
પૂર્ણુ સનાતન પદં પુરૂષોત્તમાખ્યં
યસ્મીન હૃદં જગત્ સેષમ સેષ મૂર્તો
રજવા ભજંગ ઇવ પ્રતિ ભાસીતવે

પ્રાતઃકાળે હું કેાનું સ્મરણુ કરું. આ પ્રશ્ન હૃદયમાં થતાં વિચારના સ્ટેજપર આવતાં સમજાયું કે આ અનાત્મ પદાર્થ કે જે જડ, વિકારી અને ક્ષણેક્ષણે નાશ થતાં દેખાતા છતાં તેમાં મોહુ વડે કરી અનેક જન્મોજન્મમાં સુખવૃદ્ધિ કરી તેને પ્રાપ્ત કરવા તેનું સ્મરણુ ચિંતન કરી અંતે અનેક દુઃખને પ્રાપ્ત થઈ જન્મમરણના ચક્કરમાંથી મૂકત ન થયા ત્યારે વિવેક આવ્યો. હવે વિવેક એટલે સત્ય-અસત્યનો નિર્ણય કરનારું જ્ઞાન તેને વિવેક કહેવાય. એ વિવેકથી સમજાયું કે હવે હું આ નિત્ય પદાર્થનું ચિંતન નહીં કરતાં હવે હું હૃદયમાં રહેલા સ્કરણરૂપ આત્મતત્ત્વને ચિંતન કરું. કારણ કે સત્ચિત્ત સુખં એટલે સત્ ત્રિકાલા બાધિત્ એટલે ગણે કાળમાં જેનો નાશ નહીં થાય એવું, અને ચૈતન્યસ્વરૂપ, જ્ઞાનસ્વરૂપ વાસ્તવિક જે સઘળા સુખનું મૂળ જે જાગ્રત સ્વપ્ન સુષુપ્તિ ત્રણે અવસ્થાનો સાક્ષી એટલે બાણકાર એવું બ્રહ્મસ્વરૂપ નિષ્ક્રિય એટલે ક્રિયારહિત જેને પંચભૂતો એટલે પૃથ્વી, વાયુ, તેજ, આકાશ, પાણીના ધર્મોથી જે વિકારી થતો નથી તે આત્મા હું છું.

પ્રાતઃકાળે સ્મરણ કરું, જેનું ભજન કરું તે વસ્તુ કેવી કે જ્યાં મનવાણી પહોંચી શકે નહીં એટલુંજ નહીં પણ જે આત્માની સત્તા વડે વાણી પ્રકાશે છે, કાન જે સત્તા વડે શ્રવાણ કરે છે, આંખ જે સત્તા વડે જોઈ શકે છે એવું સત્તાસ્વરૂપ જે આત્મતત્ત્વ છે. જેને વેદ પણ નેતિનેતિ એટલે એ નહીં એ નહીં એમ કરતાં અવાચ્ય થઈ ગયા તે આત્મદેવને કે જેમાં કશો ફેરફાર થતો નથી એવા મારા સ્વરૂપને હું સ્મરણ કરું. વળી જે અજ્ઞાનનો નાશ કરનાર જ્ઞાનસ્વરૂપ છે જેમ સૂર્ય અંધકારનો નાશ કરે એવું પૂર્ણ અને સઘળા પુરૂષોમાં જે જ્ઞાતિ પામેલું જે સૃષ્ટિનું આદિકારણ એવા મારા સ્વરૂપમાં જે હું, તું, તે, એવો ભેદરૂપ વ્યવહાર જગત વિકસ્યું છે તે કેવું, તે વિચારથી સમજાયું કે, જેમ અંધારામાં પડેલી દોરડી સર્પરૂપ ભાસી ભય પેદા થયો પણ દીવો પ્રકટાવી જોતાં સર્પ નહીં પણ દોરડી. પહેલાં પણ સર્પ નહોતો ભાસ્યો ત્યારે પણ સર્પ નહીં અને દીવો લઈ જોતાં પણ સર્પ નહીં એટલે ત્રણે કાળમાં સર્પ જેમ નહીં તેમ આ આત્મસ્વરૂપમાં ત્રણે કાળમાં જગત નહીં પણ મિથ્યા ભાસ્યું. અર્થાત પ્રતિત થયું છે.

સૂવાર્ણચાર્યનું ઉત્તમ પદ.

જે જેનું ચિંતન કરે, તે તે મય થઈ જાય;
પ્રભુ ચિંતી પ્રભુમય થયું, એ કિટભૂમરને ન્યાય.

હવે હું જે દેહાભ્યાસથી પોતાને સોની માની જોડેલા છતાં સઘળી ધાતુનો પરિક્ષક. ખરી ખોટી ધાતુને અને મિશ્ર થઈ ગયેલી એવી ધાતુમાંથી પૃથક્કરણ કરી સત્ય વસ્તુ સૂવાર્ણને ગ્રહણ કરનાર, અને ચોરી કરીને પણ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાવાળો હવે જે ધાતુ તથા ઝવેરાતથી માંડી કાચ-કીડીયાનો પણ અનુભવી એટલે સત્ય-અસત્યને વિવેક વડે નિર્ણય કરનાર આ મારા સૂવાર્ણકારના ધંધાને ધન્ય છે.

મારા વાંચક ભાઈને સંસય થશે કે આ તો પોતાના વખાણ કરવામાં કૂશળ છે પણ ભાઈઓ વિચારી જોતાં માલમ પડશે કે, સોની આગળ સો નહીં. એટલે બુદ્ધિમાં જે તિક્ષણ, જે ધંધો

કરવામાં ચિત્તની એકાગ્રતા કરવામાં અનુભવી, જેનું દૃઢ આસન કે જે પોતાના પહાડમાંથી રાતના બાર-બાર વાગ્યા સુધી દૃઢ આસનનો અભ્યાસી. યોગના જે અષ્ટ અંગ છે:- યમ, નિયમ, આસન, પ્રાણાયમ, ધ્યાન, ધારણા, સમાધિ, એ અંગમાંના કેટલાક અંગ આ સૂવર્ણાચાર્યના ધંધાને લઈ કારીગરને સ્વભાવિક પ્રાપ્ત હોવાથી જો એ પાતે ધારે તો મોક્ષ જે નિરતીસય સુખ કહેવાય છે તેને એ સુલભ રીતે પ્રાપ્ત કરી શકે એ નિઃશંસય છે. તેનું કારણ- કર્મ, ભક્તિ અને જ્ઞાન એ ત્રણ રસ્તા શાસ્ત્રકારોએ જે બતાવ્યા છે. યોગ જે ચિત્તવૃત્તિનો વિરોધ એનું નામ યોગ. એવો ચિત્તની એકાગ્રતારૂપ યોગ કારીગરને પ્રાપ્ત હોય છે.

કેમકે, કારીગર પોતાના કામમાં નવીનવી જાતના અલંકારો અને નવીનવી જાતની ફેશનો ઉત્પન્ન કરવામાં પોતાની કલ્પના-શક્તિથી અને ચિત્તની એકાગ્રતાથી હૃદયમાં ઉંડો ઉતરી ક્ષણિક યોગ વડે એ પાતે નવાનવા ઘાટો ઉત્પન્ન કરી શકે છે. સાઈ સસ્તું, સરળ કેમ બને એ વિષે એ વિચારનિમગ્ન બને છે. ખાવા પીવા તથા વ્યવહારની કેટલાક કામની વિસ્મૃતિ પણ થાય છે. એવી અંતર્મૂર્ખવૃત્તિ જે સંસારસાગર તરવા સાધનરૂપ ગણાય છે તે કારીગરને પ્રાપ્ત હોય છેજ.

વળી જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા ચાર સાધનની આવશ્યકતા શાસ્ત્રમાં બતાવી છે જે પ્રથમ સાધનમાં વિવેક, વૈરાગ્ય, પટસંપત્તિ, મુમુક્ષુતા, એમાં વિવેક એટલે:-

આત્મ અવિનાસી અચલ, જગતા તે પ્રતિકુળ;
એસો જ્ઞાન વિવેક હય, સખ સાધનકો મૂળ.
બ્રહ્મલોક લોભોગ જ્યોં, ચાહે સખનકો ત્યાગ;
વેદ અર્થ જ્ઞાના મુનિ, કહત નાહી વૈરાગ્ય.
મન વિષયનતેં રોકનો; સમર્તીહી કહત સુધિર;
ઇંદ્રિ ગણકો રોકનો, દમ ભાસત બુદ્ધવિર.
સત્યવેદ ગુરૂ વાક્ય હય, શ્રદ્ધા અસ વિશ્વાસ;
સમાધાન તાકો કહત મન વિશ્લેષકો નાશ.

સાધન સહિત કર્મ સખ ત્યાગે;
 લાખી વિષસમ વિષયનત્યો ત્યાગે.
 દગ નારી લાખી હુમ જાંહી ઝાના;
 સો લછન ઉપનામ બખાના.
 આતપ સીત ક્રુધાતૃપા ઈનકો સહન સ્વભાવ;
 તાહી તિતીક્ષા કહત હય કો વેદ મુનિવર શવ.

ઉપરના દોહરામાં વિચાર સાગરમાં નિશ્ચલદાસ મહારાજજીએ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાના સાધનોની શ્રેણી લખી છે. હવે એમાં વિવેકની વ્યાખ્યા આત્મા સીવાયની ખીજ વસ્તુ મિથ્યા સમજવી એટલે સત્ય વસ્તુ એક આત્મા છે એવું સત્ય-અસત્યનું નિર્ણય કરનાર જે જ્ઞાન તેને વિવેક કહે છે. હવે ખરા-ખોટાની પરીક્ષા કરનાર કારીગર પારખ કહેવાય છે. એટલે પરિક્ષક ગુણ વડે એ વિવેકરૂપ સાધનવાળો સહજ સ્વભાવે છે, હવે વૈરાગ્ય જે બ્રહ્મલોક પર્યંતના વિષયસુખનો અભાવ એટલે અનિત્ય વસ્તુનો ત્યાગ અને નિત્ય વસ્તુમાં પ્રેમ એવો જે ગુણ તે પણ સોનીમાં સ્વભાવિક છે. કેમકે, સૂવર્ણ જેવી સત્ય વસ્તુમાં એનો પ્રેમ અને બાકીની ખોટી ધાતુના કામો કરતો છતાં તેમાં એની અભિરૂચી હોતી નથી. એટલે તેમાં એ વૈરાગ્યવાળો છે. તેમ સત્ય વસ્તુ જે સૂવર્ણ તેને માટે જગતના જીવોમાં અનેક ઠપકા તથા મહેણાં ખાતો છતાં પણ તે મેળવવામાં તદ્દત્તીન રહે છે એટલુંજ નહીં પણ માન-અપમાન સહન કરતો, સગાંવડાલા તથા લાઘવંધ-દોસ્તદારને એક સત્ય વસ્તુ સૂવર્ણ ગણી કોઈની પણ દરકાર નહીં કરતાં સત્ય વસ્તુ સૂવર્ણનેજ પ્રાપ્ત કરતો અને ખીજમાં વૈરાગ્ય રાખવાનો ગુણ સૂવર્ણકારમાં સહજ સ્વભાવે છે. માત્ર એની વ્યવહાર દ્રષ્ટિ એટલે જગત દ્રષ્ટિમાંથી પરમાર્થ દ્રષ્ટિ કરવા જેટલી ઉણપ છે અને તે માટે એને સદ્ગુરુ સંગ જે થાય તો અને નિજાત્મનો બોધ થતાં વાર લાગે નહીં. એવો વિચીક્ષણ બુદ્ધિવાળો સૂવર્ણચાર્ય હોવાથી સત્ય-અસત્યનો નિર્ણય કરવાનો અભ્યાસી હોવાથી તેમ ચિત્તની એકાગ્રતારૂપ યોગી હોવાથી-એનું પદ શ્રેષ્ઠ છે એમાં કોઈ સંશય નથી.

જે માણસને પરાયા પદાર્થની પ્રસંસા કરવાની, જેમ ગુજરાતની કહેવત છે કે “ પારકે ભાણે લાડુ મોટા ” એવી દ્રષ્ટિવાળાને આ વાત કદાચ નહીં સમજાય એ બનવાબેગ છે. પણ વિચારદ્રષ્ટિથી જોનારને સહેજે સમજાય છે કે સૂવર્ણકારનો ધંધો કેટલો શાન્તિ-જનક છે. જેમ ડોક્ટર પાસે કોઈ માણસ આવે તે કોઈને કોઈ રોગથી પીડાતો હોય તોજ આવે, જે આરોગ્ય છે તે ડોક્ટરને ત્યાં શું કરવા જાય ? એમ સોની પાસે સુખી માણસ આવે છે અને એવા સુખી માણસોથી જો પૈસા પેદા કરે છે. વળી જેના બનાવેલા ઘાટથી ઘરના બાળ-બચ્ચાં આનંદને પ્રાપ્ત થાય છે. બનાવનારને ઘરનો સંચય અને શોભામાં વધારો થાય છે. લગ્ન, વેવા, ગ્રીમંત વિગેરે શુભ પ્રસંગે જગતને પોતાની કારીગરીથી આનંદ કરાવે છે. દૈન્ય ને દુઃખી માણસની પાસે એને કાંઈ મેળવવાનું નથી. જ્યારે બીજા ધંધા એવા છે કે જે રોગી, દુઃખી, દેવાદાર અને એવી અનેક આકૃતમાં સપડાયલા જીવોથી પ્રપંચ કરી જો પૈસા પેદા કરી પોતાનો જીવનનિર્વાહ કરે છે એવો સૂવર્ણકારનો ધંધો નથી. જે સુખી, શ્રીમંત ને સાધનવાળા પાસે પેદા કરી પોતાનો આશ્રમ નિભાવતો હોવાથી તે સર્વોત્તમ છે.

જેમ માખી સાડાત્રણ મણની સર્વાંગ સુંદર કાયા હોવા છતાં માખી ચાંદાપર આવી આવીને બેસે, જેમ કીડી છીંકા જોયા કરે તેમ જે મનુષ્યને દૂર્ગુણો જોવાની તથા તે સંબંધીજ વિચાર કરવાની ટેવ છે તેને નહીં સમજાય. પણ સોની ધુળ, કોલસા, રાખોડીમાં પડેલા સોનાના રજકણને આવચેતીથી કાઢી લઈ પછી કચરાને ફેંકી દેનારો તેમ આ ધુળમાંના અથવા કચરામાંના સોનાને શું કરે ! એવું મિથ્યા અભિમાન નહીં કરતાં સત્ય વસ્તુ સૂવર્ણ તરફ જેનો પ્રેમ હોવાથી તે મેળવી આનંદ પ્રાપ્ત કરનાર હોવાથી આ વાત સૂવર્ણકારને જરૂર સમજાય એવી છે અને એથીજ એનું સૂવર્ણાર્ય પદ સર્વોત્તમ છે એવું માફ માનવું છે.

લી૦ આપનો, કેવળરામ.

મનુષ્યજીવન કેવું હોવું જોઈએ.

મનુષ્યજીવન કેવું હોવું જોઈએ એ વિચાર બુદ્ધિવાન પુરૂષને સહેજ સ્વભાવે થાય છે. મનુષ્ય ત્રણ પ્રકારના દુનિયામાં જોવામાં આવે છે. તેમાં (૧) પામર, (૨) વિષયી, (૩) જ્ઞાસુ, અને (૪) જ્ઞાની (મૂક્ત). એમાં પામર પુરૂષ છે એને તો પોતાના કૃત્ય, અકૃત્યનું ભાન હોતુંજ નથી. અને એ વિષે એને વિચાર પણ થતા નથી. કારણ કે, દેડાભ્યાસ દઢ થયેલો હોવાથી દેડના સુખને સાચું સુખ માની તેમાં આ શક્તિવાળો પોતાને ડાહ્યો માની હું બધું બાળું છું, કંઈ નહીં બાણુતો હોવા છતાં મિથ્યા અભિમાન રાખતો હોવાથી એને સદ્વિચાર નહીં ઉત્પન્ન થાય એ સ્વભાવિક છે. તેમ કોઈ સાધુસંતનો ઉપદેશ પણ એને લાગે નહીં. કારણ, એના સદ્ સ્વભાવને લઈને એ કોઈની પણ શીખામણ ચડણ કરી શકતો નથી. પૂર્વાચાર્ય ભક્ત અખાજી કહે છે કે:—

સંગત શું કરે રે, જો સઠ નહીં સમજે શાન;
વંધ્યા બાળક પ્રસ્વે નહીં, એનું જાય અનર્થ રતુદાન.

વળી જેમ સૂર્યનારાયણ પ્રાતઃકાળે ઉદય થાય અને વનવાગળી, ધ્રુવડ તથા ચામાચીટીઆ જેવા પ્રાણીને નહીં દેખાય તેમાં સૂર્ય શું કરે ! જેમ બારેમેઘ વરસતાં છતાં જવાસો એક ટાંક પાણી પણ નહીં પી શકે તો એમાં મેઘનો શું વાંક ! એવા અધિકારના અભાવે જે બોધને ચડણ કરી શકતો નથી, અને કોઈ બોધ કરે તો તેનો પ્રયાસ નિષ્ફળ જાય છે. એ વિષે એક કવિએ કહ્યું છે કે:—

છોડ ચાવ્યો લશણનો, તેને વાળ ચંદનની કીધી;
કેશર ક્યારો કીધ, ખાતર કસ્તુરી દીધી.
કોશ કુંદનનો કીધ; પાય ગંગાજળ પાણી;
સીંચનારી સહુ કોય, સીંચ આપ પટરાણી.
તે કોડ જતન કરી જાળવ્યો, તેમતેમ ગંધ અધિક ભર્યો;
એ કવિગદ કહે સુણ ઠકરો, એ જાત કજાત ન મટે નરો.

ઉપરના દૃષ્ટાંતમાં એક લશણના છોડની દૂર્ગંધી મટાડવા એક પુરૂષે પ્રયત્ન કર્યો : સુખડની વાડ કરી અંદર ક્યારામાં કેશર

નાંખ્યું. ખાતર કસ્તુરીનું ક્યું. સોનાના કોશથી પાણી (ગંગાજળ) પાચું. અને પાણી પાનાર સર્વોત્તમ સ્ત્રીએ પાચું અને અનેક જતન કર્યા પણ જેમજેમ જતન કરવા ગયા તેમતેમ ગંધ મટવાને બદલે ઉલટી અધિક ગંધ પેદા થઈ. એમ પામર પુરૂષને બોધ થતો નથી.

હવે બીજો વિષયી પુરૂષ જે શબ્દ સ્પર્શરૂપ રસ અને ગંધ વિગેરે વિષયોમાં આશક્ત હોવાથી તે બાહ્યમુખવૃત્તિ વડે બાહ્ય પદાર્થમાં પોતાનું સુખ કદી તેને પદાર્થમાં સુખશાન્તિ લાસે છે, અને તે અનેક પદાર્થ મેળવવા પ્રયત્ન કરે છે. ત્યાં શું બને છે કે પહેલાં એક પદાર્થનો સંકલ્પ કરી તે મેળવવા પ્રયત્ન કરતો ચિંતા સેવે છે અને કદાચ પોતાનો ધારેલો પદાર્થ મળે એટલે ક્ષણિક સંતુષ્ટ થઈ બીજા પદાર્થનો સંકલ્પ અને બીજો સંકલ્પ પૂરો થતાં ત્રીજો એમ એના સુખનો વિષય એક પણ સ્થિર રહેતો નથી. એમ નવાનવા પદાર્થ મેળવવા વૃત્તિ વલવલતી રહે છે. હવે વિષયો સાચું સુખ અર્પતા નથી, એટલુંજ નહીં પણ વિષયો વિષવત્ત એટલે ઝેર જેવા છે. એવી શાસ્ત્રાની ગર્જનાને એ સાંભળતો નથી અને કદાચ સાંભળવામાં આવે તો તે તરફ દૂર્લક્ષ કરે છે અને વિષયોમાં તનમન ઇન્દ્રિયને પ્રાણનો ભોગ આપી દે છે.

હવે જેમ એક બાળક રોગી થાય, એને કડવા ઓસડ મા પાવા જતાં એ પીતો નથી ત્યારે એને માતા હું તને દરાળ આપીશ, કેરી આપીશ એમ લાલચ આપી કડવું ઓસડ પાઈ રોગ સારો કરે છે. તેમ શાસ્ત્રાએ આવા વિષયી પુરૂષોને વિષય-વાસનાના રોગમાંથી બચાવવા-અમૂક કર્મ કરવાથી સૂર્યલોકની પ્રાપ્તિ, અમૂક કર્મ કરવાથી ચંદ્રલોકની પ્રાપ્તિ-આવી લાલચ આપી શુભકર્મમાં પ્રવૃત્તિ કરાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે અને એવા શુભકર્મની પ્રવૃત્તિમાંથી કોઈ સાચા સંતનો ભેટો થશે, અને એવા સંતની એના પર કૃપા થાય અને એને પોતાના સ્વરૂપનું ભાન કરાવે જેથી એ સાધ્વત (અખંડ) શાન્તિને પ્રાપ્ત થશે. એવી શાસ્ત્રાએ આશા રાખી એને રોચક (લાલચ) બોધ કર્યો છે.

વળી બીજો અધિકાર ભેદને લઈ ભયાનક બોધ પણ કર્યો છે.

મનુષ્યની વૃત્તિ કેઈપણુ વિષયમાં પ્રવેશ કરવા પડેલાં તેમાં આનંદ પ્રાપ્ત કરવા એ પોતાની બાહ્યવૃત્તિને એંચી ક્ષણિક ચિત્તની એકાગ્રતા કરે છે અને પછી પ્રાપ્ત વિષયમાં પ્રવેશ કરે છે. હવે બ્યારે બ્યારે ચિત્તની એકાગ્રતા થાય છે ત્યારે પોતાના આનંદ-સ્વરૂપ આત્માનોજ ભાસ થાય છે. એ આણુંદ એ પદાર્થથી થયો એવું વિપરીત જ્ઞાન એને થાય છે. પણ આત્માસ્વતાસિદ્ધ આનંદ-રૂપ છે અને એ આત્મા આનંદનું કારણ છે એ વાત એને સમજતી નથી. જો કેઈપણુ પદાર્થથી આનંદ થતો હોય તો તે પદાર્થ જ્યાં સુધી આપણી સમિપ હોય ત્યાં સુધી આનંદ અદ્વય રહેવો જોઈએ પણ તેમ બનતું નથી. કેમકે, પદાર્થનો ભોગકાળે ક્ષણિક આનંદ થઈ વૃત્તિ બીજા પદાર્થમાં ગઈ એટલે આનંદ નષ્ટ થાય છે. માટે આનંદનું કારણ વૃત્તિની એકાગ્રતા હોવા છતાં એ વિષયોમાં શોધ્યા કરે છે. જેમ હીરો તેજને શોધે, બરફ શીતળતા શોધે, અગ્નિ ઉષ્ણતા પ્રાપ્ત કરવા તિર્થંજત્રા કરે તેમ વિચાર કરતાં સમજાય છે કે હીરામાં તેજ છેજ. બરફ પોતે શીતળ છેજ. અગ્નિ પોતે ઉષ્ણ છેજ. છતાં જેમ પોતાના સ્વરૂપનું ભાન નહીં હોવાથી તે દુઃખી અને દૈન્ય રહે છે તેમ મનુષ્ય પોતાના સદ્વિત્ત આનંદસ્વરૂપને ન જાણી ભટકે છે. અર્થાત : બહાર શોધે છે.

હવે ત્રીજો:- છત્રાસુ પુરૂષ એટલે જાણવાની ઇચ્છાવાળો અથવા એને મોક્ષેચ્છુ પણ કહે છે. એવો મોક્ષેચ્છુ પુરૂષ જે છે તે પોતાના ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહી અથવા કેઈપણુ આશ્રમનું પાલન કરતો છતાં આ સંસારના વિષયો કાળે કરીને નાશ થાય છે એટલે વિનાશી છે માટે અવિનાશી સુખ શેમાં હશે એવા અનુમાનથી નિત્ય સુખ માટે તે શાસ્ત્ર તથા સંત પુરૂષો પાસે બોધ લેવા જાય છે ત્યાં શ્રુતિસમર્તિના નાના પ્રકારના બોધથી તર્કવિતર્કની જાળમાં ફસાય છે. પણ એમાં મોક્ષની તિવ્ર ભાવનાવાળા પુરૂષને સાચા સંત મળી આવે છે અને તે સંતદ્વારા એને આત્મબોધ પ્રાપ્ત થાય છે.

હવે ચોથો જ્ઞાની:- પણ તેમાં સામાન્ય જ્ઞાની ઘણા. તેનો

ભેદ એવો છે કે, આત્મા અવિનાશી સદ્વિત્ત આનંદ કહેતો છતાં તે રસજ્ઞ નથી એટલે આનંદમાં રહેતો નથી. પરમાત્મા સર્વવ્યાપક સમજી શકતો છતાં નિર્ભય રહેતો નથી. જ્યાં સદ્વિત્ત આનંદ બ્રહ્મ વિલસ્યો છે ત્યાં હું કોણ એ તો પ્રભુ અનંતરૂપે લીલા કરી રહ્યો છે એ નહીં સમજાવાથી આપા પણાનો ત્યાગ કરતો નથી. કેટલાક જ્ઞાની એવા હોય છે કે જેને વાદવિવાદ કરવાની બહુ હોંશ હોય છે પણ પોતાને એક વાતનો નિશ્ચય હોતો નથી. વળી અનેક પ્રકારની ચુકિતના વાક્યોથી પોતાનો મત કેટલાક જ્ઞાનના વાક્યોને આગળ ધરી સાબીત કરવામાં કાળક્ષેપ કરે છે અથવા જે નિંદા કરવામાં, પારકા દોષો જોવામાં લક્ષ રાખી જ્ઞાનની વાતો કરે છે આવા અનેક પ્રકારના જ્ઞાની પણ જેની વાસના નષ્ટ થઈ નથી એવા જ્ઞાની મૂકત હોતા નથી.

હવે મૂક્ત પુરૂષ વિષે વિચાર કરીશું. જે પુરૂષે સદ્ગુરુ અત્યશાસ્ત્રના બોધમાં અચળશ્રદ્ધા રાખી શાસ્ત્રના વાચ્યાર્થની પેલે પાર જે લક્ષાર્થ રહ્યો છે ત્યાં તે પહોંચી જાય છે જેથી તેને યથાર્થ બોધ થાય છે. હવે આવા શાસ્ત્રના બોધ, કર્મ, ભક્તિ, જ્ઞાન, અને યોગાદિક મુમુક્ષુ પુરૂષે શી રીતે પ્રાપ્ત કરવા તે વિષે હવે વિચાર કરીએ.

પ્રત્યેક મનુષ્યને સુખ, જ્ઞાન અને સ્વતંત્રતાની ઇચ્છા સ્વભાવિક હોય છે. કોઈપણ મનુષ્ય દુઃખની ઇચ્છા કરતો નથી, તેમ અજ્ઞાની રહેવાની પણ ઇચ્છા હોતી નથી, તેમ પરતંત્રતા પણ ગમતી નથી. આ ઇચ્છામાં પશુ પણ ખીલે બાંધેલું મુંઝાય પણ જો એને છુટું કરવામાં આવે તો આખો મહોલ્લો કુદી વળે. અર્થાત : સ્વતંત્રતા પશુને પણ પ્રિય છે. હવે આવી સુખ, જ્ઞાન અને સ્વતંત્રતાની સ્વભાવિક ઇચ્છાનું કારણ તપાસીશું તો માલમ પડશે કે કોઈ માણસ અન્નપુત્ર ગામમાં કદાચ કોઈ કારણસર જઈ ચઢે તો શું કરે છે ! પોતે જો સોની હોય તો ગામમાં પૂછે કે આ ગામમાં કોઈ જોનીના ઘર છે ? પોતે જો વાણીઓ હોય તો પૂછે કે આ ગામમાં કોઈ વાણીઆના ઘર છે ? પોતે જો બ્રાહ્મણ

હોય તો પૂછે કે આ ગામમાં કોઈ બ્રાહ્મણના ઘર છે ?

અર્થાત : પોતપોતાની સ્વજ્ઞતિને શોધે છે તેમાં આનંદ માને છે. આ ઉપરથી એમ અનુભવ થાય છે કે આત્મા સુખરૂપ, આત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપ, આત્મા સ્વતંત્ર પોતેજ હોવાથી તે પોતાની સ્વજ્ઞતિ ધાતુમાં આકર્ષાય છે. લોહચૂંબક જેમ લોહને ખેંચે છે પણ ખીજી ધાતુને નહીં તેમ આત્મા સુખરૂપ હોવાથી તે સહજ સ્વભાવે સુખ તરફ આકર્ષાય છે. આત્મા પોતે જ્ઞાનરૂપ હોવાથી તે તરફ ખેંચાય છે. આત્મા પોતે સ્વતંત્ર હોવાથી તે સ્વતંત્રતા તરફ વહન થાય છે એ વાત અનુભવપૂર્વક સમજાય છે. સ્વજ્ઞતિ ધાતુ, સ્વજ્ઞતિ ધાતુને આકર્ષિત કરવું એ સૃષ્ટિકર્મનો અનાદિસિદ્ધ નિયમ છેજ અને તે પ્રમાણે થાય છેજ. આ રીતે આત્મા સુખરૂપ, જ્ઞાનરૂપ અને સ્વતંત્રરૂપ સિદ્ધ થાય છે.

આ ઉપર એક બીજું દૃષ્ટાંત લઈશું : એક ગૃહસ્થને ઘેર સાત-આઠ વર્ષનો છોકરો હોય, તે માળાપને એટલો વડાલો હોય છે કે તેને ખોળામાં બેસાડે, અનેક રીતે લાડ લડાવે અને જોઈ જોઈ માતા-પિતા આનંદને પ્રાપ્ત થાય છે. પછી કદાચ કાળે છોકરો કોઈપણ રોગગ્રસ્ત થઈ મરી જાય અને પછી તેનું મૂડદું જોઈ માળાપની છાતી ફાટી જાય. હવે જે શરીર જોઈને આનંદ પેદા થતો તે શરીર જોઈને શોક પેદા થયો, જે શરીરને સ્પર્શ કરી આનંદ થતો તે શરીર અપવિત્ર થઈ ગયું, જેને અડકી નહાવું પડે, જે સૌચ (પવિત્ર) હતું તે અપવિત્ર થઈ ગયું, જે શરીર સાંઠ-પોણોસો કે સો વર્ષ સુધી દુનિયામાં રહેનારું તે તુરતજ વિકારી થઈ ગયું, ગંધાવાની-ફૂલી જવાની ધાસ્તીથી બાળી મુકવામાં આવ્યું. આ ઉપરથી પણ એમ સમજાય છે કે આત્મા પોતાના પ્રભાવ વડે શરીર ને સૌંદર્ય રાખે છે અને લાંબા વખત સુધી ટકાવી રાખવાનો પ્રભાવ પણ એ આત્માનોજ સમજાય છે.

હવે સત્યપ્રિય અને આનંદરૂપ શરીર નથી પણ આત્મા છે. આત્મા વડે શરીર પ્રિય લાગતું, આત્મા વડે શરીર આનંદરૂપ લાગતું અને નિત્ય ટકનારું દેખાતું તે જેમ એક ગૃહસ્થને ત્યાં

વેવાઈ પરોણા આવે અને વેવાઈ સાથે આવેલ એમના નોકરની પણ સ્વાગત કરવામાં આવે તથા તે પ્રિય પણ લાગે. પણ તે વેવાઈ વડે કરી જેમ પ્રિય લાગે છે તેના વડે તે પ્રિય નથી તેમ આત્મા વડે કરી શરીર પ્રિય લાગે છે. શરીર વડે શરીર પ્રિય નથી એ નક્કી થાય છે. અને એ વિચાર વડે જ્ઞાની આત્મા-અનાત્માનો વિવેક કરનારો ને દેહદ્રિય આદિ મિથ્યા દુઃખરૂપ સમજી આત્મા જે બધા સુખનું મૂળ છે તેમાંજ પ્રેમ કરનારો હોવાથી-તે યથાર્થ જ્ઞાની અને મૂકત કહેવાય છે. હવે જ્ઞાની કેને કહેવાય તે વિષે એક સાદીસમજ અને તેની વ્યાખ્યા જ્ઞાની એટલે જ્ઞેય, પદાર્થ અને જ્ઞેય એટલે પામવાનો પદાર્થ. હવે પામવાના પદાર્થનું જ્ઞાન તેને જ્ઞાન કહેવાય છે અને તે જ્ઞાન જેને હોય છે તે જ્ઞાની કહેવાય છે.

હવે મનુષ્યને પામવાનો પ્રિય પદાર્થ કયો છે તે વિષે વિચાર કરીશું. કેઈ એમ વિચાર કરશે કે મારે તો ધનજ પામવાનો દ્યેય છે, કેઈ કહેશે કે મારે પુત્રનીજ ઈચ્છા, કેઈ કહેશે કે મારે સ્ત્રી મેળવવાનો દ્યેય પણ આ ઉપર વાસ્તવિક વિચાર કરીશું તો સમજશે કે દ્યેય વસ્તુનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ શું છે? હવે એ ઉપર એક દૃષ્ટાંત લઈશું કે એક ગૃહસ્થને ત્યાં છોકરો બિમાર પડ્યો, માંદગી વધી ગઈ, ડોક્ટરોની દોડાદોડ થઈ, સગાંવડાલા ભયભિત બન્યા, આ વખતે આ માણસ પોતાના પુત્રને સારો કરવા પૈસાની જરા પણ દરકાર કરતો નથી. ભલે પૈસા ગમે તેટલા વપરાઈ જાય પણ છોકરો સારો થાય તો બસ થયું. આ ઉપરથી એમ સમજાય છે કે પૈસા કરતાં પણ માણસને પુત્ર વધારે વડાલો છે અને પુત્ર કરતાં શું વડાલું છે? તો દુકાળના સમયમાં અથવા આગ લાગી હોય એવા વિકટ સંજોગોમાં માણસ પોતાના વડાલા પુત્રને તણ દઈ પોતાના શરીરનું રક્ષણ કરે છે એટલે પુત્ર કરતાં પણ પોતાનું શરીર પ્રિય ઠરે છે. હવે પોતાના શરીરમાં શું પ્રિય છે? ધારો કે કેઈ જગ્યાએ લાઠીની મારામારી ચાલી રહી હોય, તેમાં કેઈ માણસ વચમાં આવી જાય તો તે પોતાના આંખ, કાન,

મસ્તક વિગેરે બચાવવા પ્રયત્ન કરતો જોવામાં આવે છે. એટલે હાથ ઉઠા કરી તે પર તથા વાંસા પર લાડી ઝીલવા તૈયાર થઈ જે જ્ઞાનેન્દ્રિય છે તેને બચાવવા પ્રયત્ન કરે છે. તો આ ઉપરથી એમ સમજાય છે કે આખા શરીરમાં જ્ઞાનેન્દ્રિયો વિશેષ પ્રિય છે.

હવે ઇન્દ્રિયથી વિશેષ પ્રિય શું છે ? તો કોઈ માણસ આંખ, કાન કે નાક આદિ કોઈપણ ઇન્દ્રિય બગડી ગઈ હોય અને ડોક્ટર કહે કે આ તો ઓપરેશન કરીને કાઢી નાંખવી પડશે, નહીં તો પાછળથી ઘણું નુકશાન થશે. એટલે માણસ પોતાના પ્રાણનું રક્ષણ કરવા કોઈપણ ઇન્દ્રિયને ઓપરેશન કરાવી પોતાના પ્રાણનું રક્ષણ કરતો હોવાથી પ્રાણ અધિક પ્રિય ઠરે છે.

હવે પ્રાણથી અધિક પ્રિય શું છે ? માણસ જ્યારે ભયંકર માંદગીમાં સપડાય છે અને દુઃખ નથી વેઠાતું ત્યારે એ એમ કહે છે કે, હવે તો આ પ્રાણ નીકળી જાય તો હું સુખી થાઉં. એટલે પ્રાણ કરતાં હું એટલે આત્મા વિશેષ પ્રિય છે. એ વાત સાબીત થાય છે કે આત્માથી કોઈ વસ્તુ અધિક પ્રિય નથી. પરમ પ્રેમારૂપ આત્માજ છે અને તે મનુષ્યનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ છે છતાં મનુષ્ય પોતાના વાસ્તવિક સ્વરૂપને ભૂલી દેડ અને તેના ધર્મો પોતાનામાં અંગીકાર કરી ભૂલો પડ્યો છે. એવા ભૂલા પડેલા જીવોને અજ્ઞાની કહેવાય છે. કારણ કે, એવા અજ્ઞાની જીવ બાહ્ય પદાર્થોને જુએ છે. ઘણા દેશ જોઈ વળે, ઘણા પદાર્થોનું જ્ઞાન મેળવે, ઘણી બાહ્ય ચીજોનું અવલોકન કરી તેનું જ્ઞાન એ મેળવે છે પણ જોનારો બાહ્ય પદાર્થના જ્ઞાન અને તેના અભિમાનમાં પોતાને જોતો નથી. એટલે હું કોણ છું એ સંબંધી એ વિચાર કરતો નથી માટે અજ્ઞાની કહેવાય છે.

અનાતમમેં બુદ્ધિ આત્મા, અશુચ શુચ દુઃખ સુખવાર.

અનિત્ય વિષે નિત્ય બુદ્ધિ એ અવિદ્યા ચાર પ્રકાર જે સ્વભાવે જડ છે તેમાં ચૈતન્ય બુદ્ધિ જે સ્વભાવે અપવિત્ર છે તેમાં પવિત્ર બુદ્ધિ જે સ્વભાવે અનિત્ય છે તેમાં નિત્ય બુદ્ધિ દુઃખરૂપ હોવા છતાં સુખ બુદ્ધિ આવા પુરૂષોને અજ્ઞાની કહેવાય છે. હવે એવા

અજ્ઞાની જીવો માટેજ શાસ્ત્રોએ કર્મ, લકિત અને પછી જ્ઞાન એમ શૈલીબંધ જે ઉપદેશ કરેલ છે તે વિષે વિચારીશું. મનુષ્યને પોતાના વાસ્તવિક સ્વરૂપ જાણ્યા પછીજ યથાર્થ શાન્તિ થાય છે પણ બહીર્મૂળવૃત્તિ વડે જે વિષયોમાં શાન્તિ લાસે છે પણ તે અજ્ઞાન-જન્ય હોય છે. જેમ બાળક મોંમાં અંગુઠો રાખી ચુસે છે અને આનંદને પ્રાપ્ત થાય છે પણ તે મોટો થયા પછી કેાઈ દીવસ મોંમાં અંગુઠો ઘાલી ચુસતો નથી. કેમ કે, તેને સમજાય છે કે આમાં તો પોતાની લાગતુંજ પાન થાય છે. માતાના સ્તનપાનથી શરીરને પોષણ મળે છે તે કાંઈ અંગુઠો ચુસે મળે નહીં. એ જેમ આનંદ એક તો ભ્રાંતિજનક ને એક વાસ્તવિક. હવે એવી બહીર્મૂળ-વૃત્તિમાંથી અંતરમૂળવૃત્તિ કરાવવા શુભ કર્મમાં એની પ્રવૃત્તિ કરાવવાનો શાસ્ત્રાનો આશય હોય છે. હવે એ શુભ કર્મમાં પ્રવૃત્તિ શી રીતે કરે, ત્યારે તેને અનેક પ્રકારની લાલચો બતાવી અને નળી તેની સાથે અનેક પ્રકારના ભય પણ બતાવવામાં આવ્યા. જેમ માતા પોતાના બાળકને જ્યારે એ ઉન્મત્તદશાને પ્રાપ્ત થાય રાંઠે ચઢે ત્યારે માતા એને લાલચના અનેક પ્રકારના વાક્યોથી શાન્તિ પમાડે તેમ ન માને તો ભય પણ બતાવે એ રીતે શ્રુતિ-માતા પણ જીવને એની ઉન્મત્ત અવસ્થા ટાળવા અધિકારભેદને લઈ નાના પ્રકારના ઉપદેશ કરે છે.

હવે કર્મ જે નિષ્કામભાવે થાય તો અંતઃકરણ શુદ્ધ થાય છે. અને ઉપાસનાથી ચિત્તની એકાગ્રતા થાય છે. જેમ કેાઈ માણસને દૂધ લાવવું હોય તો તે દૂધ ભરવા વાસણ માંજેલું જૂએ અને કાણું નહીં હોય. કેમ કે, દૂધ ગળી જાય તેમ જ્ઞાનરૂપ અમૃત ભરવા અંતઃકરણરૂપ પાત્ર પવિત્ર જોઈએ. અને વિદ્યેષદોષ એટલે અંચળતા. અંચળતારૂપ કાણુ વાસણમાં જ્ઞાનરૂપ દૂધ નીકળી જાય. માટે સારા પ્રકારે અંતઃકરણની શુદ્ધિ થઈ હોય, ચિત્ત સ્થિર હોય તો સદ્ગુરુ જે ઉપદેશ કરે તે ઠરી શકે. અર્થાત્ : તે ટકે છે. ઘણા માણસો સત્સંગમાં કથા-કિર્તનમાં જાય છે પણ ઘડી પછી પૂછો તો કાંઈ નહીં-ભૂલી જવાય છે એમ કહે છે. પણ

એનું ખાસ કારણ વૃત્તિની સ્થિતિ નહીં હોવાથી તે વાત ચાલ રહેતી નથી. આ રીતે શાસ્ત્રોનો ઉદ્દેશ માત્ર મનુષ્યને જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય અને તે જ્ઞાનરૂપ સાધન વડે પોતાના સદ્વિત્ત આનંદસ્વરૂપને ઓળખી શકે એવા હેતુથી કર્મ-લક્ષિતનો ઉપદેશ કર્યો.

હવે અહીં કેટલાક જીવો કર્મો કરવામાં તથા લક્ષિત કરવામાં સાચા હેતુ ન સમજી જે ભૂલો કરે છે તે વિષે એક દૃષ્ટાંત આપીશું:— જેમ એક માણસ દૂધ લાવવા માટે વાસણ માંજવા બેસે અને તે માંજવામાં ને માંજવામાં આ દૂધ ભરવા માટે હું માંજુ છું એ વાત ભૂલી જઈ વાસણ માંજવામાંજ પોતાના કર્તવ્યની સમાપ્તિ સમજી રહે છે તેમ મનુષ્ય અંતઃકરણ શુદ્ધ કરવા તિર્થ, વ્રત, હોમ, હવન, યજ્ઞ, યાગ વિગેરે જે જે કાંઈ કર્મ કરે છે પણ તે શુદ્ધ કરી જ્ઞાનરૂપ અમૃત ભરવાનું ભૂલી જઈ બાહ્ય કર્મોમાંજ પોતાની સાચી કર્તવ્ય સમાપ્તિ સમજે છે. આવી ભૂલો સમજાય છે ત્યારે પ્રશ્નાતાપનો પાર રહેતો નથી. મનુષ્ય શરીરરૂપ સાધનની મુંઢર તક વખતોવખત મળતી નથી. માટે જ્ઞાન પિપાસુએ સાચા સંતનું શરણુ ગ્રહણ કરી જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી લેવું એવી વાંચકો પ્રત્યે લેખકની યાચના છે.

હવે લક્ષિતની સાચી ભૂમિકા શું છે તે વિષે વિચારીશું:— એક સ્ત્રી જેમ પતિવ્રતા ધર્મ પાળનારી હોય, તે જેમ પોતાના પતિને સવાર-સાંજ ચંદન-પૂજ્ય ચઢાવી વંદન કર્યા કરતી નથી, તેમ તેમના નામની માળા ફેરવ્યા કરતી નથી, તેમ સવાર-સાંજ આરતિ ઉતારી હાથ જોડી પ્રાર્થના નિત્ય નિયમ ધારી કરતી નથી છતાં પતિવ્રતા કહેવાય છે. તેનું કારણ ફક્ત પોતાના સ્વામિના વિચાર પ્રમાણે જેનું જીવન જેણે પોતાનું પોતાપણું ગુમાવી સ્વામિમાંજ રસબસ થઈ રહેનાર શરીર, વાણી, મન જેણે સ્વામિને અર્પણ કર્યું છે, જે સ્વામિનું નામ દેવામાં પણ ઐક્યપણાનો બાધ જોતી હોવાથી જે અવાચ્ય પદને પ્રાપ્ત થાય છે.

અર્થાત : પોતાના સ્વામિનું નામ પણ લેતી નથી તેમ સ્વતંત્ર થઈ કોઈ કર્મ તો કરેજ શાની ? જે પોતાના સ્વામિના દરેક કાર્યમાં

સહચારિણી તરીકે-સેવકભાવે રહેનારી હોવા છતાં અભેદભાવે જેનું જીવન પૂર્વાચાર્ય ભક્ત અખાજીએ લખ્યું છે કે:—

પતિવ્રતા તે જે પિયુને ભજે,
અને અનાયાસે તે અવરને તજે.
પતિવ્રતાના વસ્ત્ર સાંધ્યા જેમતેમ,
પણ તેની બરોબરી વેસ્યા કરશે કેમ.
પતિવ્રતા જે કુરૂપની હોય,
પણ મોટા ગુણ માંહી પતિવ્રત જોય.
પતિવ્રતા તે જે સાચું વદે,
અને સાચું બોલ્યું કોને ન સદે.

અર્થાત : પતિવ્રતા સ્ત્રી જેમ પોતાના સ્વામિ સીવાય અન્યમાં જેમ પ્રેમ કરતી નથી તેમ સ્વામિની આજ્ઞાને આધિન થઈ કોઈ પણ ઉત્તર પ્રશ્ન વગર સેવકભાવે જીવન ગાળનારી પતિવ્રતા કહેવાય છે. આ ઉપરથી ભક્તિનું સાચું સ્વરૂપ આપણી ધ્યાનમાં રહેજે આવે એમ છે. પરમાત્માની ભક્તિ એટલે પ્રભુની મરજી પ્રમાણે જેનું જીવન અને જે કાંઈ છે તે બધું પ્રભુનું છે. પોતાનું પોતા-પણું પ્રભુમાં સમર્પી પ્રભુ સાચી ઐક્યતા પ્રાપ્ત કરવાની જાણસા એજ સાચી ભક્તિ.

પ્રભુ સાથે જે સંબંધ તે બે પ્રકારનો—જેમ એક કપડું આપણે પહેરીએ એટલે શરીર અને કપડાંને સંબંધ થાય છે. પણ જ્યારે કાઠી નાંખીએ ત્યારે છુટાપણું પણ થાય છે.

હવે બીજો એક સંબંધ એવો છે જે સમુદ્રનું જળ અને ગંગાનું જળ બંને ભેગા કરી દેવામાં આવે અને પછી જેમ તેનો છુટાપણાનો સંભવ નથી કદી તે જુદું પડતું નથી. આ સંબંધને શાસ્ત્રકારો તાદાત્મ સંબંધ કહે છે અને તે સાચો સંબંધ છે. એવા સાચા સંબંધ માટે જે કાંઈ પ્રયાસ કરવામાં આવે છે તેજ ભક્તિ કહેવાય છે. અને એવી સાચી ભક્તિથી એટલે જ્ઞાનયુક્ત ભક્તિથી મનુષ્ય પરમપદને પ્રાપ્ત થાય છે એટલે સાચા સુખને વરે છે.

હવે જ્ઞાન જે સઘળા સુખનું મૂળ કહેવાય છે તે વિષે વિચારીશું:- જ્ઞાન એટલે જેય પદાર્થ અને તે જેયરૂપ સત્ચિત આનંદ સ્વરૂપ આત્માનું જ્ઞાન જેને કહેવાય છે તે જ્ઞાન. હવે સત્ય એટલે શું? જે ત્રણે કાળમાં જેનો નાશ નહીં તેનું નામ સત્ય. હવે ચિત્ત એટલે ત્રણે કાળમાં સર્વને જાણે છે એથી ચિત્ત કહેવાય છે. ને આનંદ એટલે ત્રણે કાળમાં જે પ્રીતિ ને વિષય હોય છે તે આનંદ કહેવાય છે.

હવે આપણે આ પંચભૂતના શરીરમાં હું કરીને બોલીએ, બોલીએ, વ્યવહાર કરીએ છીએ તે હુંનું સ્વરૂપ સમજી લઈએ. હું એટલે આત્મા જે સત્ય છે તે કેવી રીતે જાણવું? આત્મા જાગૃતમાં છે, સ્વપ્નામાં પણ છે અને સુસુપ્તિ એટલે ગાઢ નીંદ્રામાં પણ છે માટે ત્રણે અવસ્થાનો સાક્ષી એટલે જાણનાર અવસ્થા જેને ન જાણી શકે માટે મિથ્યા છે. હવે પ્રાતઃકાળમાં હું છું, મધ્યાહ્નકાળમાં હું છું તથા સાયંકાળમાં પણ હું છું. એજ રીતે પક્ષ વિષે, માસ વિષે, વર્ષ વિષે પણ હુંજ છું. બાહ્યાવસ્થા વિષે, યુવાવસ્થામાં તથા વૃદ્ધાવસ્થામાં પણ હુંજ છું. પણ તે અવસ્થા મારામાં નથી માટે મિથ્યા છે અને હું દેશકાળ અવસ્થા, ભૂત, ભવિષ્ય, વર્તમાનમાં તથા દરેક યુગમાં તથા મનવંતરમાં પણ હું છું. અને મારાથી ભિન્ન નામરૂપ પદાર્થ દરેક કાળમાં નહીં હોવાથી તે મિથ્યા છે, તેમ જડ વિકારી અને દુઃખરૂપ છે. જેમ જાગૃત અવસ્થાને હું જાણું છું પણ તે મને જાણી શકતી નથી માટે જડ છે. સ્વપ્નને હું જાણું છું પણ તે મને જાણી શકે નહીં માટે જડ છે. સુસુપ્તિને હું જાણું છું પણ તે મને જાણી શકે નહીં માટે જડ છે. અને હું ચેતન છું તેમ જાગૃત અવસ્થા વિષે પ્રિય છું, તેમ સ્વપ્ન અવસ્થા વિષે પ્રિય છું, તેમ સુસુપ્તિ અવસ્થા વિષે પણ હું પ્રિય છું. માટે હું આનંદરૂપ છું.

હવે ધન, સ્ત્રી, પુત્ર વિગેરેમાં પ્રેમ છે તે આત્માને લઈને છે પણ આત્મામાં જે પ્રેમ છે તે ધન, સ્ત્રી, પુત્રને લઈને નથી. માટે આત્મા પરમપ્રિય છે અને આ દેહ કે જે પંચભૂતના

વિકારરૂપ જડ તથા વિકારી છે એ વિવેકથી વિચાર કરતાં સમજાય છે. હવે એવો આત્મા-અનાત્માનો વિવેક કરી પોતાના વાસ્તવિક સ્વરૂપને જાણી તેમાં પ્રેમ કરનાર જ્ઞાની કહેવાય છે.

હુંનું સ્વરૂપ સમજવા શંકરાચાર્ય મહારાજ નિર્વાણ પ્રકરણમાં સમજાવે છે—ખરેખર સમજવા જેવું છે.

મનોબુદ્ધ અહંકાર ચિત્તાની નાહ, ન ચ શ્રોત્રજીવૈઃ નચઘ્રાણુ નેત્રૈઃ, ન ચ વ્યોમ ભૂર્મી ન તેજો ન વાયુ, સચ્ચીદાનંદ રૂપં શીવોહં શીવોહં. ન ચ પ્રાણુ સંગયો નવે પંચ વાયુ, નવા સપ્ત ધાતુ નવા પંચકોશ, નવાક પાણી પાદં નચો પસ્થ પાયુ, સચ્ચીદાનંદ રૂપં શીવોહં શીવોહં. નમે દ્રેષરાગો નમે લોભ મોહો, મદો નૈવ મે નૈવ માત્સર્ય ભાવાઃ ન ધર્મો ન ગ્રાર્યો ન કામો ન મોક્ષાઃ સચ્ચીદાનંદ રૂપં શીવોહં શીવોહં. ન પૂન્યં ન પાપં ન સુખં ન દુઃખં, મત્રો ન તિર્થો ન વેદા ન યજ્ઞાઃ અહં ભોજનં નૈવ ભોજ્યં ન ભોક્તા, સચ્ચીદાનંદ રૂપં શીવોહં શીવોહં. ન મૃત્યુ ન શંકા નમે જાતી ભેદા, પિતા નૈવ મે નૈવ માતા ચ જન્માઃ ન જાંધુ ન મિત્રં ગુરુ નૈવ શિષ્યા, સચ્ચીદાનંદ રૂપં શીવોહં શીવોહં. અહં નિર્વિ કલ્પી નિરાકારરૂપી વિભૂત્વાચ્યઃ સર્વત્ર સર્વેન્દ્રિયાણી, ન ચા સંગતં નૈવ મૂકિતર્ન મેય, સચ્ચીદાનંદ રૂપં શીવોહં શીવોહં.

ઉપરના શંકરાચાર્ય મહારાજના ઉપદેશથી એ વાત નક્કી થાય કે આ પંચભૂતાત્મક શરીર જેમાં પાંચ જ્ઞાનઇન્દ્રિય તથા પાંચ કર્મઇન્દ્રિય મન બુદ્ધિ આદિ જે છે તે હું નહીં તેમ તેના ધર્મો પણ મારામાં નહીં. હું તો સદચિત્ત આનંદસ્વરૂપ સુબુદ્ધબુદ્ધ નિત્ય મૂકતજ છું. મારા સ્વરૂપમાં ભક્તિ તથા મૂકિતની વાસના એ પણ એક પ્રકારની ભ્રાન્તિ છે. પૂર્વાચાર્ય ભક્ત અખાજીએ કહ્યું છે કે:-

ભક્તિ મૂકિત વાંચે એ ભ્રમ, તેથી અજગા આત્મ ધર્મ. જીવ થઇ રથાપે ભક્તિ ભગવંત, જીવ થઇ મૂકિત મન માને જાત. પણ આત્મ લક્ષમાં નહીં પર આપ, એ વણુ સંતાને કેતો બાપ. વણુ જોનારે દર્પણુ યથા, તો બિંબ પ્રતિબિંબની કોણુ કહે કથા.

અખા દૈત થયે ઉપાધ્ય, તન-મન વિના એ સાધન સાધ્ય.
નિવૃત્તિ-પ્રવૃત્તિ શમણાનું ધન, ઉધ્યોનર તેનું કરે જતન.
પણ જાગ્યે રૂડું કૂડું ટળે, એમ સમજે અખા અર્થ સરે.

હવે મનુષ્યને પોતાની વાસ્તવિક સ્વરૂપનું વિસ્મરણ થયું તેનું પાછું સ્મરણ કેમ થાય એવા હેતુથી વેદ, પુરાણ, ઉપનિષદ, રામાયણ, મહાભારત વિગેરે સત્શાસ્ત્રો બોધ કરી રહેલ છે પણ તેમનો લક્ષ આપણે નહીં સમજી બીજેજ માર્ગે વડન કરીએ છીએ તેનું એક દૃષ્ટાંત આપીશું.

એક શ્રવણ હતો તે પોતાના આંધળા મા-બાપની સેવા કરતો હતો અને પોતાના આંધળા મા-બાપની કાવડ કરી સઘળી તિર્થ-યાત્રા કરી પંપા સરોવર પર આવ્યા. જ્યાં દશરથ રાજા શિકાર કરવા નીકળેલાં તેનું બાણ શ્રવણને વાગ્યું અને શ્રવણ મરી ગયો. આ વાતની એમના મા-બાપને ખબર પડતાં શોકમાં એમણે પાગુ શરીર છોડ્યાં પણ શરીર છોડતાં દશરથ રાજાને શ્રાપ દઈ ગયા કે જેવા પુત્રવિયોગે હમો મરીએ છીએ તેવો તું પણ પુત્રવિયોગે મરશે. હવે આવી વાતોમાં જે પ્રબોધ છે તેને માણસ નથી મેળવી શકતો પણ ફક્ત વાતનેજ વાગી પડી વાતોમાંજ આનંદ માની વાસ્તવિક બોધથી પદભ્રષ્ટ થાય છે. જેમ મોતીની પેદાશ બસરામાં થાય છે. એક મોતી મેળવનાર ત્યાં ગયો. બસરાની ખાડીને કાંઠે પહોંચ્યો, મોતી આ ખાડીમાં થાય છે એ નક્કી કર્યું, છતાં મોતી કાંઈ એમ હાથમાં થોડા આવી ગયા? મોતી પ્રાપ્ત કરનાર મધ્ય દરીએ જાય અને ખુડકી મારે, તે એક ખુડકી કે બીજી-ત્રીજીએ પ્રાપ્ત કરી શકે. તેમ આ શાસ્ત્રોમાં બોધરૂપી મોતી છે પણ ખુડકી માર્યા સીવાય બોધરૂપી મોતી મળે નહીં. ખુડકી મારવા માટે શાસ્ત્રોએ યોગ માર્ગ બતાવ્યો:—

ચિત્તવૃત્તિ નિરોધા ઈતિ યોગાઃ

અર્થાત : ચિત્તની વૃત્તિ એકાગ્ર કર્યા સીવાય અને તે તે શાસ્ત્રોના શબ્દાર્થ, લક્ષ્યાર્થ, તત્ત્વાર્થ સુધી ખુડકી માર્યા સીવાય બોધરૂપી મોતી પ્રાપ્ત થતું નથી.

ઉપરના શ્રવણના દાખલામાંથી એક બોધ આપણે પ્રાપ્ત થાય છે તે વિષે વિચારીશું:- શ્રવણ શબ્દનો અર્થ સાંભળવું એવો થાય છે. અને નવધા ભક્તિમાં પણ પહેલી ભક્તિ શ્રવણ લખી છે આ વાત પર ધ્યાન આપીશું તો સહેજે સમજાય એવું છે કે શ્રવણ જન્મ્યું શેમાંથી ? અજ્ઞાનમાંથી જે વસ્તુ જેમાંથી પેદા થાય તે તેનો પિતા કહેવાય. એ ન્યાયે અજ્ઞાન એટલે આંધળું એમાંથી પ્રથમ શ્રવણ પેદા થયો. એટલે શાસ્ત્રોનું શ્રવણ કર્યું અને તિર્થ-વૃત્ત આદિ જે જે કર્મ કર્યું તે દેહાભિમાન નિર્વત નહીં થયેલું હોવાથી તે બધું અજ્ઞાન પોષાયું એટલે અજ્ઞાનરૂપ અંધ માતા-પિતાની સેવા થઈ. આખરે પંપા સરોવર પર આવ્યા એટલે આ પંચભૂતાત્મક શરીર પ્રાપ્ત થયું. તેમાં દશરથ રાજા શિકાર કરવા નીકળ્યા એટલે પાંચ જ્ઞાનઇન્દ્રિય તથા પાંચ કર્મઇન્દ્રિય એમ દશે ઇન્દ્રિયનો રથી-એટલે હાંકનાર-એટલે કાબુમાં રાખનાર તે દશરથ રૂપ મન શિકાર કરવા નીકળ્યું. શિકાર જેમ પશુનો થાય તેમતેમ દશરથરૂપ મન કાંઈક વિચારના ઘર પર આવવાથી પશુવૃત્તિનો શિકાર એટલે નાશ કરવા તૈયાર થાય છે. આ પશુવૃત્તિનો નાશ થતાંજ શ્રવણ મરી જાય છે, એટલે સાંભળવાનું રહેતું નથી. જ્યાં વાત સમજાય એટલે શ્રવણ કરવાનું રહેતું નથી તેમ તેની સાથે અજ્ઞાન એટલે આંધળાપણું તે પણ નાશ પામ્યું કારણ, જ્ઞાન કહો કે સમજ કહો એ જેને પ્રાપ્ત થાય છે પછી અજ્ઞાન રહેતું નથી.

હવે દશરથરૂપ મનને વિચારદ્વારા આત્મારામની ઓળખ થઈ. પ્રાપ્તિ-અપ્રાપ્તિ એ ધર્મ મનના હોવાથી મનને પ્રાપ્તિ-અપ્રાપ્તિ હોય છે. માટે તે વિચારના ઘરમાં આત્માનું સદ્ચિત્ત આનંદપણાનું ભાન થયું અને શ્રુતિ-સ્મૃતિ વેદ પુરાણના પ્રમાણ વડે એ વાત નિશ્ચયમાં આવી એટલે રામનો જન્મ થયો. જેમ એક સ્ત્રી સગર્ભા અવસ્થામાં હોય ત્યાં સુધી જન્મ ન ગણાય પણ પ્રત્યક્ષ થવાથી જન્મ ગણાય તેમ આત્મા પ્રાપ્ત તો છેજ પણ તે પ્રત્યક્ષ અનુભવ-ગમ્ય થવાથી જન્મ ગણાય છે. અને એ આત્મારામના જન્મ પછી દશરથનું જે મરણ તેને ભાવ એમ છે કે જ્ઞાન પ્રાપ્ત થયા પછી

મનોનાશ અને વાસનાશ્ચ એ જ્ઞાનની પરિપક્વ ભૂમિકા ગણાય છે. માટે દશરથરૂપ મન મરી ગયું એટલે દશરથ મુવા.

હવે દશરથની આજ્ઞા પાળવા રામ વનમાં ગયા, જ્યાં સીતા તથા લક્ષ્મણ સાથેજ સેવામાં છે. આનો ભાવ એવો છે જે આ સંસાર મનનો છે, મનનું સ્વરૂપ શાસ્ત્રકારોએ લખ્યું છે કે:-

સંકલ્પ વિકલ્પાત્મક મન:

અર્થાત : સંકલ્પ વિકલ્પ જેમાંથી થયા કરે એને મન કહેવાય છે અને એ મન આ સંસારનું મૂળ છે. આ ઉપર ભક્તરાજ અખાણનું કિર્તન સાંભળો:-

મર્મ સમજે રે મનવા મેરા, તામે સમાસ હોય જળ તેરા.
મન જગતકો ધારણહારા, મન મુવે નિપચ્યા સંસારા.
લોક ચતુર્દશ રચ્યા હવે મનકુ, તાને પન પાવે બંધનકુ.
મન મુવે તે હવે સખ રામા, લોક-પરલોકકી ભાંગી કામા.
મન મુવે તે રહેજે મનવા, સો હરીરૂપ જાણી લે જનવા.
કહે અખો રહ્યા નહીં બાકી, જળ હીકમત બુઝી ધર વાકી.

પ્રિતમની વાણી.

મમા માયા મનની જાણ, મારું તારું બેંચમ તાણ.
પણ સધળે સરખો આત્મરામ, સાંધા વાંધા એ મનના કામ.
માટે મન હરી ચરણે રાખ, મમા માયા મનની જાણ.

ઉપરના બોધથી એટલું તો ચાકકસ સમજાય છે કે, આ સંસાર મનનો અને આ બધી મનની દોડ છે એમ આપણે કહીએ છીએ. આ મન મરી ગયું એટલે નિરાશ થયું, આશારહિત થયું. જેમ સ્નાને સેકી નાંખતા તે ચણા રહે છે પણ તે જમીનમાં વાવતા ઉગે નહીં, એટલે પૂનર્જન્મનો ગુણ ગયો. તેમ માણસનું મન વૈરાગ્યરૂપી ભટ્ટીમાં સેકાયું, એ મન નિરાશ થયું, એટલે એનો પૂનર્જન્મ નહીં.

હવે અંતર્યામિરૂપ રામચંદ્ર તથા લક્ષ્મણી લક્ષ્મણ અને શાન્તિરૂપી સીતા, દશરથરૂપ મનના સંકલ્પોથી એટલે આજ્ઞાથી વૈરાગ્યધારણ કરી બાહ્યસુખનો ત્યાગ કરી હૃદયવનના વનવાસી થયા.

અહીં દશસ્થરૂપભન, શાન્તિરૂપી સીતા, રામના વિયોગથી શોકાતુર, બન્યું એટલે નિરાશ થયું. અહીં વનમાં નીકળેલા રામ-લક્ષ્મણની સીતા નિષાદ રાજના જંગલમાં આવે છે. રાજને ખબર પડતાં રાજ્યમાં લઈ જવા પ્રાર્થના કરે છે, પણ વનવાસ નીકળેલા રાજ્ય સુખ ભોગવવા કેમ જાય! રામચંદ્રજીએ ના કહ્યું. હમો તો વનમાંજ નિવાસ કરીશું. પછી નિષાદ રાજાએ ત્યાં સ્વાગત કર્યું. કળકળાદિ જંગ વિગેરે એક વૃક્ષની નીચે દબેની શય્યા કરી આપી. બધા સૂતા છે. આ દૃશ્ય જોઈ લક્ષ્મણજી પહેરો ભરે છે અને નિષાદ રાજા પણ પહેરા પર છે. અહીં નિષાદ રાજાને વિચાર આવે છે કે અહાહા! જે બાળકો દૂધના દીણ જેવી મૃત્તાયમ શય્યા પર સુનારા તેની આજે આ દશા! એ ટેકેથી કેવી કઠોર હૃદયની. એવા એવા એને વિચાર થતાં હૃદય ભરાઈ આવ્યું. શોકથી વ્યાકુળ અંતઃકરણ થયું અને આંખમાંથી આંસુ વહેવા લાગ્યા. આ વાત લક્ષ્મણજીએ જાણી, નિષાદને પૂછ્યું : કેમ ભાઈ આમ શોક કેમ કરો છો? શું આપને દુઃખ છે તે મને કહો. ત્યારે નિષાદ રાજા કહે છે મને તો કંઈ દુઃખ નથી, પણ આ મહારાજશ્રી રામચંદ્રજીનું દુઃખ જોઈ મને મહાન દુઃખ થયું છે કે આવા સુકોમળ રાજકુવરની આજે આ દશા! આ વાત સાંભળી લક્ષ્મણજીએ નિષાદ રાજાને ઉપદેશ કર્યો છે. જેને લક્ષ્મણ ગીતા કહેવામાં આવે છે.

બોલે લખન વચન મૃદુ બાની, જ્ઞાન વૈરાગ્ય ભક્તિરસ બાની
કાહુ ન કોઈ સુખદુઃખ કર દાતા, નિજ કૃત કર્મ ભોગ સખ બ્રાતા
યોગ-વિયોગ ભોગ ભલે મંદા, હિત-અહિત મધ્યમ ભ્રમ કંદા
ધરણી ધામ ધનુપુર પરિવાર, સ્વર્ગ-નર્ક જ્યાં સુધી વ્યવહાર
દેખીએ સુનીએ ગુનીએ મન માંહી, મોહ મુલ પરમાર્થ નાહી
સ્વપ્ને હોય ભિખારી નૃપ, રંક ના કપટી હોય,

જાગે હાનિ ન લાભ કરજી, એમ પ્રપંચ જીવ જોય.
અસ વિચાર નહીં કીજીએ રોષુ, કાહુ ન બાદી દીજીએ દોષુ.

લક્ષ્મણજી નિષાદ રાજાને સમજાવે છે કે કેમ શોક કરો છો ?

ભાઈ સુખદુઃખ કાંઈ કોઈ તરફથી આવી મળતા નથી પણ પોત-
પોતાના કર્મ વડેજ માણસને પ્રાપ્ત થાય છે. દુનિયામાં કોઈ દાતાર
નથી કે તે આપણે ત્યાં નાંખી જાય. એ તો પોતેજ કર્મરૂપી
રત્નીથી જકડાઈ જાય છે એમ સમજાવી સુખદુઃખ કર્મજન્ય છે
એ વાત સાબીત કરી કહે છે કે, સુખદુઃખ કર્મજન્ય ખરું પણ
એનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ શું છે એ પણ સમજવા જેવું છે.

કેમ કે, એક વસ્તુનો યોગ થવો, એક વસ્તુનો વિયોગ
થવો. એકમાં હિત જણાવું, એકમાં અહિત જણાવું. એકમાં
ઉત્તમપણું, એકમાં મધ્યમપણું જણાવું. એ શું છે તો કહે છે કે
બ્રમ કંદાઃ આંતિનો કંદ છે. વાસ્તવિક રીતે આપણા સ્વરૂપમાં
આમાંનું કશું બન્યુંજ નથી. જેમ ઘાટ વાંકો ચુંકો હોય પણ
સૂવણમાં કાંઈ વાંક નહીં. શેરડી વાંકી પણ રસમાં વાંક નહીં. નદી
વાંકી ચુંકી પણ પાણીમાં વાંક નહીં. એમ નામરૂપ પ્રપંચમાં આ
બધું દેખાતાં છતાં તેનું અધિષ્ઠાન જે આત્મા છે તેમાં કાંઈ નથી.
જે જે કાંઈ દેખાય છે, જે જે કાંઈ સંભળાય છે, મનન થાય છે
તે વાસ્તવિક રીતે સત્ય નથી. એમ મિથ્યા નામરૂપ પ્રપંચમાં
ફસી કે કોઈને પણ શું દોષ દેવો એમ સમજાવી આ પ્રપંચમાં
ફસાવાના કારણ જણાવે છે.

મોહ નિશા જગ સોવન હારા, દેખીએ સ્વપ્ન અનેક પ્રકારા.
યહ જગ જામની જાગહી જોગી, પરમાર્થ પ્રપંચ વિયોગી.
જાનીએ તખ યહ જીવ જગ જાગા, હોઈ વિષય વિલાસ વૈરાગા.
હોઈ વિવેક મોહુ બ્રમ ભાગા, તવ રંધુનાથ ચરણ અનુરાગા.

લક્ષ્મણજી નિષાદ રાજાને સમજાવે છે કે મોહરૂપી રાત્રીમાં
સુતેલા જીવોને સુખદુઃખરૂપી સ્વપ્ના આવે છે. મનુષ્ય વિષયોમાં
જ્યારે વૈરાગ્યવાળો થાય છે ત્યારે એ જાગ્યો સમજવો. મનુષ્ય
જ્યારે વિવેક કરે છે ત્યારે એની મોહરૂપી આંતિ ભાંગે છે અને
ત્યારેજ એ પરમાત્મ પદને પ્રાપ્ત કરી તેમાં પ્રેમવાળો થાય છે.
આ બોધ લક્ષ્મણજીએ નિષાદ રાજાને કર્યો ત્યારે તેને શાન્તિ
પ્રાપ્ત થઈ.

હવે આ ઉપર આપણે વિચાર કરીશું તો શબ્દોમાંજ અર્થ અને ભાવ કેવા છુપાઈને રહેલા છે તે આપણે ચિત્તની એકાગ્રતારૂપ યોગથી તુરત સમજાય એવા છે. નિષાદનો અર્થ થાય છે શોક. મનુષ્ય જ્યારે સોકના રાજ્યમાં જાય છે ત્યારે એને દુઃખજ દુઃખ દેખાય છે. અને શોકને ટાળનાર લક્ષારથરૂપી લક્ષમણ છે. મનુષ્ય જ્યારે કોઈપણ વાતમાં જ્યારે જ્યારે લક્ષ આપે છે ત્યારે એને વાસ્તવિક વાત સમજાય છે પણ જ્યાંસુધી એ લક્ષ આપતો નથી ત્યાં સુધી એને કદી સમજતું નથી.

અંતર્યામિરૂપ રામચંદ્રના ભાઈ એ લક્ષારથરૂપી લક્ષમણ સાથેજ રહે છે અને એ શેષનો અવતાર કહેવાય છે. એનો મુદ્દો એ છે કે શેષ એટલે આપણે ઘણા ફેણવાળો નાગ સમજીએ છીએ પણ તેમ નથી. વિચાર કરતાં વસ્તુ બચી તેને શેષ કહેવાય છે. એમ યાદ બ્રહ્માંડનો વિચાર કરતાં વસ્તુ શું બચે ? આ મિશ્ર્યા, આ મિશ્ર્યા એમ કરતાં શેષ શું રહ્યું ? ફક્ત સત્યસ્વરૂપ પરબ્રહ્મ પરમાત્મ તત્ત્વ તેમાંથી જે લક્ષ પેદા થાય તે લક્ષમણ કહેવાય છે.

હવે પ્રત્યેક મનુષ્ય દુનિયામાં જે જે કર્મ કરે છે તેમાં તેનો લક્ષારથ શું હોય છે ? માત્ર શાન્તિ પ્રાપ્ત કરવાનો. પુત્ર માટે પુત્ર નથી મેળવતો, સ્ત્રી માટે સ્ત્રી નથી મેળવતો, ધન માટે ધન નથી મેળવતો, પણ એ બધામાંથી એને શાન્તિ પ્રાપ્ત કરવી છે. એ લક્ષારથ વડે એ શાન્તિરૂપી સીતાની શોધમાંજ હોય છે. પણ અનાત્મ પદાર્થમાં શાશ્વત શાન્તિ ક્યાંથી હોય ? જ્યારે થાકે છે ત્યારે વિચારના ઘરમાં આવે છે અને આ અહરૂપી રાવણ શાન્તિરૂપી સીતાનું હરણ કરી ગયો. એ સમજાય છે. અને હનુમાનનો ભેટો થાય છે અને હનુમાન કહે છે રામચંદ્રજીને કે, સીતાજીની સત્વર પ્રાપ્તિ કરવી હોય તો આ વનમાં એક સુગ્રીવ નામનો વાનર રહે છે તેની સાથે મૈત્રી કરો, જેના તાબામાં ઘણું લશ્કર છે. જેની મદદથી સીતાની ઝટ શોધ થશે.

આ વાતનો ભાવ એવો છે કે, માણસ જ્યારે શાન્તિરૂપી

સીતાને માટે જ્યારે એ બાહ્ય પ્રદર્શોમાંથી શાન્તિ પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરી નિસસ થાય છે ત્યારે અનુમાન પર આવે છે અને એ અનુમાન સુગ્રીવ સાથે મૈત્રી એટલે સુ એટલે સારૂ, ગ્રીવ એટલે પ્રભુ, પ્રિય ભાષણરૂપ સુગ્રીવ જે માણસની વાણી પ્રિય હોય છે તેના તાબામાં સૌ કોઈ થાય છે. હવે મનુષ્ય શરીરમાં શોધક ગુણ છે તે અનુમાન કહો કે અનુમાન કહો એ વાત એકજ છે. જેમ હમે આવીશું અથવા અમે આવીશું એટલે હું અને ‘અ’ એ એકજ જગ્યાએ વપરાય છે. માટે વાસ્તવિક રીતે જોતાં નવા નવા હુન્નરો, રેડીઓ, ટેલીફોન, ફોનોગ્રાફ વિગેરે જે શોધાયા તે કોણે શોધ્યા. અનુમાને મનુષ્યને, જ્યારે કોઈ વિષયમાં એવું અનુમાન થાય કે, આમ કરીએ તો આમ જરૂર થવુંજ જોઈએ. એવા અનુમાનથી કંઈ અખતરા થઈ શોધ થાય છે. પણ જ્યાં અનુમાન થતું નથી ત્યાં કોઈ પ્રયત્ન કરતું નથી.

હનુમાન જેમ દરીઓ ઉદ્ધાન કરી લંકા પહોંચી ગયા. પણ એ વાત આપણી બુદ્ધિમાં જોડે એવી નથી. પણ અનુમાન તો પલંગમાં સૂતાસૂતા આફ્રિકા, અમેરીકા કે ઇંગ્લાંડ એક ક્ષણમાં જઈને આવે એનેજ હનુમાન કહેવાય છે અને તે અંતર્યામિરૂપ રામચંદ્રનો ખાસ સેવક છે.

હવે સીતાનો નિવાસ ક્યાં ? અશોક વનમાં એટલે જ્યાં શોક નહીં ત્યાં. શાન્તિરૂપી સીતા તો શોકરહિત પ્રદેશમાંજ હોય. ખાસ ભગવાન કૃષ્ણચંદ્ર પણ અર્જુનને કહે છે :—

અસોમ્યા નન્વ સોચ સ્ત્વં.

હું અર્જુન ! શોક કરવાનો નહીં, શા માટે શોક કરે છે ? બધા ધર્મોને છોડી ફક્ત મારા શરણમાં રહે. હું તને બધા પાપોથી મુક્ત કરીશ. આમ અર્જુનને શોક થયો ત્યારે તેની શાન્તિ કરવા સીતાનો ઉપદેશ કર્યો. કારણ કે, જ્યાં શોક છે ત્યાં શાન્તિ નથી, અને શાન્તિ નથી ત્યાં સુખ નથી.

આ રીતે અનુમાને શાન્તિરૂપી સીતાની શોધ કરી, અંતર્યામિરૂપ રામચંદ્રને કહ્યું કે, હું સીતાની શોધ લાવ્યો. ક્યાં છે

ભાઈ, ત્યારે કહે છે કે, અશોક વનમાં. ચાલો ત્યારે ત્યાં જઈએ. ત્યારે હનુમાન કહે છે કે આ આસુરો એટલે આસુરી ગુણો જેવા કે, કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ વિગેરે વર્ચપ્રતિબંધકરૂપે છે. અને તે આપણે શોકરહિત પ્રદેશમાં જવા દેતા નથી. એટલે આ આસુરી ગુણોનો નાશ થાય તોજ આપણે અશોક વનમાં એટલે શોકરહિત પ્રદેશમાં જઈ શકીએ. અને શાન્તિરૂપી શ્રીતાના દર્શન ત્યારે કરી શકીએ.

હવે અહીં રાવણનો મોટો છોકરો જે ઇંદ્રજીત કરીને કહેવાય છે તેનું સ્વરૂપ કામવાસના, એટલે એક કામના માણસમાં પેદા થતાં તે ઇંદ્રિયપરથી પાતાનો કાળુ ગુમાવી બેસે છે અને ઇંદ્રિયોપર સામ્રાજ્ય ભોગવનારી વૃત્તિ જે ઇંદ્રજીત તેનું સામ્રાજ્ય થાય છે. આવા આસુરી ગુણનો નાશ કરવા યુધ્ધ કરવું પડ્યું પણ આસુરો નાના મોટા રૂપો ધારણ કરનાર એટલે જેમ કોઈ માણસ શાન્તિમાં હોય ત્યારે તેમાં ક્રોધ દેખાતો નથી પણ સૂક્ષ્મ સ્વરૂપમાં છે. પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયે એ વિકાળરૂપ ધારણ કરે છે. મહાત્મા કબીર આંહો એ ઉપર કિર્તન લખ્યું છે:—

માંઘા મોહમુગ માર્યા ન જાય, મેરી બુધ્ધ વાડીમેં બસ્યો હય આય.
મેરી વાડીમેં નિપજે મૂકનાવેલ, સૌ તો બેલત ચર જાય એલએલ.
રહનન પાવે ફલફુલ પાન, મેં તો સીંચ સીંચ રહું ટકી હાથ.
ધ્યાન ધનુષ સાધું સંધાણુ, સુરત નુરતકી થહી હે બાણુ.
જો મેં માંઝ તાકી તાહી, તખ હોત વિદેહી જાય વિલાય.
એ મુગ મારી શકે ન કોઈ, મોટા સુનીવર મુનીવર રહ્યો હય જોઈ.
કહત કબીર જીતે દીયો હય ટાર, જીતે રામ ભજનકી કરી હય બાર.

ઉપરના બોધથી એટલું તો સિધ્ધ થાય છે કે, એ આસુરી ગુણ કોઈ કર્મથી નાશ થાય એમ નથી પણ ત્રણ ઉપાય છે. બ્રહ્માસ્ત્ર એટલે બ્રહ્મજ્ઞાન વગર એનો સમૂળો નાશ અંભવિત નથી. મહારાજશ્રી રામચંદ્ર તથા લક્ષ્મણજી, હનુમાન વિગેરેએ દ્વંદ્વયુદ્ધ કર્યું પણ સામાન્ય યુધ્ધથી મર્યા નથી પણ બ્રહ્માસ્ત્ર મારી એને

માર્ગ છે. એટલે નિર્ગુણ પરબ્રહ્મ પરમાત્માના જ્ઞાનરૂપી હુથીયારથી એનો નાશ થાય છે અને પછી અશોક વનમાં જવાય છે, ત્યારે શાન્તિરૂપી સીતાના દર્શન થાય છે.

ભક્ત અખાજના 'આ' સંબંધી બોધ.

પીંડા પખાળે ને પુંજે પાણુ, મનમાં જાણે હું તે જાણુ.
આપે આત્મા ને બાહર ભમે, પશુ પથરને લાગી પડે.
ભક્તિ વૈરાગ્યને સર્વ કહે કથી, પણ વસ્તુપણામાં કર્તવ્ય નથી.
સિધ માંહી સાધન તે કશું, તેજમાં રૂપ કાંઈ વાસો વસ્યું.
ઈંદ્રિય ગ્રાહ્ય પરમેશ્વર નથી, ભરમે કોઈ ના મરશેા મથી.
સર્વે સ્વમાંતરના ભોગ, જપ, તપ, સંયમ, સાધન ભોગ.
કહે અખો જે ખરો જાગશે, તેને એવો અનુભવ થશે.
ઉપન્યા કેરો કર્યો નિષેધ, અખા ઉપનિષદ માથું વેદ.
નેતિનેતિનો એજ અર્થ, ઉપન્યું ગયું તે જાણ્યું વ્યર્થ.
અખા ન ટળે દેહાધ્યાસ, સ્વર્ગ, મૃત્યુ, પાતાળે વાસ.
છે પોતે પરમેશ્વર આપ, રાખ્યો ત્યારે દ્વૈતનો થાપ.
ધર્મે કર્મે લાગ્યા બહુ લોક, સોદો ન થયો રોકારોક.
નગદ માલ ઉધારે પડ્યો, એમ અખા જીવતો રડવડ્યો.
અખા બાળકની પેરે થયું, ખોરા સાટે ઘરેણું ગયું.
ખરાબ થયો જીવ વ્યસને કરી, કર્મ જોડાર્યા ને ખોયો હરી.
શબ્દજાળ કર્મના ગ્રંથ, એમાં સાર ન લાધે અંત.
સાચું સાધન શુદ્ધ વિચાર, જે હું મહારાનો કાઢે પાર.
નિજ આત્મા જાણ્યાવિણુ ભર્મ, અખા ન છુટે કર્તા કર્મ.
તત્ત્વજ્ઞાનવિણુ ખીજું અખા, તેમ રમવું જેમ કાચ કાચકા.
વસ્તુ વિચારે વિશ્વજ નથી, હરીને કર્તા કહું શ્યા વતી.
હરી કર્તા તે કહો શ્યા તણો, જો કલિપત ભર્મ અખા આપણો.
તેમ ભવસાગર હરી સાગર થયો, જ્યારે આ પાયાનો ભારજ ગયો.
નવનિત કમાયો જીકતે કરી, જેમ દેહુઆત્મા વાડીએ ઓળખ્યા હરી.
અનુભવ અગ્નિએ કીધું તુપ, અખા ભાલ એ બ્રહ્મસ્વરૂપ.

ઉપરના અખાજના બોધથી એટલું સાબીત થાય છે કે, માણસ પોતાના વાસ્તવિક સ્વરૂપને ભૂલી કર્મની અઢીએ ચઢ્યો. એ ભૂલ સુધારવા તત્ત્વરૂપ જે આત્મા છે તેને જાણી લેવાથી બંધમોક્ષની કલ્પના દુર થાય છે. અને સચ્ચીદાનંદ આત્માજ અવશ્યેષ રહે છે એટલે હું હું કરી પોતાનું જુદાપણું માનતો હતો તે હું પણાનો આત્મામાંજ લય કરી પોતે સ્વરૂપરૂપે સ્થિત થાય છે.

એક ભક્તની વાણી.

જેને જોવા જાય તે તો રે જોવાય,
જેનારો જોનારાની માંહ્ય સમાય.
એવી તારી છે અટપટી કળા,
સમજણુવિણુ ભૂલા પડ્યા ભલા ભલા.
ભૂલવણીમાં ભૂલે નહીં મમ ચિત્ત,
કહે જન ઘેલો આનંદ મિત.

હવે જન્મ-જન્માંતરના સંસ્કારથી જીવ-ભાવ પેદા થઈ ગયો તેનું કારણ બહીર્મુખવૃત્તિ એટલે બાહ્ય પદાર્થોનું ચિંતન, મનન, અભ્યાસ વડે કરી જીવ-ભાવ થયો. તેમ હવે અંતર્મુખવૃત્તિ કરી આત્મ-વિચાર, આત્મ-ભાવના, આત્માનું ચિંતન, કથન વિગેરે અભ્યાસ વડે શીવ-ભાવ પ્રાપ્ત કરવા મુમુક્ષુએ પ્રયત્ન કરવો ઘટે. અને તે માટે એવા શીવ-ભાવને પ્રાપ્ત થયેલા સંતપુરૂષના શરણથી શીવરૂપ સુખરૂપ આત્મતત્ત્વને જાણી તેમાં વિરામશે.

આત્મલક્ષ કરાવનારા કુંડળીઆ.

તુંડી શુદ્ધ પરમાત્મા, તુંડી સચ્ચીદાનંદ,
ચતુર્વેદ શું કહત હય, વ્યાસ વસિષ્ઠ મુકુંદ.
વ્યાસ વસિષ્ઠ મુકુંદ, તત્ત્વવેદ યાવત ભુસુર,
પરમેશ્વર અદ્વિતિય ન ભાસીત તુજ ખીન હુસુર.
કહે ગીરધર કવીરાય ધારશો નિશ્ચય હુંડી,
તુંડી સચ્ચીદાનંદ શુદ્ધ પરમાત્મ તુંડી.

માલીક અપનો આપ તું, તુંજે ન માલીક અન્ય,
સમજેગા જીસ વંશ થડ, તખ હોવે ધન્યધન્ય.
તખ હોવે ધન્યધન્ય, આલોક વા પરલોકમેં,
સંસાર સીંધુકે તરે, ન દુખે કુપ શોકમેં.
કહે ગીરધર કવીરાય, ખલક કા જો હે ખાલીક,
સો પરમાત્મા તુંહી, પીંડ બ્રહ્માંડ કો માલીક.

દૃષ્ટા દૃશ્ય ન હોત હયે, દૃશ્ય ન દૃષ્ટા હોય,
દૃષ્ટાને જળ આપકો, દૃશ્ય રૂપ કર જોય.
દૃશ્ય રૂપ કર જોય, ઈંગ્રીતેં ભયો કુચેની,
નિજ તે ન્યારા માન્યો, શ્રી શાકત જૈની.
કહે ગીરધર કવીરાય, સહે નાના વિધ કષ્ટા,
બ્રાંતિ કુપકે માંહી પડ્યો, જીસ દીનસે દૃષ્ટા.

યોગી દુખે યોગમેં, ભોગી દુખે ભોગ,
યોગ ભોગ બંકે નહીં, સો વિદ્વાન અરોગ.
સો વિદ્વાન અરોગ, અચાહ અમાન અસંગી,
મેહભાવસેં રહિત બુધિ, તીસકી એક રંગી.
કહે ગીરધર કવીરાય, જ્ઞાનખીન હયે સખ રોગી,
ભોગી અટકે ભોગમેં, યોગમેં અટકે યોગી.

શરીરી શકલ શરીરમેં, વ્યાપક નલ વન એક,
સ્થાવર જંગમ તન જૈતે, હયેં પરીચ્છીન અનેક.
હૈં પરીચ્છીન અનેક, દ્રવ્ય જડરૂપ વિકારી,
દૃષ્ટા ચેતન નિત્ય, આત્મા અવ્યભિચારી.
કહે ગીરધર કવીરાય, મીઠે તખ સખ દીલગીરી,
જળ નિશ્ચય સાક્ષાત, હોત અપરોક્ષ શરીરી.

ત્યાગ જીવતા જીવકી, ઇશ્વર કેા ઇશ્વરત્વ,
 હોનું કેા અધિષ્ઠાન હૈ, સો નિશ્ચય કર તત્ત્વ.
 સો નિશ્ચય કર તત્ત્વ વસ્તુ ગત ભેદન જામૈં,
 સમષ્ટિ વ્યષ્ટિ સર્વગત, અલ્પજ્ઞતા આરોપીત તામૈં.
 કહે ગીરધર કવીરાય, મોહ નિંદ્રાસે જાગ,
 ઇશ્વરકી ઇશ્વરતા, જીવકી જીવતા ત્યાગ.

યારી ના સંગ કીજીએ થહે હાથસોં હાથ,
 દુઃખસુખ સંપત્તિ વિપત્તિમેં છીનભર તજે ન સાથ.
 છીનભર તજે ન સાથ મહત દૃષ્ટાંત બખાનો,
 જ્યેં આકાશ સંગ પોલ ઝૌર એક સુનો બખાનો.
 કહે ગીરધર કવીરાય નિમકમેં જ્યેં રસ ખારી,
 યા પ્રકાર જો વ્યાપક ના સંગ લાઈએ યારી.

ભોજન છાજન નારકી કરે સો ચિંતા મૂંઢ,
 જ્ઞાની ચિંતા ના કરે નિજ પદ માંહી આરૂઢ.
 નિજ પદ માંહી આરૂઢ તિનોં કેા ચિંતા કેઝી,
 તીસહી મેં આનંદ અવસ્થા પ્રાપ્ત જેઝી.
 કહે ગીરધર કવીરાય અવર ના રખે પ્રયોજન,
 આત્મચિંતન કરે અદ્રષ્ટ પહું આવત ભોજન.

સાચી સાચી જાત સુન રે મન છાંડ પાખંડ,
 નિરંકુસ તૃપ્તિ લહે જળ ચીનૈ એક અખંડ.
 જળ ચીનૈ એક અખંડ શુદ્ધ તળ હોવે દ્રષ્ટિ,
 કૃતાક્રિયા રૂ કર્મ ન કિંચિત ભાસે સૃષ્ટિ.
 કહે ગીરધર કવીરાય ઝૌર કરની સખ કાચી,
 જીસ કદ આત્મ લલૈ જાન વિદ્યા સો સાચી.

ઐશી રચના ને રચી અતુલ અસંખ્ય અમાપ,
 રચ કર જમ દેખન લગ્યો ભૂલ ગયો દીર આપ.
 ભૂલ ગયો દીર આપ જુઠ કો સચ કરી બન્યો,
 સાચે કો પુની જુઠ દેવ કો દેવલ માન્યો.
 કહે ગીરધર કવીરાય સુખન કી સૃષ્ટિ જૈશી,
 જાગ્રત મેં રહે નાહીં દ્રવ્ય સમ્પુરણ ઐશી

પૌથી પાના ફેંકકે વીચરો હે નિષ્કામ,
 આત્મ અનુસંધાન કરો કે દીલમેં રહે આરામ.
 દીલમેં રહે આરામ ઓર ના કરે કોઈ શંકા,
 અહં બ્રહ્મ પૂરીપૂર્ણ નિશ્ચિન બાજે કંકા.
 કહે ગીરધર કવીરાય દ્રવ્ય સબ તુજ બીન થોથી,
 તું સબકો અધિષ્ઠાન આરોપિત જીસમેં પૌથી.

આત્મ ભીન્ન જો જો ક્રિયા સો સબ ભ્રમ કો મૂલ,
 કાર્યક વાચીક માનસિક સબે આપ કી ભૂલ.
 સબે આપ કી ભૂલ મોક્ષ હિત કરે જો કરણી,
 જ્યોં રવી આંહિ તેજ જાય બધ્યોત કી શરણી.
 કહે ગીરધર કવીરાય સાધ્ય સો સબી આનાત્મ,
 સ્વતાઃ સિદ્ધ અપવર્ગ નિત્ય ચીદધન તું આત્મ.

પ્રાપ્ત કી પ્રાપ્ત ભઈ નિશંચ અપરોક્ષ,
 મલીન વાસના મીટ ગઈ ઉપજ્યો દ્રઢ સંતોષ.
 ઉપજ્યો દ્રઢ સંતોષ રહી કથની પુની જરની,
 જ્ઞાન કલા એક પ્રગટી મુક્તા વિદ્યા હરની.
 કહે ગીરધર કવીરાય વિદ્યા પ્રત્યેક સમાપ્તિ,
 વર્ણન અંથ કો કરે ભઈ પ્રાપ્ત કી પ્રાપ્તિ.

ભક્ત અખાજના છપ્પા.

ક્યાં શ્રો ક્યાંટી જાય ક્યાંય નહીં કરોજ કહેવા,
વચન તહાં ન સમાય જાય કોણ કેને લેવા.
ક્યાં છે તે વિણ ઠામ ધામ દુરથી કે નેહો,
ક્યાં છે નિચ કે ઉચ ક્યાં છે મધ્યે કે છેડો.
કાંઈ અવકાસ નહીં તે વિના અધિક ન્યુન નહીં શું કરું,
સાથી શું કહાડું અખા અને સામા શું લાવી ભરું.

જેમ પારસનો ધનવંત અન્ન જેમ ધનનો નાવે,
તેને વસ્તુ નહીં દુષપ્રાપ્ય ખાય પેરે જેમ ભાવે.
જેમ રવી રથ બેસે કોઈ તે હુતો તો સર્વજ દેખે,
જેમ પક્ષી મળે લખ કોટી પણ જોડ નહીં અનલજ લેખે.
એમ મહાઅનુભવ આગળ અખા કૃત્ય સકળ લેખેઃ સહી,
એ પરબ્રહ્મની પ્રાઠતા તે રસના શું શકે કહી.

જેમ પર્વતની મોઠ હીસે તેની તે માટે,
હોય કોશ દશ વીશ તોય નિકટ એમ નાટે.
તે વડે હીસે તેડ એહ મર્મ પરબ્રહ્મે,
નહીં બેલવા લાગ પાગ છબે નહીં કર્મે.
તું એવું જાણી રહે અખા લીંગ ભંગ સહેજે થશે,
અન્ય ઉપાય જન્તળ છે તે ટાળ્યે પ્રોહું થશે.

સાધન સર્વ વિચાર બુદ્ધિથી જોને શોધી,
હું નહીં તું નહીં તે નહીં નહીં ધર મુક વિરોધી.
ગુરુ થા તારો તું નથી કોઈ બીજો ભજવા,
પણ બાહ્ય સુરતને ટાળ વાર અંતરમેં સજવા.
જેમ છે તેમનું તેમ અખા થયું ગયું કાંઈ એ નથી,
આપે આપ આનંદ ધન સ્વ સ્વરૂપ જોયું નથી.

માલા મન સોં કહત હૈ સુનો દેવ જગ ભૂપ,
 મુઝ ફેરે કયા હોત હૈ તું ન લખે નિજ રૂપ.
 તું ન લખે નિજ રૂપ તો કરણી હૈ સખ થોથી.
 કેવલ હૈ બકવાદ ખોલ કર પઢે જો પોથી.
 કહે ગીરધર કવીરાય હોત તીનકા મૂખ કાલા,
 જો પ્રત્યક પ્રહ્માભિન જ્ઞાન બીન ફેરત માલા.

મનુઆ માલા સો કહત સુન રે ભાંડી વામ,
 જો મેં લખોં સ્વરૂપકો, તુઝ સો રહા ન કામ.
 તુઝ સો રહા ન કામ, ન કળહુ તુઝકો ફેરે,
 માલા મનીઆ કરકે મધ્યે ચો રસ્તે ગેરે.
 કહે ગીરધર કવીરાય જગ અપના આપ પછનુઆ,
 તો તુઝ સો રહા ન કામ પુકારે એસે મનુઆ.

હવે મારા પિતાશ્રીના પિતાશ્રી એટલે મારા દાદાશ્રીએ મને
 બાળપણમાં એટલે મારી છ શ્રી સાત વર્ષની ઉંમરમાં મને
 અધ્યાત્મ શાસ્ત્રના સંસ્કાર નાંખવા કિર્તન શીખવાડેલા તે કિર્તનો
 તથા પાછળથી પ્રસંગોવસાત્ મારા રચેલા અને બીજા અન્ય
 ભક્તોના કિર્તનો નીચે છાપવામાં આવ્યા છે. જે ગૃહસ્થ પોતાના
 બાળબચ્ચા સાથે રાત્રીના નિવૃત્તિના સમયમાં પોતાના બાળકોને
 તથા બહેનોને સાથે બેસાડી ભજન-કિર્તન ગાઈ પ્રાર્થના કરી પછી
 સ્થન કરવાના નિયમને ધારણ કરશે તે જરૂર પોતાના બાળકને
 જ્ઞાનરૂપી ધનનો અધિકારી બનાવશે. આ દુનિયાના અનાત્મ પદાર્થને
 ભેળા કરી પોતાના બાળકને તો સૌ કોઈ અર્પી જાય છે. પણ
 જે કાળે કરી ક્ષય થાય અને જે મોહ, મદને ઉત્પન્ન કરી દૂર્ગુણ
 પંથે લઈ જનારા છે તેમાંથી બચાવવા જ્ઞાનરૂપી ધનનો વારસો જે
 માબાપ પોતાના બાળકને આપી જશે તેને ધન્ય છે. મારા
 પ્રપિતામહે મને જે બાળપણથી અધ્યાત્મજ્ઞાનનો સંસ્કારી કર્યો તે

એવી રીતે કે, સાત વર્ષની ઉંમરે તો નિર્વાણ પ્રકરણ શરૂ થઈ ગયું. જે સંસ્કાર વડે આજે હું આપની સમક્ષ કાંઈ ગાંડું ઘેલું કહેવા લાયક થયો. તે પ્રતાપ મહારા દાદાશ્રી મોતીરામજી તથા મહારા પિતાશ્રી માણીરામજીની અનહદ કૃપાને આભારી છે. જેના ચરણમાં આજે પણ મહારૂં હૃદય ઝુકી રહ્યું છે.

ઉંચ આશ્રય ગ્રહણ કર્યાથી વેલી ઉંચી જેમ જાતી, તદ્વત ઉંચ આશ્રય ગ્રહણ કર્યાથી મનની સ્થિતિ સઘળી બદલાતી.

આપણે જેમ વાડામાં વેલો વાવીએ છીએ તેમાં વધવાનું સામર્થ્ય તો છેજ પણ તેની ઉધ્વગતિ (ઉંચગતિ) નો આધાર આશ્રય ઉપર રહેલો હોય છે. તે પ્રમાણે માણસને પણ જે જાતનો આશ્રય મળે છે તે જાતનો વિકાસ એના જીવનમાં થાય છે. આપણા ભારતખંડમાં મૂર્તિપૂજામાં લાખો રૂપીઆ દહેરામાં ખરચ્યા છે. અનેક તિર્થોમાં, ધર્મશાળા અને મંદીરો મોટા ભવ્ય બનાવ્યા છે. તેનું મહત્ત્વ પહેલું તો એજ છે કે માણસ શુભ સંસ્કાર અને મહાન પુરૂષના સંસર્ગમાં આવે અને નિર્મળ વાતાવરણની અસર એના હૃદયપટ પર થાય જેથી નિષિધ માર્ગથી બચે એ ઉ શ મૂખ્ય હોય છે. નડાવું, ઘોવું, પાઠપૂજા, સંધ્યાવંદન, પ્રાણાયામ વિગેરે બધાજ કર્મો માણસને પહેલાં તો નિષિધ માર્ગથી બચાવે છે એ પ્રત્યક્ષ લાભ તો આપણે નજરે જોઈએ છીએ. માટે માતા-પિતાએ પોતાના બાળકોને સારા સંગમાં રાખી અધ્યાત્મજ્ઞાનના સંસ્કાર પહેલેથીજ નાંખવામાં આવશે તો પછી એમાં બીજા અશુભ સંસ્કાર દાખલ થશે નહીં.

કિર્તન ૧.

દાસો હું દાસો હું કરતાં, દદો વિસરી જઈએ રે,
ગયું દારિદ્ર અનાદિકાળનું, મહીં ધન લાધ્યું તૈયા રે.—દાસો●
ઘરનું ધન ઘર માંહે હતું પણ, ભોગન પડીઉં કેંયે રે,
દદા શીલા તળે દટાણું, સમજ વિના દુઃખ સહીએ રે.—દાસો●

પણુ પરિપક્વ મન સ્થિર રખાયે, નવ રખાય કોઈ છંચે રે,
અક્ષર ધન સદચર્યે બતાવ્યું, હવે શીદ દુઃખીયા થયે રે.-દાસોં
સમજ વિના શોક મોહ ન જાયે, મિથ્યા ભાર શીદ વહીયે રે,
એરે અનુભવાનંદ આત્મા, સમજી કૃતાર્થ થઈયે રે.-દાસોં

કિર્તન ૨.

જોવાને કૈયા જાવ છો રે, ગેખી રામ રમે ઘટ માંડુ.—ટેક૦
જેમજેમ ભટકે તેમ ઘણા રે ભરમાણા, જોજે નહીં ખટમાં,
બહુનામી ભિતર ઘટ ભરીઆ, ત્રિવેણીના તટ માંડુ.-જોવાં
દયા કરીને અમને દર્શન દીધાં, ને ભેદ મય્યા ભવનાં,
મુગદાસ કહે મુને મહારાજ મળીયા, જેમ તંતુ રહ્યું પટ માંડુ.-જોવાં

કિર્તન ૩.

કૃષ્ણ કહે ને અર્જુન સાંભળે, પાંડવ રાજ ચિત્ત ધરો હોજી.—ટેક૦
અર્જુન સંત હુવે કેમ જાણીયે, તેની કઇ રે એધાણી,
કાળ કોધ વ્યાપે નહીં, જેનું મન દીલ દરીઆવ.-કૃષ્ણ૦
વિષયોથી વૃત્તિ જેની વળી, મન બુદ્ધિ અર્પી આત્મ માંડી,
એવા વિરલ સંત સમ બીજું, મને પ્રિય કાંઈ નાહીં.-કૃષ્ણ૦
અર્જુન ઉદ્વેગ જેને મનમાં નહીં, હર્ષ ભયે ન ગભરાયે,
એવા સંતથી કોઈ દુઃખી નહીં, મને પ્રિય તે સમ નાહીં.-કૃષ્ણ૦
એવા નિષ્પૃહી નર ચતુરને, સુખદુઃખ નહીં મન માંડી,
વિવેકે કરતો સહુ કાર્યને, રાગ હૃદયમાં નાહીં.-કૃષ્ણ૦
સમભાવે રહે શત્રુ મિત્રમાં, માન અપમાન નાહીં,
શીત ઉષ્ણ સુખદુઃખમાં, અસંગ અંતઃકરાણુ માંડી.-કૃષ્ણ૦
સ્તુતિ નિંદામાં સમત્વ જે, સંતુષ્ટ આત્મ માંડી,
એવા કેવળ નર શ્રદ્ધાળુને, રાખું હૃદયની માંડી.-કૃષ્ણ૦

કિર્તન ૪.

મેં તો તનભી નહીં, મેં તો મનભી નહીં,
 તન સુખકા સાધન સાજ નહીં,
 બિન સદ્ચિત્ત આનંદ ચોર નહીં.—મેં તો
 મેં તો પાણી પવન પથરભી નહીં,
 મેં તો અનન્ન અને આકાશ નહીં,
 મેં તો મન બુદ્ધિ ચિત્ત ચક્રોર નહીં.—બિન
 મેં તો પંચ વાયુરૂપ પ્રાણ નહીં,
 મેં તો ચક્ષુ શ્રોત્ર કર્ણ ઘ્રાણ નહીં,
 મેં તો સપ્ત ધાતુ પંચ કોશ નહીં.—બિન
 પાદ પાણી ગુદા ને ઉપસ્થ નહીં,
 પ્રણય પાપ સુખદુઃખ સ્વસ્થ નહીં,
 કામ ક્રોધ લોભ મોહ ચોર નહીં.—બિન
 મેં તો ધર્મ અર્થ મોક્ષ કામ નહીં,
 જાગૃત સ્વપ્ન અવસ્થા ચાર નહીં,
 ચાતુર્વર્ણનો મુજને તોર નહીં.—બિન
 પિતૃ માતા ગુરુ શિષ્ય જાત નહીં,
 બંધ મોક્ષ પ્રણય પાપ ઘાત નહીં,
 કેવળ નિર્વિકલ્પ કાંઈ સોર નહીં.—બિન

કિર્તન ૫.

ભલે ધન ધામ ના હોજે, પારણે પુત્ર ના હોજે,
 તથાપિ તે સમયે પ્રભુજી, હૃદયે અજ્ઞાન ના હોજે —ભલે
 ભલે હોય કરકસા નારી, ભલે હોય રૂણ પણ ભારી,
 તથાપિ સ્વરૂપે મતિ મહારી, નિશ્ચળ નિરઘ્રાંત ત્યાં હોજે. —ભલે
 ભલે હોય રોગ શરીરોમાં, ભલે પિતૃ માતૃના ઘરમાં,
 તથાપિ સુખ સ્વરૂપો હું, કેવળ એમ જ્યાં ત્યાં હોજે. —ભલે

કિર્તન ૬.

મેં દુનિયા એવી જોઈ, હસતાને હસાવે સહુ કોઈ.-ટેક૦
 શુભ પ્રસંગ આવે ઘરે, આવે જડેન ભાણેજ કોઈ,
 આનંદ મંગળ ગીત ગાઈને, હસી હસાવે સહુ કોઈ. -મેં૦
 પુત્ર મરણનો શોક સાંભળી, માતા આદિ સજ રોઈ,
 પછી જે આવે તે રડતું આવે, રડી રડાવે સહુ રોઈ. -મેં૦
 જેમ વ્યસની ઘેર વ્યસની આવે, વ્યસને હોવાવે સોઈ,
 કેવળ રહે આનંદે તેથી, આનંદ અર્પે સહુ કોઈ. -મેં૦

કિર્તન ૭.

સમજણુ વિના રે સુખ નહીં જંત ને હોજી,
 વસ્તુ ગતિ કેમ કરી ઓળખાય;
 આપમાં વસે છે રે આપનો આત્મા હોજી,
 તેણે કાંઈ જીવપાતું નવ જાય. -સમ૦
 રવી રવી કરતાં રે રજની ના મટે હોજી,
 અંધારું તો ઉગ્યા પુઠે જાય;
 રૂઢે રવી ઉગે રે નિજ ગુરૂ જ્ઞાનનો હોજી,
 થનાર હોય તે રહેજે થાય. -સમ૦
 જળ જળ કરતાં રે તૃષા ના ટળે હોજી,
 ભોજન કહેતાં ન ભાંગે ભૂખ;
 પ્રેમ રસ પીતાં રે તૃષા સહુ ટળે હોજી,
 એમ મહાજ્ઞાનીઓ બોલે ભૂખ. -સમ૦
 પારસમણી વિના રે જે પથરા મળે હોજી,
 તેણે કાંઈ કાંચન લોહ ન થાય;
 સમજણુ વિના રે જે સાધન કરે હોજી,
 તેણે કાંઈ જીવપાતું નવ જાય. -સમ૦

દશ મણુ અગ્નિ રે લખાએ કાગળે હોજી,
 તેને લઈ રૂમાં જો અળપાય;
 એની અગ્નિથી રે રૂ નથી દાઝતું હોજી,
 રતી એક સાથે પ્રલયજ થાય. -સમ૦
 જીવપણું મટે રે અનહદ ચીંતવે હોજી,
 એતો છે વાણી રહિત વિચાર;
 જે જે નર સમજ્યા રે તે તો ત્યાં સમ્યા હોજી,
 કહે અખો ઉતર્યા પેલે પાર. -સમ૦

કિર્તન ૮

ચરણે નમીરે શિષ્ય ગુરૂને પૂછે, મને તો ઓળખાવોરે
 સ્વરૂપ મારું શું છે. (ટેક)

ગુરૂ કહે સાંભળરે શિષ્ય તું સાવધાન થઈને,
 સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ બતાવું, અનુભવથી કહીને.
 કે બ્રહ્મથી થયો પુરૂષરે, તને તો બતાવું છું—ચરણે... ૧
 પુરૂષથી પ્રકૃતિ, પ્રકૃતિથી મહત્ત્વ તું જાણ
 મહત્ત્વથી ભયો અહંકાર, સત રજ તમ ત્રિનો માન.
 તમોથી પંચ ભૂત થયારે કે સર્વે જણાવું છું—ચરણે... ૨
 રજની ઇન્દ્રિ દશ શ્રોતત્ત્વક ચક્ષુ રસનાને ધ્રાણ.
 જ્ઞાન ઇન્દ્રિએ પાંચને જાણો વાકપાણીને ચર્ણ,
 ગુદા ઉપસ્થ પંચરે કર્મ ઇન્દ્રિનું છે—ચરણે... ૩
 મન બુદ્ધિ ચિત્ત અહંકાર સત્ત્વથી અંપઃકરણ કહીએ
 રજથી તો પંચ પ્રાણ થયા છે, સત્ત્વથી દેવ લહીએ. ૪
 ચતુર્દશ એ થયારે, શરીર એમ ઉપન્યું છે.—ચરણે
 એ સર્વમાં ચેષ્ટા ભાસની, તું સમજી લેજે.
 તું નહિ ભૂત પંચ દશ ઇન્દ્રિ, પ્રાણ નહિ તું
 અંતઃકરણ તું નહિરે, સ્વરૂપ તારું ન્યારું છે—ચરણે... ૫
 તું નહિ દેવ ચતુર્દશ ગુણ લણ નહિરે તું,
 અહમ્ મહત્ત્વ તું નહિ માયા અવેશેષ રહ્યો તે તું.
 સ્વરૂપ મુકુંદદાસ કહે રે, કે બ્રહ્મ તે તો તું છે—ચરણે નમીનેરે ૬

કિર્તન ૬

દયા તો મને કીધી રે, કે આત્માને ઓળખાવ્યો.
 અદ્વૈત બ્રહ્મ પુરાણે ગુરૂએ મને બતાવ્યો—ટેક.
 સ્થુલ શરીર એને શું કહીએ, એથી કંઈ નવ થાય.
 જન્મ મરણ તો દેહને સોખું, વાસના લિંગ કહેવાય,
 તે પણ જૂઠીરે, સ્વપ્નામે લાવ્યો—દયા તો ૧
 કારણ શરીર તો તેને કહીએ, જહાં કરમ સંસ્કાર.
 એટલામાં અવિદ્યા જાણો; મહા કારણ પણ જાય.
 માયાનો ફંદ જુઠોરે જોવામાં આવ્યો—દયા તો ૨
 જાગ્રત સ્વપ્ન સુષુપતિ તુરીયા, ચારે અવસ્થા માંડી
 સઘળે ભાસની ચેષ્ટા માનો, અંતરજાતી તું થાય.
 તું તો તેનો શાક્ષીરે લક્ષ્યા રથ કહાવ્યો—દયા તો ૩
 અમેદ અચ્છેદ અભંગ અનુપમ, તે તારૂં સ્વરૂપ
 મુકુંદદાસ નામ મિથ્યા કલ્પના, તું તો છે અકલ અનુપ.
 ચૈતન શુદ્ધ સભરરે, સઘળે દરશાવ્યો—દયા તો

કિર્તન ૧૦

જુદિતથી જાણોરે આત્માને ઉલટ કરી
 મહાવાયક વિચારોરે, વિરા તમે વિવેક કરી—ટેક
 જોણે કરી જોવાયે સુગંધ લેવાયે જોલાયે સંભળાય.
 સ્વાદ સર્વનો પૃથક જણાવે, તે આતમા કહેવાય.
 તેને તમે જાણોરે, સંશય નવ રહેરે જરી—જુગતિથી ૧
 જીવ શિવ નહિ જુદા પણ દીસે, એ માયાનો ઢંગ.
 સદા સહોદિત એક બ્રહ્મ છે, તે તો રહેરે અસંગ.
 અરૂપીમાં રૂપ બહુરે, ઉત્પત્તિ એમ થઈ—જુગતિથી ૨
 મુખ તણો આભાસ જેમ, પેખીએ મુકરની માંડી.
 દરશ્યા માટે દ્વૈત નહીરે, ચિદા ભાસ જીવ થાય.
 ભાસિકતે તો બ્રહ્મ છે રે, સભર રહ્યોરે ભરી—જુગતિથી.
 શ્રવણ મનને નિદિધ્યાસે નિરખી થયો આનંદ.
 જહાં જોઈએ તહાં સકળ બ્રહ્મ છે, મટી ગયો સર્વે ફંદ.
 મુકુંદદાસનો એ મર્મરે વાત જાણે વીરલા ખરી.

કિર્તન ૧૧.

હું છું વ્યાપી રહ્યા ત્રિભુવનમાં રે,
 ત્રિભુવનમાં રે, સઉ જનમાં રે, સુજ મનમાં રે, હું છું •
 દૂર નિકટ હવે કોઈ ન મુજથી, સઉમાં હું, સઉ મુજ તનમાં રે, હું •
 સ્વપ્ન ટળ્યું ને બ્રાંતિ વિલાઈ, વહું હવે, શીદ સાધનમાં રે, હું •
 એક હું જ્યાં, ત્યાં ભયશોકાદિ, આવે ક્યાંથી નયનમાં રે, હું છું •
 મુજમાં સઉ જડતાં, ન હવે વહું, સુતદારાગૃહધનમાં રે, હું •
 જગદુરિ હું થયાં, એક જ નૃદુરિ, નિરખતાં પ્રહસદનમાં રે, હું •

કિર્તન ૧૨.

પ્રભુ પ્રેમે, આજે મારે ઘેર આવજો, કરુણા વર્ષાવજો.
 જાપનાં વાજાં મેં બેસાડ્યાં આંગણે, વિભૂતિ સઘળી સાથે લાવજો; પ્રભુ •
 શમદમચૂને મેં ઘર આ ધોળ્યું છે, હું રંકની ઝુંપડી દીપાવજો; પ્રભુ •
 વૈરાગ્યના દીપ મૂક્યાં મેં સ્થલ સ્થલ, દુઃખ વિયોગનું વિસરાવજો; પ્રભુ •
 ભાવનાનું રચ્યું આસન રુડું મેં, બેશી તે પર પ્રભુ ઉર ભાવજો; પ્રભુ •
 અર્પું આ હુંપણું ચરણમાં અંતમાં, સ્વીકારી અર્થ આ અક્ષેષ
 સારજો; પ્રભુ •

કિર્તન ૧૩.

હે શુભજો પ્રભો ! આ પુકાર.
 જોજો વાંદતી નેત્રોથી આ આંસુધાર; હે •
 શરણ ચરણનુ નાથ ! આપો,
 અભયકર મુજ શીર્ષ સ્થાપો,
 ભયથી ધ્રુજું હું અપાર; જોજો •
 વડરિ જિતવા સરળ ન જાણી,
 ગ્રહીને સાધનશસ્ત્ર પાણિ,
 ઉતર્યો હું ભવરણમોઝાર; જોજો •
 અદ્ય સમય જતાં તથાપિ,
 શક્તિ મેં મુજ નાથ ! માપી,
 હાર્યો હું કંઈ કોટિ વાર; જોજો •

શૌર્યધૈર્ય હુવે ન મુજમાં,
 બળ ન સુદૃઢ સ્વરૂપ ભુજમાં,
 ગૌની કરબો નાથ ! બહાર; બેબે૦
 દૈવી સાધનશસ્ત્ર શીખવો,
 (અથવા) આપ ચઢી રણુ શત્રુ થકવો,
 કરીને આ વિનતિ સ્વીકાર; બેબે૦

તત્ત્વવિચારમાં સર્વદા નિર્ભયતા છે. કિર્તન ૧૪.

સભય હુવે હૃદય ન થા, તત્ત્વને વિચારી;
 ભયતાણું ન કોઈ કારણુ, જો તું ધારી ધારી; સભય૦
 પ્રખર ગ્રીષ્મઋતુમાં જતાં, ખાખોચીયાં સુકાઈ,
 સુકાવાનું પણ નથી, સમુદ્રને ભય કાંઈ,
 વજ્રને શું છેદશે આ લોહની કટારી; સભય૦
 ગંગાતટસ્થિત જન સહે, તૃષાતણો ના ત્રાસ,
 પરમતત્ત્વમાં સ્થિત થતાં, ભયનો ન રહે ભાસ,
 કાં જો સકળ તાપ ટાળે, પરમતત્ત્વવારિર; સભય૦
 સુરતરુનિકટ રહે નહિ, નિર્ધનતાનું દુઃખ,
 પરમતત્ત્વમાં રમણુ જ્યાં, ત્યાં રહે શાની ભુખ,
 અનલસમીપ રહે ક્યાંથી, ટાઢની ધ્રુજારી; સભય૦
 મોતી ઉદધિ મથ્યે મળે, હીરો શોધ્યે ખાણુ,
 પરમતત્ત્વ સઉ સ્થળ મળે, પણ ના જુએ અજાણુ,
 કંઠે કોહીનુર છતાં રડ ન રહી ભિખારી; સભય૦
 હુંઠે કલ્પી ચોરને, થરથર કંપ ન વ્યર્થ,
 અમમાં પ્રહ્લ નિહાળીને ચઢી લે સઉ શુભ અર્થ,
 પુત્રને ન પ્રસવતી આ, નાટકની નારી; સભય૦
 દિવસે પ્રકાશ પણ દીસે, ઉલૂકને અંધકાર,
 છે સચ્ચિતિ સઘળે જુએ, પણ મૂઢ જગદાકાર,
 દોષ એ વિચારનો છે, લે ઉરે ઉતારી; સભય૦

જગદાકાર વિચારને, પલટી હવે પ્રિય સદ્ય,
 અખંડ તત્ત્વવિચારમાં, પ્રયત્નથી રહે રત^૫,
 અભય થતાં ચઢશે અજર સુખની ખુમારી; સભય૦
 તત્ત્વવિચારામૃત હવે, અંધ થઈ ન ઉવેખ,
 તું અમૃત ગણી જે ગ્રહે, તે છે વિષ, પ્રિય ! પેખ,
 તત્ત્વપિયૂષ પી તું ગાજે, નૃહરિની ખલિહારી; સભય૦

જીવહંસને પોતાના સ્વરૂપનું સ્મરણ કરવા ઉપદેશ.

કિર્તન ૧૫.

હંસ થઈને કાં મત્સ્ય તું ખાય રે,
 તારો ચારો છે મોતીનો હે હંસલા !
 મત્સ્યમાં જગત્તા, જો ! લોભાય રે; હંસ૦
 મોતી તત્ત્વવિચારનાં, ઉંડે હૃદયમાંથી,
 મત્સ્યો વિષયવિચારનાં, મધ્યે જ્યાં ત્યાં ધાય,
 તેને ખાતાં તું હંસનો જગલો જન્યો, શિવનો જીવ થઈ તું
 દુઃખમાં ગાળે દિનો, વટી હાય રે; હંસ૦
 પૂર્વ સ્વરૂપ સ્મરી હવે, ચેત સવેળા ચેત,
 મૂળ સ્વભાવે સ્થિર થઈ, ખા મોતી ધરી હેત.
 હવે વિષયોને વડાલા તું ના માનતો, માણું, તેમાં મોહીને
 દુઃખી ના થતો, પડી પાય રે; હંસ૦

અભ્યાસની આવશ્યકતા.

કિર્તન ૧૬.

સાંધો ન મન સાધનમાં તો કેમ ભવજલ પાર ઉતરશે
 કેમ અખંડ શાંતિને વરશે રે, જોજો.
 મલિન વસ્ત્રો પ્રક્ષાલ્યાવિણ કેમ સ્વચ્છ વસ્ત્ર ધરી ફરશે રે વિશ્વે.
 યોગ્ય લક્ષિત કે સાંજ્ય સજ્યા વિણ મનમલને કેમ હરશે,
 આ જીવપણું દૂર કરશે રે કે વિધિ, સાંધો૦

૫ પ્રીતિથી જોડાયલો. ૬ તત્ત્વરૂપી અમૃત.

દુઃખસાધક કૃતિ કરીને નિશાહિન, સુખફલને કેમ ધરશેા રે મુખમાં
 વિષવદ્લી રસ પીને પૂરો, મૃત્યુથી શું ઉગરશેા,
 મહા ઉદ્ધિને કેમ તરશેા રે, નૈ વિના સાંધો.
 પ્રતિક્ષણ ચિંત્યે દશ્ય પદાર્થો સ્વરૂપ ન હૃદયે ભરશેા રે કયાંરે
 પ્રભુ ચિંત્યાવિણ પ્રભુ ના મળતા સાચી સમજમાં ઠરશેા,
 મહા યત્ને હવે ઉધ્ધરશેા રે, સ્નેહે, સાંધો.
 યમનિયમાદિ શમદમ સાધી, ક્ષણ ક્ષણ હરિપદ શમરશેા રે પ્રેમે,
 વિવિધ યુક્તિથી હરિમય કરી મન, જીવતાં વીર મરશેા,
 ષષ્ઠી નિર્ભય નિત્ય વિચરશેા રે, જ્યાં ત્યાં સાંધો.

તત્વાભ્યાસ કરનાર સાધકના અનુભવોદ્ગાર.

કિર્તન ૧૭.

ચિતિજ્યોતિ રભ્ય મૂર્ધમાં પ્રકાશે,
 કરે સર્વ ચિતિરૂપ નિજ પ્રકાશે.
 મૂર્ધમાંથી વ્યાપે નીચે ધીરે ધીરે,
 ચિતિરૂપ કરે સકળ આણું શિરે, ચિતિજ્યોતિ.
 મગજ નેત્ર ને નાસા કર્ણ મુખાદિનો બદલીદે વર્ણ,
 ઇન્દ્રિયસ્થાને જળકે ચિતિ, શાંત મનોહર જેની ઘૃતિ.
 સકળ શીર્ષને ચિન્મય કરી, ચિતિજ્યોતિ આગળ વિસ્તરી,
 પૂર્યો સઘળો કંઠપ્રદેશ, જ્ઞય ન જેનો કશ્યો ઉજ્જેશ.
 શનૈઃ શનૈઃ આગળ વધ્યો, કંઠથી ચિતિપ્રવાહ,
 નિજ રૂપ કરી કર છાતી ઉર, ટાળ્યો સઉનો દાહ,
 અધઃ પ્રદેશે વહી પછી, કર્યું સકળ તદ્દરૂપ,
 શીર્ષથી પગસુધી થઈ રહ્યું, આણુ આણુ ચિતિસ્વરૂપ, ચિતિ.
 નાભિમાં થઈ દ્રષ્ટા સ્થિત, જુએ ચમત્કૃતિ થઈ એકચિત,
 અદ્ભુત આનંદછોળે નહાય, અનુભવ કથતાં પણ કથાય.
 સ્તબ્ધ થઈ દ્રષ્ટા જુએ, ત્યાં તો તતુથી બાહ્ય,
 ચિતિવૃતિ નિસરી પ્રસરી ગઈ, આખા ઘરની માંહ.
 પુસ્તક, માળા, લેખિની, પેટી, પટારા, વસ્ત્ર,
 ચિદરૂપ સઘળું થઈ રહ્યું, ચિતિ ચિતિ ચિતિ સર્વત્ર, ચિતિ.

નિજ રૂપ કરી ધર, અગ્નિ જેમ, વ્યાપે બધા નગરમાં, તેમ,—
ચિતિદ્યુતિ નગરે વ્યાપી ગઇ, ચિતિથી ભિન્ન ન દીસે કંઇ.

હૃદય, મહાલય, ઝુપડાં, કોઇ ન ભેદ ભગાય,
જડજંગમ ચિતિજ્યોતિમાં, ચિતિજ્યોતિમય થાય.

કમથી પર્વત નદી અને, દેશ તથા નવ ખંડ,

ચિતિથી પૂર્ણ થઇ જતું, અને બધું બ્રહ્માંડ, ચિતિ०

અનવાધ પ્રદેશ ચિતિમય થાય, નહિ પાર કે અંત જણાય,

શાંત ચિદાત્મા સઘળે દીસે, દૃશ્ય ગળ્યું સઉ ત્રિદ્યુતિવિષે,

ભૂત ભવિષ્ય શમી ગયા, વર્તમાન પણ તેમ,

દેશવસ્તુકૃત ત્યાં રહે, પરિચ્છેદ પછી કેમ.

દશ દિશ ચિતિદ્યુતિ ન્યાળીને, નિજ અંતર નિજ બાહ્ય,

દ્રષ્ટા ભૂલી દૃષ્ટૃત્વને, ચિતિદ્યુતિરૂપ સોહાય, ચિતિ०

ઉપરતિના સુખની અનુપમતા.

કિર્તન ૧૮.

ઉપરતિના સુખની બલિહારી,

પામર બિષયી શું સમજે કોઇ સમજે અધિકારી—

અભયની જ્યાં અદ્ભુત ખુમારી,

જાય રસાતાળ પૃથ્વી ભલે પણ સ્વદૃષ્ટ ન કંપારી—

ઉપરતિનો મહિમા અતિ ભારી,

રંક રણી પણ જેને દે અપ્પ સિધ્ધિ તુચ્છકારી—

ઉપરતિને જેણે ન ઉર ધારી,

હોય ભલે મહા નૃપતિ પણ છે રંક તે ભીખારી—

ઉપરતિ દે અચલ સુખે ઠારી,

વિણુઉપરતિ અમરાવતીનાં સુખ, દુઃખથી ન દે તારી—

મનમગ દે, ઉપરતિ નિવારી,

હૃદય સ્ફટિકસમ કરી દર્શાવે ધ્રુવર અવિકારી—

સરળ કળ સંવમની સારી,
હાથ ન આવે, ઉપરતિથી ન મતિ જવ લગી શુંગારી—
ઉપરતિ છે મોક્ષ તણી ખારી,
પામે તેની ટળી જતી ભવમાં આવાગમનવારી—
ગગનગઢે નિશ્ચય ધરનારી,
ઉપરતિનિસરણી નરહરિગૃહવિણ ક્યાંહિ ન મળનારી—

ભક્તિ તથા વિવેકાદિ સાધનો સાધનારજ ઇષ્ટસાક્ષાત્કાર કરે છે.
કિર્તન ૧૯.

શમદમ સાધી, પ્રભુ આરાધી, નિજપદપ્રતિ જે નિત્ય ધસે છે,
ટાળી આધિ વ્યાધિ ઉપાધિ તેને તન પ્રભુ પ્રકટ વસે છે. ધ્રુવ.
જે બહિરંતર રહીને સુંદર, જોવા હરિહર, કેડ કસે છે, ટાળી૦
દોષ નિવારી સદ્ગુણ ધારી, તત્ત્વ વિચારી સાર ગ્રસે છે, ટાળી૦
સજી ઉપરતિને, બોધી મતિને, આત્મરતિને ધરી વિલસે છે, ટાળી૦
વિધવિધ ભોગો, કરતા રોગો, દે દુઃખઓધો, -લહી ન ફસે છે, ટાળી૦
પ્રભુને ભજતાં, દુઃખો વધતાં, લેશ ન હઠતાં જે ન ચસે છે, ટાળી૦
સ્થિર મન રાખે, હરિરસ ચાખે, પ્રભુગુણ પાખે, ન અન્ય ભસે છે, ટાળી૦
ચિદ્રસ ભોગી, એવા યોગી, હરિસંયોગી, કોઈ હસે છે, ટાળી૦

સન્મતિઅર્થે ઇષ્ટને અભ્યર્થના.

કિર્તન ૨૦.

આજે આપો હે નાથ મને સન્મતિ, હાંહાં રે, આજે૦
આપો મને સન્મતિ, કાપો આ મારી દૂર્મતિ, આપો૦
ભવદવથી હું ત્રાસી શરણ છું આગ્યો, નિરખો દયાથી રંકના પ્રતિ
કોઈ ઉપાયે મને શાંતિ ન ભાસે, થાક્યો છું પુરો પ્રભો હું મથી
ઇન્દ્રિયવેગ કે મનતાણા વેગો, રોક્યા મારાથી રોકાતા નથી.
કેમ કરી ટાળું આ વિષયની પ્રીતિ, પ્રકટાવું શી રીતે ઉપરતિ.
વિવેક ન જાગે વિરાગ ન જાગે, જાગે ના આપમાં સાચી રતિ.
રજતમ દબતા ના, સત્ત્વ ન વધતો, નિત થતી આયુષ્ની ક્ષતિ
અનગ્રહ જો ન કરશો નાથ હવે તો, દિનદિન થાવી ખુરી ગતિ
નરહરિનાથ ધાજો વહારે શિશુની, ગાંડી ઘેલી આ શુણી વિનતિ

ધધરને પ્રત્યક્ષ કર્યાવિના આ જગત્માં જે કાંઈ કરવામાં
આવ્યું હોય છે તે નિરર્થક છે.

કિર્તન ૨૧.

જગત્ના નાથને જોયા—વિના સઉ ધૂળધાણી છે,
પ્રભુ નિરખ્યાવિના નયને, ઉભી ચોરાશી ખાણી છે.
થયું શું મહેલ બાંધ્યાથી, થયું શું ઉંચુ ખાધાથી,
થયું શું દ્રવ્ય સાધ્યાથી, રહી જો ભવની ધાણી છે, જગત્નાં
ધરી વસ્ત્રા રૂડાં અંગે, લઈ મિત્રાદિને સંગે,
કર્યા બગીમાં બધે રંગે, મહત્તા ના ગણાણી છે, જગત્નાં
ભલે વ્યાખ્યાન બહુ કીધાં, ભલે ગ્રંથો રચ્યા ચુંદા,
ભલે કાવ્યો ઘણાં ગુંથ્યાં, વલોવ્યું તોએ પાણી છે, જગત્નાં
વિલોક્યું કાન્સ ને ઇંગ્લાંડ, વળી જાપાન સ્વીત્ઝર્લૅંડ,
અમેરિકાનું ન્યુ ઇંગ્લાંડ, નકામી દૃષ્ટિ તાણી છે, જગત્નાં
પ્રભુ છે પ્રાણુથી પાસે, નયનસંમુખ તથા વાંસે,
દશે દિશ સકળ સ્થળ વાસે, જુએ પણ કો ન પ્રાણી છે, જગત્નાં
નદીઓ સ્વર્ણના રસની, નિરંતર આંગણે વહેતી,
ગ્રહે જીવ તે ન સંપત્તિ, ગ્રહે પણ કોડી કાણી રહે, જગત્નાં
છતે નેત્ર નથી જોતા, મણિ ત્યજી કાચમાં મ્હોતા,
મરણપર્યંત રહે રોતા, મણિ ભ્રમમાં ગુંચાણી છે, જગત્નાં
વિરલ કો કમર કસી મચતા, પ્રભુને પ્રકટ તે કરતા,
અચલ પદ સદ્ય તે કરતા, ખરી તેની કમાણી છે, જગત્નાં

ઉદ્વિગ્ન મનને જ્ઞાનપ્રબોધ.

કિર્તન ૨૨.

છોડી દે આ ઉદાસી,

છે સૃષ્ટિ સકલ તુંથી ભાસીરે;

છોડી દે.

દુઃખ તારૂં ઉપજાવ્યું ઉપજે, તુજવિણ શકે ન પ્રકાશી રે;—

ભયશોકાદિ સ્થિર ન રહે ક્ષણ (જો) તુજ સત્તા ગઈ નાશીરે—

૧ વસી રહ્યા. ૨ કાણી કોડીને મ્હો છે.

સર્વતણું મૂળ છે મન તું છે, સમગ્ર સ્થિતિ તુજ ઢાસીરે—
 જેવા વિચારને તું સેવે, તદ્વત્ થતું જો ક્યાસીરે;*—
 સુખદુઃખની કળ છે તુજ હસ્તે, વ્યર્થ તો ચિંતા આ શીરે;—
 અનિત્ય તજ નિત્યમાં મતિ જોડી, જો તું તને અવિનાશીરે;—
 જાતે રચી કાગળનો કેસરિ, ભયથી મરે શીઘ્ર ત્રાસીરે;—
 નિકટ છતાં, ગંગા શીર રહે છે, વારિવિના પ્રિય ! પ્યાસીરે;—
 ક્ષણ પણ દુઃખનું ચિંતન ન કરી, દ્વાર કે દુઃખનું વાસીરે;—
 સત્ ચિત્ આનંદ નરહરિ ચિંતી, છેદ આ જડદુઃખ કાંસીરે;—

દોષનિવારણાર્થ સુમતિની યાચના.

કિર્તન ૨૩.

અમે મૂઢને દેજો મતિ સારી રે સારી રે,	
સારી મતિ સારી,	અમે॥૦
દૂર્મતિ વધતી, થતી નિત્ય અવનતિ,	
દુઃખના પ્રહારો પડે ભારી રે ભારી રે,	
ભારી પડે ભારી,	અમે॥૦
જ્ઞાનના માર્ગમાં નાથ ન વહેતા,	
અજ્ઞાનમાં વહીએ માથું મારી રે મારી રે,	
મારી માથું મારી,	અમે॥૦
રાગ ને દ્વેષથી નિત્ય પ્રજળીએ,	
ઠરીએ ન તત્ત્વદૃષ્ટિ ધારી રે ધારી રે,	
ધારી દૃષ્ટિ ધારી,	અમે॥૦
હુંપદે ચઢીને, સર્વથી વઢીને,	
ઉઘાડી નરકની બારી રે બારી રે,	
બારી દુઃખી બારી,	અમે॥૦
ભક્તિને છાંડી, કુશકા ખાંડી,	
સુખની આ પીડ ના નિવારી રે નિવારી રે,	
નિવારી ના નિવારી,	અમે॥૦

*અનુમાન કરીને.

વિષયોથી ભૂલ્યા, મોહમાં ડુલ્યા,
 નદી ત્યજી સેવી ખાડી ખારી રે ખારી રે,
 ખારી ખાડી ખારી, અમે।૦

ઘર ગણ્યું માફ, વિશ્વ પરભાર્યું,
 ભેદ પોષી મોક્ષે મૂકી આરી રે આરી રે,
 આરી મૂકી આરી, અમે।૦

ક્રોધને ક્રીધો, લોભને લીધો,
 શોકથી નેત્રે ભર્યું વારિ રે વારિ રે,
 વારિ ભર્યું વારિ, અમે।૦

અન્ય જનો પીડ્યાં, વેણ કહી કુંડાં,
 હૃદયે ન વૃત્તિને ઉતારી રે ઉતારી રે,
 ઉતારી ના ઉતારી, અમે।૦

કામના ન કાપી, રંક નાંખ્યાં ચાંપી,
 સ્વરૂપ વિચારી રમ્યા જારી રે જારી રે,
 જારી રમ્યા જારી, અમે।૦

અજ્ઞાનનું જાણું, સઘ અમે જાણું,
 આપો મતિ, યાચીએ પોકારી રે પોકારી રે,
 પોકારી રે પોકારી, અમે।૦

ધવી ગતિ ભુંડી વહારે જો ન આવે,
 દોષો ટાળી લેજો હુવે તારી રે તારી રે,
 તારી લેજો તારી, અમે।૦

ગમે તેવા પણ ગણી બાળ પોતાના,
 આજ જ્ઞાન આપી લો ઉગારી રે ઉગારી રે,
 ઉગારી લો ઉગારી, અમે।૦

નમી નમી કરગરી, યાચીએ નરહરિ,
 દાખીને સ્વરૂપ દીજો ઠારી રે ઠારી રે,
 ઠારી દીજો ઠારી, અમે।૦

ધષ્ટ જે જે કરે છે તે હિતકરજ હોય છે, એવી શ્રદ્ધાને
સેવનાર સાધકના વચનો.

કિર્તન ૨૪.

કરો નિત્ય પ્રભુ હિત મારૂં, પછી શીદ વૃથા ભય ધારૂં,
શીદ શોકનાં વેણ ઉચ્ચારૂં, કેમ શાંતિથી મનને ઠારૂં.
ધનને દીધાથી ને વિભવે મઢયાથી, આપને ભાસે ન હિત,
રાખી રહો પછી નિર્ધન તેમાં, શીદ કરૂં ખેદ હું ચિત્ત; કરો०
નિરોગ સ્થિતિમાં કે વ્યાધિ મુજ, હિત છે તે જાણો આપ,
વ્યાધીને હિત લહી આપો પછી પ્રભુ, હું શીદ કરૂં સંતાપ; કરો०
પુત્ર મર્યાથી કે સ્ત્રી મરવાથી, મરવાથી માત ને તાત,
આપને હિત જણાયું પ્રભો તો કરીશ ન હું વડોપાત; કરો०
જે સમયે જે દો તે પ્રભુ દો, ગણી મારૂં કલ્યાણ,
તે પછી દુઃખની શંકાથી શોકને, સેવું શીદ થઈ અજાણ; કરો०
મનુષ્યપિતા પણ પોતાના પુત્રનું, કરતા કદી ન અહિત;
વિશ્વપિતા આપ હિત ન કરો મુજ, શંકા એ અતિ અનુચિત; કરો०
નરહરિ પ્રભુ લહી આપ નિયામક, સાવધ ઉર દિનરાત,
જે જે ખને તે હિતતમ લહી હું રહું હૃદયે રળીયાત; કરો०

સુખ સ્વસ્વરૂપથી ભિન્ન નથી.

કિર્તન ૨૫.

સુખનાં હું સાચાં જ્યારે સાધનો ન જાણતો'તો.
ત્યારે વારે વારે વિષયોને માણતો'તો.
હીરા મોતીને રત્ન ત્યજી દેઈ, પથરાને હર્ષ ધરી ધરી ઘેર
આણતો'તો સુખનાં०
ઉવેખી સાચાદધિને નિત્યે, પાણીને દધિ જાણી જાણીને છાણતો'તો, સુખનાં०
તારક અંતર્મુખતા નાવને છાંડી ખાહ્ય મુખવૃત્તિશિલા નૌકા
પ્રમાણતો'તો, સુખનાં०
તત્ત્વસુર્વણના તારન તાણીને અતત્ત્વ રૂના કાચા સુતરને તાણતો'તો, સુખનાં०
નરહરિ નાથે નહોતાં નેત્ર આજ્યાં જ્યાં સુધી, સુખ છે મારાથી
જૂદું એવું ભ્રમે નાણતો'તો, સુખનાં०

૧ બહિર્મુખ વૃત્તિ જે સંસારસાગરમાં ડુબાડનારી શિલા છે તેને નૌકા જાણતો હતો.

વિષયોના ત્યાગપૂર્વક ઇષ્ટસ્મરણ કરવા સુબોધ.

કિર્તન ૨૬.

વિષયોના છોડીને વીરા મોહનરે, રામ રટને સવેળા,
 યત્ને કરી લે સુર્વણ જીવલોહને રે, આવી મળવી ન વેળા,
 રટને રે સવેળા રામ રટને સવેળા, રામ રટને સવેળા, રામ રટને સવેળા
 રામસ્મરણસમ શ્રેષ્ઠ ન વિશ્વે, બીજો જો ! વ્યાપાર,
 વર્ણવતાં ફળ જેનું થાક્યા, ઋષિ મુનિ વેદો ચાર રે, રામ૦
 વગરમુડીએ, વગરબુદ્ધિએ, વિણસાહિત્યે થાય,
 એવો ધંધો રામસ્મરણવિણ, જો ! નથી ત્રિભુવનમાંઘરે, રામ૦
 હરતાં ફરતાં ખાતાં પીતાં સુતાં સાધી શકાય,
 સાજો માંદો પણ જે સધાયે, મહિમા ન કશ્યો જાયરે, રામ૦
 માનવતનું મજ્યું ભરતભૂમિમાં ધન્ય ધન્ય તુજ ભાગ્ય,
 અપૂર્વ ફળ દેનારો આવો, ફરી ક્યાં મળવો લાગરે, રામ૦
 મૃત્યુલોક શુભ કમાણીમાંટે, જોજો કરી વિચાર,
 આગસપ્રમાદમાં ન ગુમાવીશ, નિષ્ફળ આ અવતારરે, રામ૦
 સૂર્ય ચંદ્ર અજ હરિહર જે જે પામ્યા ઉંચાં સ્થાન;
 તે ફળ રામસ્મરણનું સમજી, કસ કટિ ઝટ ગુણવાન રે, રામ૦
 સાચું સુખ વિષયો નહિ આપે, કહી કહી થાક્યા સંત
 ગળે કેમ ના ઉતરે તુજને, થઈને આમ ધીમંત રે, રામ૦
 અભ્યાસે વિષયોમાં જેવો, પ્રકટાવ્યો તેં પ્રેમ,
 રામસ્મરણમાં તેમ કરો તો, બને લોહનું હેમ રે, રામ૦
 કોળી ચમાર પણ સ્મરી હરિને બન્યા દેવતા દેવ,
 કીચીમાં કેમ હજી તું લોટે, ત્યજી દે વીર કુટેવરે, રામ૦
 નરહરિ પ્રભુ તત્પર છે તુજને દેવાને સનમાન,
 ત્યજી વિમુખતા, અભિમુખ થા ઝટ, દાણ દાણ સ્મરી ધરી ધ્યાનરે રામ૦

શ્રદ્ધા એજ સર્વ સુખનું સુખ છે.

કિર્તન ૨૭.

શ્રદ્ધા સકલ સુખમૂળ છે, શ્રદ્ધાવિના બધું ધુળ છે.
 આરોગ્ય શ્રદ્ધાથી મળે ઉદ્યોગ શ્રદ્ધાથી ફળે,
 શ્રદ્ધાથી જન, ધન પણ રળે, શ્રદ્ધા ન ત્યાં દુઃખશૂળ છે; શ્રદ્ધા૦
 શ્રદ્ધાથી ઉન્નતિની ગતિ અતિ વેગથી વધતી જતી,
 ઉન્નતિ તત્ક્ષણ અટકતી, શ્રદ્ધાનું જ્યાં વર્તુલ છે, શ્રદ્ધા૦
 જે જે જણાતું ઉંચું અહિં શ્રદ્ધાથી તે પ્રકટયું સહી,
 શ્રદ્ધાથી દુર્લભ નહિ કંઈ, ભવસિંધુમાં એ પુલ છે, શ્રદ્ધા૦
 જે જે અસાધ્ય બીજા ગણે, શ્રદ્ધા સુસાધ્ય જ તે ભાણે,
 કશું અશક્ય ન શ્રદ્ધા શુણે, શ્રદ્ધાનું વિચ્છિન્ન અતુલ છે, શ્રદ્ધા૦
 શ્રદ્ધાથી હિમગિરી ઉખડતો, વિગ્ન પક્ષ જન નભ ઉડતો,
 શીતળ થઈ અગ્નિ જતો, શ્રદ્ધા જ સિદ્ધિ અમૂલ્ય છે, શ્રદ્ધા૦
 શ્રદ્ધા પ્રકટતાં આવતા જનવિષે સદ્ગુણો બધા,
 અંતરતાણી શ્રદ્ધા જતાં, ઇંદ્રિયો મન પ્રતિકૂલ છે; શ્રદ્ધા૦
 શ્રદ્ધાથી દશ દિશ અસય છે, શ્રદ્ધાથી જ્યાં ત્યાં વિજય છે,
 શ્રદ્ધા ન ત્યાં નિત્ય અજય છે, સંકટ સદોદિત વિપુલ છે; શ્રદ્ધા૦
 શ્રદ્ધાતાણી નિકૃષ્ટતા, કંઈ જનો બુદ્ધિથી માનતા,
 બાણે અનુભવ પણ થતાં, શ્રદ્ધાનિકટ, મતિ દુલ્લ છે, શ્રદ્ધા૦
 શ્રદ્ધા ધરી તેને નથી, કરવાનું કાંઈ મથી મથી,
 કાં જે ત્રિભુવનના પતિ, તેને સદા અનુકૂલ છે; શ્રદ્ધા૦

ઘટપ્રતિ ઉપાલંબનો ભાવ દર્શાવનારાં માર્મિક વચનો.

કિર્તન ૨૮.

આવો અંતર થઈને સમર્થ, અમથી ન રાખીએ મહારાજ !
 સ્વરૂપે જે છો આપ હું તે છું, અંશરૂપે પણ આપતાણું હું,
 શિવ રહેા આપ, હું જીવ રહે એ શું, ન રાખીએ મહારાજ.
 આપ રહેા અજરામર, મારે,—મૃત્યુવાર્ધક્યનું દુઃખ ભારે,
 જન્મવું જગમાં વારે વારે, ન રાખીએ મહારાજ.

અખંડ સુખમય આપ વિરાજે, ત્રિવિધિ તાપે હું રહું ઢાઝયો,
 ભેદ જ આવો ઝાઝો, અમથી ન રાખીએ મહારાજ.
 ઐશ્વર્યાબિધ ભલે પ્રભુ રહેજે, લઘુ સરિતા પણ અમને કરજે,
 ઘટિત શું અરણ્યસમ પણ સર્જે, રાખીએ મહારાજ.
 આપસમાન, ન કહું, કરી સ્થાપો, પૃથ્વ ન પણ કહું પત્રજ આપો,
 શ્રીપતિ દરિદ્રતા મુજ માપો, ન રાખીએ મહારાજ.
 આપતુલ્ય હતું કાંઈ ન દેવું, વધા વેદમાં તો શીદ એવું.
 ‘અભિન્નપાણું જીવશિવમાં લહેવું’ ન રાખીએ મહારાજ.
 પુત્ર અનૌરસ હોય નૃપતિનો, ધણી હોયે થોડી પણ ક્ષિતિનો,
 જગપતિમુત હું દરિદ્ર સ્થિતિનો, ન રાખીએ મહારાજ.
 ભેદ ભલે બીજે પ્રભુ રાખે, જ્ઞાનભેદ પણ વિલાવી નાંખે,
 ‘થા ચિન્મય’ વર ભાખે, અમથી ન રાખીએ મહારાજ.

દશ્યમાં આસક્ત મનને સુબોધ.

કિર્તન રહ.

કશું નિરખી ન મન લલચ્યા તું,
 સુખ ન અવરથી થવું કદી તુજને, સુખ તુજને તુંથી થાતું, કશુંં
 વિવિધ સુખપ્રદ તુજને વિશ્વે, જે જે સર્વ જણાતું,
 તે સહનું કારણ તું પાતે, સમજી બહિર ના ધા તું, કશુંં
 કાળા કાચથી જોતાં કાળું, લાલથી લાલ ભળાતું,
 જગત્ જુએ જેવી નજરે તું, તેવું તે દેખાતું, કશુંં
 સુખનું કારણ તુંવિણ કેઈ ન, વિચારથી સમજાતું.
 વ્યર્થ હવે શીદ બાહ્ય વિષયમાં, સુખને અર્થ દેસાતું, કશુંં
 જે જોઈએ તે તુજમાં નિશ્ચય, સુરતરુ તું વખણાતું,
 તુજ સામર્થ્ય લઘ્યાવિણ અમથું, અહિં તહિં તું ભટકાતું, કશુંં
 લોકચતુર્દશ રચી તું શકે, કંઈ,—તુંથી ન અશક્ય ગણાતું,
 ભયભીત રહી, વહી દીનત્વે શીદ, દુઃખમાં આમ પીલાતું, કશુંં
 સર્વપતિપદ તુજ અનુભવી લે, થઈ નરહરિગુણ ગાતું,
 અજરખુમારી ચઢતાં ફર પછી, નિજબળમાં મદમાતું, કશુંં

કર્તવ્યને સાધવાપ્રતિજ્ઞ માત્ર દૃષ્ટિ રાખવા જીવને ઉપદેશ.

કિર્તન ૩૦.

કર્તવ્યને કરજે રે, કોઈ ના પછી હરજે રે,
મરન થઈને ફરજે રે, તૃણવત્ લહી સંસારને હોજી,
કોઈથી તારો વાંકો ન થઈ શકે વાળ, કર્તવ્યને

અઢાર અંગથી વાંકું જે, ઉંટસમ જગત ભણાય,
તેના શુભ અભિપ્રાયને, રખે પામવા ધાય,
ઈશ્વરમાં પણ દોષ જે, જોતાં ના ખચકાય,
તું સ્પૃહા જગતની હરજે રે, તૃણ

સકળ વિશ્વનો કો નથી, પામ્યું શુભ અભિપ્રાય,
કૃષ્ણ રામ પણ જગતના, જનથી જો ! નિંદાય,
જીએ દોષ તુજ ત્યાં પછી, શું આશ્ચર્ય ગણાય,
ભય સ્વરૂપ ન હૃદયે ધરજે રે, તૃણ

અદગુરુઈશ્વરશાસ્ત્ર જે, વિધિથી પ્રસન્ન થાય,
તે વિધિ વહેજે ચત્નથી, કુપથ ન ધારી પાય,
છો પછી કાવે તે કહે, આ જનનો સમુદાય,
હૃજનનાં વચન વિસરજે રે, તૃણ

પૂર્વથી પશ્ચિમમાં વહે, રવિ જો ! ગગને નિત્ય,
સુજન કુજનનાં વચનને, ધારે કદી ના ચિત્ત,
સાધનપર રહી શુભ ન તું, લોકવચન અનુચિત,
મતિ પ્રભુમાં સ્થિર કરી ઠરજે રે, તૃણ

આયુષ અરૂપ લહી સખે ! ત્યજજે બીજી જન્મળ,
વ્યર્થ કુથલીમાં છો બીજા, પચી રહે, રહી કંગાળ,
પણ તું તો હરિ સ્મરી સમય, સત્પ્રયત્નમાં ગાળ,
પ્રતિજ્ઞા હરિ હરિ ઉચ્ચરજે રે, તૃણ

નરહરિપ્રભુની ઓથમાં, જ્યાં લગી રહીશ ભરાઈ,
ત્યાં લગી ત્રિભુવનમાં તને, કોઈથી ના થશે કાંઈ,
પ્રભુથી અભિન્ન થઈ રહે, ત્રિકાળ તેથી ભાઈ,
જીવપણું ભૂલી સ્વરૂપે સરજે રે, તૃણ

અવિવેકી જીવને ઉપાદ્રવંસ.

કિર્તન ૩૧.

આંધળો આંખો છતાં નથી જોતો, મુકીને કામધેનુ આ કૂતરીને દોહોતો.
ભોગવતો ભોગ તેમ તેમ રોગ મેળવીને મૃત્યુના મુખમાંડિ વહેતો,
તોએ ન ભોગતાણી વાસનાને ત્યાગતો, ઉલટો અધિક ભોગ ગ્રહેતો, આં૦
પાણીના પરપોટાપેરે નિહાળતો, મરતાં આ લોકતાણા થોકો,
કરવાનું તોએ મુકી નેવે, નિરાંતે—પીતો ચાડા કોફી ને કોકો, આં૦
વાડીઓ ને ગાડીઓમાં બંગલામાં રંગરાગે રહેતો આઠે પહોરે મહેતો,
ઝાંઝવાનાં પાણીથી તરસ છીપાવવાની, આશામાં મોઘું આયુ જોતો, આં૦
સુખ ન જાણાયું સાચું વિષયોમાં આજ લગી, તોએ વિષયોમાં મન પ્રાંતો,
ઉજળું થયું ન વસ્ત્ર ધોતાં ગળીમાં, તોએ ગળીમાં પાછું ધોતો, આં૦
પ્રભુની ભક્તિથી દુઃખમાત્ર ટળી જતાં, કહેતાં એમ શાસ્ત્રા ને સંતો,
હૈયે ન ઉતરે આ વાત દીવાજેવી, ગણતો પોતાને ગુણવંતો, આં૦
નરહરિ નાથ મારો કરુણાને ધારી ઉર, જ્યાં લગી હાથને ન સડાતો,
માયાવિવશ આ અંધ જીવ ત્યાં લગી. ભવરાગમાં ભટકાતો, આં૦

જ્ઞાનનું યથાર્થ સ્વરૂપ જાણવા સામાન્ય મતિ અસમર્થ છે.

કિર્તન ૩૨.

અકલિત છે ગતિ જ્ઞાનની, જીવ કોઈ ન જાણે રે.
કોઈ ન જાણે રે, આ વિશ્વમાં કોઈ ન જાણે રે; અક૦
છે આમ ને છે તેમ થઈ હાઘા વખાણે રે,
પણ જેમ છે આ તેમ તો જ્ઞાની પ્રમાણે રે; અક૦
દરમાં રહેતા ઉદરો, શું લહે રવિપ્રતાપ,
અતત્ત્વતિમિરે જીવ વસી, શું કરે જ્ઞાનનું માપ;
છે હસ્તિ આવો એમ, અંધો ગાય જાણે રે; અક૦
કીડીયાના વ્યાપારી ના, જાણે મણિ મૈકિતક,
વનેચરો પીતળતાણાં ભૂષણ ગણતાં ઠીક;
નિજ નેત્રવિણ પરનેત્રથી, કોઈ કેમ નાણે રે; અક૦
દૃશ્યદૃષ્ટિ રહે ત્યાં લગી, જ્ઞાન ન કદી સમજાય,
પાણીમાં વસી અગ્નિના, તાપે કેમ તપાય;
અંધકાર ના ટળનાર વસતાં ઉડી જાણે રે; અક૦

તત્ત્વ સકલ સ્થળ ભરી રહ્યું, નિશ્ચય દ્વૈતઅભાવ,
 તો પછી ભયદુઃખાદિનો, ક્યાંથી રહે સદ્ભાવ;
 દુઃખભોગનો પણ યોગ, જ્ઞાને કંઈક માને રે; અક૦
 શાસ્ત્રપઠન નથી જ્ઞાન એ, સ્થિતિ એ કેવલ ભિન્ન,
 અનુભવવિણ વાતો કર્યે, કોઈ ન થતું અદીન;
 નૃહરિ હું જોનારો સ્વરૂપસુખ સદ્ય માણે રે; અક૦

દશ્યનું ઇવનાશત્વ.

કિર્તન ૩૩.

મેં તો જાણ્યું જૂઠું દશ્ય આ તમામ છે, સત્ય નૃહરિ નામ છે.
 આજે ઉપજે તે કાલે વિલાતું, જોયું ન કોઈનું અચલ ઠામ છે. મેં
 પ્રીતિ બાંધી બાંધી મિથ્યા પસ્તાવું, વહેતાં પરતંત્ર આ દેહદામ છે; મેં
 આકાંગના જગથી તૃપા ના ચોલાતી, સૂકાતાં રોવાનું અપ્ર યામ છે. મેં
 સુતમિત્રદારાદિ સંબંધી પ્રાણીઓ, જીવનું ન સાચું કોઈ વિરામ છે; મેં
 અંકવિના મૂલ્ય મીંડાનું જેમ નથી, નરહરિનાથવિણ સઉ નકામ છે; મેં

ઉપાસ્યનો સાક્ષાત્કાર કરનાર વૃત્તિની આનંદોર્મી.

કિર્તન ૩૪.

મેં તો મસ્ત ભઈ, મિલી શ્યામકો,
 મિલી મેરે શ્યામકો, નિરખી મેરે રામકો, મસ્ત૦
 હૃત્પદમેં જોઈ નાથ નિકટ ક્યોં, જોજું મેં તીર્થ અરૂ ધામકો; મેં
 સ્પર્શમણિરૂપ મેરે પાછકે પિયુકો, ક્યોં મેં રટુ ચડ તુચ્છ દામકો; મેં
 હોઈકે ચતુર્દશલોકકી રાણી, ચાહું મેં ક્યોં ચડ લઘુ ગ્રામકો; મેં
 સૌન્દર્યનિધિ મેરે શ્યામકું ભેટી, મોહું ક્યોં મેં ચડ બ્રહ્મ ગ્રામકો; મેં
 પીયુષસરસ મેરે પીયુકો ત્યજકે, ગ્રહું ક્યોં વિષયવિષજ્ઞમકો; મેં
 નિઃશંક નિર્ભય પરિપૂર્ણ ભઈ મેં, નમું ક્યોં ચડ જગતગુલામકો; મેં
 મૂર્ખ કહો કોઈ મોંકું, જ્ઞાની કહો કોઈ, સ્પર્શન હોયે મેરે ઠામકો; મેં
 વક્ર નયન મુજ પ્રતિ કરનેકી, કોહુ ના ધરત અળ હામકો; મેં
 જીવપદ મુજસેં અલગ લયા અળ, શિવપદ જુટા મેરે નામકો; મેં
 નરહરિ જગદીશ્વર લહી ભીતર, પામી મેં અચલ વિરામકો; મેં

હૃદયમાં ઈષ્ટને સંનિહિત અનુભવનાર વૃત્તિના ઉદ્ગાર.

કિર્તન ૩૫.

મારે હૃદયે જોઈ જગરાય, ભીતિ મેં તો સઘળી ત્યજી છે,
પૂર્ણ શાંતિ સજી છે, તત્ત્વદૃષ્ટિ ભજી છે.

કોઈતાણા હૃદયે નાચે, ભુંડા કામકોઈ ભૂતો,

મારે ઉર રાજે ગુરુરાય;

ભીતિ૦

કોઈતાણા હૃદયે દીઠાં, દોષરૂપી જમના દૂતો,

શોભે મારે હૃદયે વિશ્વરાય;

ભીતિ૦

ભવતાપહોળી કોઈના, ઉરમાં ભડભડ નિત્ય અગગે,

મારે ઉરે ચંદ્ર ગુરુરાય;

ભીતિ૦

નાવ છોડીને જીવે, ભવ તરવા તરણાને વગગે,

રુડાઈ સાચા નરહરિરાય;

ભીતિ૦

ઘણ્ટાશ્રયને પ્રાપ્ત વૃત્તિના ઉદ્ગાર.

કિર્તન ૩૬.

મારા નાથના આશ્રયમાંછ,

ક્યાંહિ, મુજને ભય ન જણાય;

આંઠે પ્રહર નિશ્ચિંત સુવાય,

છોને વિશ્વ આખું નષ થાય.

પડી જતાં ઘર માટીનું, શાનું હૃદય ભરાય,

મળ્યા મહાલય દિવ્ય જો, નિવાસઅર્થે સદાય.

રમતી ઘરમાં જેને કામગાય,

નિર્ધનતાથી તે ક્યાંથી પીડાય; મારા૦

સમર્થનું સામર્થ્ય પણ, મારા શ્રીગુરુરાય,

એક રૂવું કોઈથી ન કદી, મારું ઉખેડાય,

સિંહનિકટે જો સસલે અવાય,

સંકટે મુજ સામું તો તો જોવાય, મારા૦

અપાર મસ્તીવિષે રમું, પામી હું પ્રભુછાય,

પામર જીવ આ જગતના, લહે ન મુજ મહિમાય,

મહાનંદોદધિ રેલાય,

કૂપદર્દુરે શું કલ્પાય; મારા૦

વિષયાભિમુખ મનને સ્વરૂપાભિમુખ થવા શિક્ષા.

કિર્તન ૩૭.

નિર્ભય નિઃશંક સખે ! ખેલજે,
 જોઈ નિજરૂપ હૃદયમહેલ, નિર્ભય૦
 પ્રજળે કાં ત્રિવિધિના તાપથીરે, શીતળ જળ તારૂં રૂપ,
 તેમાં પ્રવેશી દાહુ ટાળીને, પાપ શાંતિ અનુપ; નિર્ભય૦
 દુઃખનું જડે નહિ શોધતાંરે, વીરા ત્રિલોકે સ્થાન,
 દુઃખહૃદય વસે તારે અંતરે, નિજ રૂપનું આ અભાન; નિર્ભય૦
 રોગીને ભાસે વિશ્વ રોગીયુરે, રોગરહિતને નીરોગ,
 આનંદમય વિશ્વ ભાસતુ, થાતાં નિજરૂપયોગ; નિર્ભય૦
 ધન તું અનર્ગળ મેળવેરે, વિધવિધ બળને કમાય,
 પણ તે ઉપાધિજનક નીવડે, નિજ રૂપ જો ન પમાય; નિર્ભય૦
 જિહ્વાવિના વિધવિધ ભોજનોરે, જેમ દેતાં ન સુખ,
 નિજરૂપજ્ઞાનવિના વૈભવો, તેમ ટાળે ન દુઃખ; નિર્ભય૦
 સ્વરૂપસાક્ષાત્કાર પામતાંરે, વિભવ સર્વ પડે પાય,
 કાં જે વિભવ માત્ર વિશ્વના, ઉદય તુજભાંથી થાય; નિર્ભય૦
 વળગે સુખાર્થ શીઠ ડાળનેરે, સાચું છોડીને મૂળ,
 નિજ રૂપ સુખધન સેવીને, સદ્ય ટાળા ભવશૂળ; નિર્ભય૦
 રોકી વૃત્તિના બાહ્ય વેગનેરે, કર અંતર પ્રવેશ,
 ડરીને ત્યાં દીર્ઘ સમય સ્થૈર્યથી, થાજે નૃહરિ મંદિશ; નિર્ભય૦

ધ્યાનોત્થિત વૃત્તિના ઉદ્ગાર.

કિર્તન ૩૮.

જેયું મેં તો મારું સ્વરૂપસુખધામ,
 વારે વારે હૃદયે થઈ, ધારી ધારી જાંબુ—જેયું૦
 રવિ પ્રકટયે દવ જેમ વિલાતો, પળમાં લય તેમ થયાં દુઃખો તમામ,
 સર્પને સ્થાને સાચી રજ્જુ નિહાળી, જાણ્યું મેં હું નથી જીવ પણ રામ;—
 દશદિશ જોતાં મારાવિણ નથી બીજું, સચ્ચિતમાં લેવું રહ્યું કોનું નામ,
 દષ્ટિએ આવે બીજું સિન્નસમ જે જે, કદાચો મારામાં એ પરિણામ;—

કર્તા, ભર્તા, ધર્તા, સહર્તા હું ખંડ હું, દેશ હું, નગર ને ગ્રામ,
દુષ્ટ જનોના મને દ્વેષ ન પ્રકટે, રાગ ન હોય જોઈ સાધુ અકામ;—
કારણકાર્ય લહી હું પોતાને; પોતાનામાં પામ્યો અચલ વિરામ,
નરહરિ હુંમાં તુંમાં તેમાં નિહાળી, પૂર્ણ પ્રશાંત હું રહું આપ્તકામ;—

શ્રીઘટપ્રતિ ઉપકારનિવેદન.

કિર્તન ૩૯.

હા, હું છું બ્રહ્મ, જીવ નથી એ, આજ ગુરો ! સમજાય છે,
જીવપાતું ગળી જાય છે, આંતિના રાશિ વિલાય છે; હા હું
આજ લગી ટક્યું જોડું જીવત્વ એ, મહદાશ્ચર્ય જાણાય છે,
માર્ગથી હમી જવાય છે, પ્રકટેલું સ્વપ્ન શમાય છે; હા હું
દારુણ અંધારું જ્યાં હતું પૂર્વે ત્યાં, વૃત્તિ ચિત્તિની ઝગડાય છે,
છે જેવું તેવું ભગાય છે, અવનવો અનુભવ થાય છે; હા હું
હું નથી, તું નથી, તે નથી, એક કે—જે નવ મુખથી વદાય છે,
બોલતાં બોલી બંધાય છે, પરાતીતે પ્રવેશાય છે; હા હું
ઉત્થાનમાં પાણુ દૃશ્ય પ્રપંચનું, પ્રપંચત્વ ન દેખાય છે,
સર્પમાં રજ્જુ કળાય છે, અભયથી ઉર છવાય છે; હા હું
દશદિશ હું વિણુ જોઈ ન બીજું, આનંદોદધિ છલાકાય છે,
દુઃખ સુખમાં પડાય છે, અખંડ મુખ મલકાય છે; હા હું
અશ્રુતપૂર્વ આ અનુગ્રહનું પ્રભુ ! મૂલ્ય ન આંક્યું અંકાય છે,
બદલો ન વાળ્યો વળાય છે, અણછતી મતિગુણ ગાય છે; હા હું

ચિત્તિચિંતન સમયનો અનુભવ.

કિર્તન ૪૦.

જ્યારે રહું હું સ્વરૂપ વિચારી, અનવધિ ચઢતી ચિત્ત ખુમારી,
નિર્ભયતા દશદિશમાં વ્યાપે, મનમતિ દઈ મહાસુખમાં ઠારી.
નિર્ધનતા પગમાંડિ પગાતી, બાહ્યાંતર સપત્તિ ભગાતી,
દુઃખદાતા દીનતા દગાતી, વિચરું આ ઉર ઉંચું પ્રસારી; જ્યારે
ઉદાસી અંતરમાંથી નાસે, તિમિર જતું જેમ સૂર્યપ્રકાશે,
સુખમય સુખમય સઘળું ભાસે, આનંદતરંગ ઉદગે ભારી; જ્યારે

નખથી શિખમુધી બળ ઉભરાતું, વ્યાધિનું દુઃખ ન સ્વલ્પ જણાતું,
 અણુ અણુમાં આરોગ્ય જ થાતું, જાણે પીધું અમૃતવારિ; જ્યારે
 વ્યાપક મુજને સઉ સ્થળ જોતો, જળનલમાં લહી મુજને મહોતો,
 પરિચ્છિન્નતા સઘળી ખોતો, હુંપણું નિજરૂપમાંહિ વિસારી; જ્યારે
 જાણું ન ક્યાં આ તુલા જાતી, લહું ના, મૂલા ક્યાં જ વિલાતી,
 ઉંચે નીચે પ્રિયાસ્તિભાતિ, હુંથી પણ ચિતિ નિરખું ન ન્યારી; જ્યારે
 કોઈ ન અશક્ય કાર્ય જણાયે, સમગ્ર બળ સ્પુરતું મુજ માંહે,
 અશક્તિ આ જીવપદની જાણે, નૃહરિ થઈ હું નૃહરિ ધારી; જ્યારે

સર્વ સ્થિતિમાં પ્રસન્નતા સેવ્ય છે.

કિર્તન ૪૧.

પ્રસન્નતાને કદી ના ત્યજીએ, પ્રસન્ન સઉ સ્થિતિમાં રહીએ,
 કાં જે અચલ નથી દુઃખસ્થિતિ, ક્ષણમાં ટળનારી લહીએ.
 રાત્રિપછી દિન આવે એવો, વિશ્વનિયમ કાં વિસરીએ,
 સ્વપ્નસમા જોઈ ક્ષણિક પ્રસંગો, નયનો શીદ જળથી ભરીએ.

શોકાનલે નવ પ્રજાવું, હસતું વદન વીર રાખવું,
 આનંદથી કર્તવ્ય કરવું, ખિન્ન વચન ન ભાખવું,
 ધમધોર રહે આકાશ ના, ક્ષણ વીતતાં નિર્મળ થતું,
 આવેલું દુઃખ જઈ અલ્પ કાળે, સુખ પાછળ આવતું.

તડકો છાયા, માયાની છે રમત, લહી ના મુઝાઈએ; પ્રસન્ન
 શીદ ખાવું ત્યજીને ખેડીએ, શીદ કોઈથી ના ખેડીએ,
 શીદ જઈ ખુણે સ્મરી પ્રાપ્ત દુઃખને, શોકમાં જીવ રોળીએ,
 શીદ પ્રાપ્ત વ્યવહારો ન કરીએ, કાં ન હસીએ ખેડીએ,
 જે ક્ષણ ટકે, તે અર્થ વ્યર્થ જ કાં નિસાસા મેડીએ.

રડવાનું કશું કારણ ન છતાં, બાળકખુદ્ધિ શીદ થઈએ; પ્રસન્ન
 દિવસો ગયા જેમ પૂર્વના તેમ આ દિવસ પણ વહી જશે,
 ચિંતા અને ઉદ્વેગ સેવ્યાં કાંઈ કામ ન આવશે,
 આત્મત્વ આપણું કોઈ સ્થિતિથી નષ્ટ કદી થાતું નથી,
 તે અચલ સુખરૂપ છે પછી તો ખિન્ન થવું શા હેતુથી.

આત્મસ્વરૂપમાં સ્થિર રહી સુખદુઃખ જોતા આનંદે વહીએ; પ્રસન્ન

છોને વિવિધ વ્યાધિ શરીરમાં આવી ધર કરીને રહે,
 છોને મળેલી સર્વ સંપદ અન્ય સ્થળમાંહિ વહે,
 છોને સગાંસંબંધીઓ, પ્રિય મિત્ર નયને ના પડે,
 છો સખ્ત ઉદ્ધિ સુકાય, છો બ્રહ્માંડ આખું ગડગડે.
 તોપણ આત્મસ્વરૂપ અવલોકી, મુખથી મલક મલક હસીએ; પ્રસન્ન
 જ્યાં દુઃખ કદી ન પ્રવેશી શકતું, ત્યાં નિવાસ જ રાખીએ,
 ત્યાં સ્થિર રહી માયાની આ કૃતિ, રાજી થઈ થઈ ઝાંખીએ,
 કંટકવને, મજબુત જોડા, પહેરી નિર્ભય ચાલીએ,
 ભવસાગરે જળથી ન છળી, મહામત્સ્ય બનીને મહાલીએ.
 દુઃખને સુખરૂપ જોતાં, નરહરિ પ્રભુના ગુણ નિશ્ચિન ગાઈએ; પ્રસન્ન

સર્વદુઃખલયાર્થે ભક્તિને સાધવા પ્રબોધ.
 કિર્તન ૪૨.

સાધો ભક્તિરૂપી કોઈ સાચી કમાઈ,	
સાચી કમાઈ, જેમાં જેસે ન પાઈ;	સાધો૦
વિવિધ દુઃખલય સમૂળ કરી જે,	
ટાળી દે પગમાં આ ભવની ભવાઈ;	સાધો૦
ઉચ્ચ સકળ સદ્ગુણ જે આપે,	
અક્ષય આનંદથી દે જે છાઈ,	સાધો૦
મૃષિસત અર્થ સકલ જે પૂરે,	
અણિમાદિની જ્યાં ન રહેતી નવાઈ;	સાધો૦
હરિભક્તિ સુખસાધન એક જ,	
દુઃખોની અન્ય ઉપાયો છે ખાઈ;	સાધો૦
અશેષ દુઃખ, ધનવિભવ ન ટાળે,	
ભક્તિથી પ્રાપ્તવ્ય રહેતું ન કાંઈ;	સાધો૦
નરતનુ ફરી ફરી સુલભ ન મળવું,	
જીતેલી ખાજી ન હારવી ભાઈ;	સાધો૦
વિષય ન અવિચલ સુખને આપે,	
રૂપું થશે કદી કેમ કલાઈ;	સાધો૦
નરહરિ ભજી સદ્ભાગી પોઢે,	
નાંખીને સો મણ રૂની તળાઈ;	સાધો૦

શ્રીઈષ્ટચિંતન એજ વાસ્તવિક સુખેષી પુરૂષનું કર્તવ્ય છે.

કિર્તન ૪૩.

સત ચિદ આનંદ સદગુરુદેવ હૃદયમાં ધારીએ રે,
ફરી ક્યાં મળવો આવો માનવતનુપ્રસંગ,
ધરીને અભંગ અંગ ઉમંગ જીવત્વ નિવારીએ રે. ધ્રુવ.

સંયમકેરી સઘળી યુક્તિઓ સંભારીએ રે,
થાવા સત્વર પ્રાણાધાર પ્રભુનો સંગ. સત્ ચિદ૦

જે જેનું ચિંતન કરે, તે તેમય થઈ જાય,
પ્રભુ ચિંતી પ્રભુમય થવું, કીટખમરને ન્યાય.

ક્ષણ ક્ષણ મંગલમય પ્રભુનામ મુખે ઉચ્ચારીએ રે,
કમથી શૂન્યે શમતાં રહીએ નિત્ય અઅંગ. સત્ ચિદ૦

જડ અસત્ય દુઃખ આ સકલ, જ્ઞાન સત્ય સુખ ઇશ,
દૃશ્યથકી સુખજ્ઞાનનો, સંભવ ના દશ દિશ.

તેથી ત્યજ આ લોહુપતા હરિમાં મન ઠારીએ રે,
વિધવિધ સંકલ્પોનું પ્રગલ કરી બલ ભંગ. સત્ ચિદ૦

જઈએ ગ્રીહ વનપર્વતે, સહીએ શીદ બહુ કષ્ટ,
વ્યવહારે રહી ચિંતીએ, પ્રિય પ્રભુ પ્રકારો અષ્ટ.

દાડરે પેશી પડિપુભયને સહજ વિદારીએ રે,
નિર્ભય રમીએ અભયવરદ પ્રભુના ઉત્સંગ. સત્ ચિદ૦

અધિકારીતનુ પામીને, કરીએ હરિમંદિર,-
આ તનુ અનેક ચત્તથી, વિવેકી સાધક ધીર.

હૃદયે વાહિત્રો વગડાવી હરિ પધરાવીએ રે,
અંતર્મુખ રહી, થઈએ પ્રભુપદપંકજ ભંગ, સત્ ચિદ૦

સાચા પ્રેમે એક ક્ષણુ, જો હરિ હૃદય ધરાય,
જીવલોહ આ હરિરૂપી, સઘ સ્પર્શમણિ થાય.

સમજ એવું આ વિષયોનો પ્રેમ વિસારીએ રે,
કમનીય પ્રભુરૂપ દીપે પડીએ બની પતંગ. સત્ ચિદ૦

ત્યજીને વિષયાશક્તિ આ, ભજીને પ્રભુના પાય,
સજીને સદગુણો સકળ, શમીએ નિજપદમાંજ.

આપે ઉદ્ધરી અનર જીવોને વીર ઉદ્ધારીએ રે,
ગુરુકરુણાથી સ્થિર થઈ વસીએ ઉન્નતિશૃંગ. સત્ ચિદ૦

પ્રારંભક અભ્યર્થના.

કિર્તન ૪૪.

જય સચ્ચિતિસુખકંદ, પ્રાગુભીએ પદારવિંદ,
છેદીને અવિદ્યાબંધ, આપો આજ સ્વરૂપાનંદ.
મનભ્રમર બની આ અંધ, વિષયપુષ્પનો સકરંદ,—
બ્રહ્મી સહેતો દુઃખ અનંત, નાથ નિવારો તેનો છંદ.—
આપશ્રી બાંધુ દૃઢ સંબંધ વર દો આજ એ ગોવિંદ,
હૃદયનલમાં ચિત્તિચંદ; પ્રકટાવો વિશ્વવંદ.—
અશરણુશરણુ વૃત્તિવૃંદ, નિત્ય ભ્રમે આ ભવને કંદ,
ચરણે સ્થાપીને નિસ્પદ, કરજો નરહરિ મુકુંદ.—

ક્ષણભંગુર આયુષમાં કર્ત્તવ્ય સાધી લેવા જીવને સુબોધ.

કિર્તન ૪૫.

ભજય તો હરિ ગુરુ ભજજે રે, ત્યજય તો વાસના ત્યજજે રે;
સજય તો સદ્ગુણ સજજે રે, યજય તો નિજપદ યજજે રે.
જળપરંપાટાજેવું તનુ આ, વામાં મુક્યો જેમ દીપ,
નાશ અચિંત્ય થતુ લહી, ચેતી,—હરિસશ્રી મન લીંપ; ભજય૦
ભોગોઅર્થ ભ્રમે નિશ્ચિન પણ, તે ત્યજી જાવું જરૂર,
શાંતિ ન ભોગશ્રી થાતી કદી લહી, ધરજે વિરાગને ઉર; ભજય૦
સર્વ મળે પાણુ આયુષ ન મળે, સમજી સવેળા ભાઈ!
દેહમાં પ્રાણુ છે ત્યાં લગી કરી લે, પ્રભુશ્રી સાચી સગાઈ; ભજય૦
અંત સમય છે સર્વ નકામા, સંસારના આ સંબંધ,
સત્કૃતિ ને પ્રભુભક્તિને સાધજે, જે છે સત્સુખપંથ; ભજય૦
રચી પચી કર્યા લગી રહીશ વિષયમાં, આવે અને જેહ જાય,
કાલવ્યાધનાં ભાણુ પ્રતિક્ષણુ, છુટે તે શું ન ભળાય; ભજય૦
હાથમાં હીરો ને નિર્ધનતાનાં, દુઃખે શું રહેતો રાંક,
નરતનુ, સદ્ગુરુ, સાધન પામી, સુખ ન મળ્યું કેનો વાંક; ભજય૦
હિતકર વચન હૃદયમાં ઉતારી, સાવધ થઈ પ્રિય બ્રાત !
સજી સદ્ગુણુ ભજી નરહરિ, તરી થા, -નરહરિ પ્રભુ સાક્ષાત્; ભજય૦

સ્વરૂપવિચાર નિર્ભયતા અર્પનાર છે.

કિર્તન ૪૬.

આનંદમાં કરજે રે, નિર્ભય વિચરજે રે, જોઈ તારા રૂપને હો જી,
સ્વરૂપે શોધ્યો જડતો ન દૃશ્યપ્રપંચ; આનંદમાં૦

સ્વપ્નવિષે થોડા લઈ, આવ્યા ચારે ચાર,
રૂધિર નીગળતાં શિર કરી, લુંટી ગયા ઘરખાર,
જાગી ભયથી કંપી કે, પાડે ના પોકાર,

તું જાગ્યત્ થઈ ભય કરજે રે; જોઈ૦

બન્યો નથી વિષધર કદી, દોરડીમાં હે બ્રાત !
તો કરડી, તુજ પ્રાણુને, હરે, કરે શી વાત,
લોહીનાળું પાણી કરે, શીઠ ભયમાં દિનરાત,

તું જાને સત્વર કરજે રે; જોઈ૦

નાના દૃષ્ટિ પલટીને, જો જ્યાં ત્યાં પ્રિય એક,
'હું તું તે' ના ભેદને વિદાર ધારી વિવેક,
જ્ઞાનવિના કદપે ન પણ, દુઃખનો આવે છેક,

આ નાના દૃષ્ટિ વિસરજે રે; જોઈ૦

થયું નથી કશું, ત્યાં પછી, શો કરવો પરિતાપ,
હરશે કેના પ્રાણુને, વંધ્યાસુત ગ્રહી આપ,
શાંત નિરામય સ્વરૂપમાં, નથી પૂણ્ય નથી પાપ,

તું તત્ત્વવિચારે તરજે રે; જોઈ૦

મિથ્યા વિચારકોકડાં, પરિશ્રમે ના કાંત,
તુજ કાંતેલે દોરડે, બાંધ ન તુજ પગહાથ,
વિલાવી દૃશ્ય નિજાત્મમાં, થા સચ્ચિત્ સાક્ષાત્,

નરહરિમાં જીવતાં મરજે રે; જોઈ૦

સદ્ગુરુ તથા સત્શાસ્ત્રનો જીવોને ઉપદેશ.

કિર્તન ૪૯.

જાગો મારા વિષયી અજ્ઞાની જીવ જાગો,

જાગો, જાગો શ્રુતિ જગાવે.

લાગો નિજધ્યાને, સ્વરૂપાધ્યાને લાગો,

લાગો, લાગો, ગુરુજી લગાવે.

જીવપાતું જાણુજો છે જુદું આ તમારું,

(જેમ) સર્પ રજ્જુમાં જાણાય, જ્યાં લગી અંધારું,

જ્યોતિ થતાં અસત્ સર્પ, હૃદય ના ધ્રુજાવે; જાગો૦

સ્વપ્નમાંહિ જેમ સત્ય નૃપ બને ભીખારી,

અન્નવસ્ત્રભોગવિણુ, સહે હાડમારી,

જાગતાં વિલાય રંકતા, નૃપત્વ આવે;

જાગો૦

‘ તત્ત્વમસિ ’ વેદગુરુવાક્યના વિચારે,

અચિત્તિ નિજરૂપ સ્મરે જીવ એકધારે,

અહં સ્વયંબ્રહ્મ જાણી સત્સુખે સુહાવે;

જાગો૦

છોડી હવે સકલ અંતરબહિરકરણચાળો,

દેહભાન ભૂટી ઉડા અંતરે નિહાળો,

કેશઅતીત સાક્ષી આ તમારું રૂપ કહાવે;

જાગો૦

આત્મકામ પૂર્ણ એ સમર્થ જ્ઞાનરાશિ,

જેમના બળેથી રહ્યું દૃશ્ય આ પ્રકાશી,

તે જ તમે, તે જ તમે, ભેટો સદ્ય ભાવે;

જાગો૦

વ્યર્થ સંશયોવિપર્યયો હવે ના ધારો,

જીવબ્રહ્મ ભિન્ન ના શૃંગો શ્રુતિપુકારો,

આ વિના ન કેા ઉપાય દુઃખ આ જગાવે;

જાગો૦

શાંતિસુખાનંદમાં ઠરો હવે સવેળા,

અસત્ જીવભાવ ભૂટી ભળો બ્રહ્મભેળા,

લોહ બને સ્પર્શમણિ નરહરિપ્રભાવે;

જાગો૦

ભવરણુમાં હસ્ત ગ્રહવા શ્રીઈષ્ટને પ્રાર્થના.

કિર્તન ૪૮.

પ્રભુ મારા હાથને ઝાલો, ભવે મને દોરીને ચાલો રે.

ભવરણુ ભારે ભયાનક છે આ, અધ હું દુર્બળ છેક,
ક્યાં જવું તે પણ જાણું જરા ના, દીર્ઘ દિશા નહિ એક,
મતિહીન છું હું નમાલો, ભવે મને૦

આપ પ્રભુ મારાં નેત્ર છે નિર્મળ, પંગુના છે પ્રભુ પાય,
ભોમીઆ સાચા આ ભવરણુકેરા, ક્ષિતિનાથ આપ, હું ગાય,
મને એથ આપની ચાલો, ભવે મને૦

મળતાં આશ્રય મને આપનો, મારી,—ફરશે સ્થિતિ તત્કાળ,
પડિપુસરખાથી પણ થઈ શકશે ન, વાંકો પછી મારો વાળ.
મને ગળી આપનો પાળો, ભવે મને૦

વસ્તુદૃષ્ટિથી હું યદ્યપિ છું ના, આપથી જુદો નાથ,
બ્રમવશ પડી તોપણ માની જોડો, આજે હું મુજને અનાથ,
મારો બ્રમ ભારે એ ટાળો, ભવે મને૦

જ્યોતિના જ્યોતિ જ્યારે આપ આપનો, પ્રકટાવો ઉરમાં પ્રકાશ,
અંધારું દારુણ બહિર ને અંતર થાતું પળમાં વિનાશ,
તેથી આજે હૃદય ઉઘાળો, ભવે મને૦

અલગ થવાશે ન આપથી મારાથી કલ્પાંતે પણ કદી ઇશ,
કાં જે, જે આપ છે તે જ હું પણ છું, જુદો ન હું થઈ શકીશ,
માટે મને પાંખમાં ઘાલો, ભવે મને૦

મર્મવચન નરહરિ પ્રભુ સત્વર અંતરમાં ધરી આજ,
સિંધુલવણુનો ભેદ વિલાવવા, લવણુપ્રતિ મહારાજ,—
આણી ઉમળકો હાલો, ભવે મને૦

ઇષ્ટસ્મરણ કરવા મનને આગ્રહયુક્ત વચનો. કિર્તન ૪૯.

નરહરિ સ્મર રે, ભયદુઃખ તુજ સકલ વિલાયે,
હૃદયે ધર રે, અવિચલ પદમાં તું શમાયે, ધ્રુવ.
નરહરિ પ્રભુ સાર સકલનું, મૂલ જ્ઞાન તથા દ્રવ્યબલનું,
નિરખ અંતઃ રે, ભયદુઃખ તુજ૦ નરહરિ૦

આ જડ કાર્યો જેવડે, ચેતનયુક્ત જાણાય,
જે સત્તાવિણ જેમનું, અસ્તિત્વ ન કદિ પ્રાય,
તું તેમાં ઠર રે, ભયદુઃખ તુજ૦ નરહરિ૦
વાયુ જે બલથી જો ! વાયે, શશિરવિ દીપે જેની પ્રભાએ,
જે સઉથી પર રે, ભયદુઃખ તુજ૦ નરહરિ૦

આવાગમન ન જે પદે, જ્યાં નથી આ છ વિકાર,
હું તું ભેદ ન જ્યાં જડે, સચ્ચિત્પારાવાર,
તું તેમાં સર રે, ભયદુઃખ તુજ૦ નરહરિ૦

જેના આનંદની કણિકાથી, મહાલે હરિહરઅજયંદ્રાદિ,
તું તેને વર રે, ભયદુઃખ તુજ૦ નરહરિ૦
મૂઠ ધર્મ ના રાચજે, ભોગવી વિષયાનંદ,
તત્ત્વજ્ઞાનઆનંદ ક્યાં ? ક્યાં ઉદુગણ ક્યાં અંદ ?

જો તત્ત્વ ભીતર રે, ભયદુઃખ તુજ૦ નરહરિ૦
વિષયેચ્છા મૂલ ભવઅમનું, નિરપૃકતા મૂલ મુખકેમનું,
તે ધરિ ઉદ્ધર રે, ભયદુઃખ તુજ૦ નરહરિ૦

રાત્રિદિવસ શિરપર ધુમે, કાલ મહા વિકરાલ,
શું નિશ્ચિત સુતો સખે ! જાગિ નૃહરિપદ જાલ,
નિહર પછી ફર રે, ભયદુઃખ તુજ૦ નરહરિ૦

નરહરિ પ્રભુ કરુણાસિંધુ, શરણાગત જનના બંધુ,
શરણુ ગ્રહી તરરે, ભયદુઃખ તુજ૦ નરહરિ૦

અખંડ શ્રીપ્રભુનું સ્મરણ, મુખનો એ જ ઉપાય,
ખીજાં જાણી વેવલાં, જોજે ત્યાં તું તાણાય,

૨૮ અષ્ટ પ્રહર રે, ભયદુઃખ તુજ૦ નરહરિ૦

દેવી સંપત્તિનું દાન કરવા દંદશ્રીને વિજ્ઞપ્તિ.

કિર્તન ૫૦.

થાશેા નં નાથ નમેરા, અરજ મારી અંતરે ઉતારો,

પાતાનાને ન કરો નેરો, અરજ મારી અંતરે ઉતારો.

આપજો વિવેક મને પહેલો હું માગું છું,

હાં રે જેથી જોઉં હું આ ભવનો કિનારો,

અરજ મારી૦

મિથ્યા આ મોહ મારો દશ્યતણા નિમ્નરે,

હાં રે મને એવા વિરાગે શાળુગારો,

અરજ મારી૦

વિષયોમાં ધાતાં મારાં મનકરણ રોકવા,

હાં રે મારી કટિએ શમદમ શસ્ત્ર ધારો,

અરજ મારી૦

શંકાના શલ્યથી હું નિશદિન રીખાતો,

હાં રે મને શ્રદ્ધાની સેજમાં સુવારો,

અરજ મારી૦

સચરાચરે પ્રભુ પ્રેમ પ્રકટાવજો,

હાં રે મારાં દ્રેપતણાં મૂળને નિવારો,

અરજ મારી૦

અમૃત ભરજો મારા ઈરમાં ને વાણીમાં,

હાં રે દેશેા જગ ના વદવાને બોલ ખારો,

અરજ મારી૦

સતકર્મ કાયાવાણીમનથી કરાવજો,

હાં રે મારી પગપગ શુભ કૃતિથી સુધારો,

અરજ મારી૦

પરહિત કરવાની મને નિત્ય મતિ આપજો,

હાં રે એવા દેજો પ્રસંગ પણ હજારો,

અરજ મારી૦

મુજમાં સહિમાં જોઉં નિશદિન હું આપને,

હાં રે એવા અધ્યાત્મજગને વધારો,

અરજ મારી૦

બીજું આ વિણ દેવું હોય જે તે આપજો,

હાં રે આજે પુત્રમાં પ્રેમને પ્રસારો,

અરજ મારી૦

દેવસમાન નથી ઉત્સવ દાતાને બીજો,

હાં રે યૌદ્ધ જાણુઆગળે શો લવારો,

અરજ મારી૦

દાતાના દાતા નરહરિ કરો એટલું,

હાં રે ફરી માગવાનો નાવે કદી વારો,

અરજ મારી૦

અખંડ ઇષ્ટમરણરૂપ વર આપવા ઇષ્ટશ્રીને વિજ્ઞાપિ.
કિર્તન પર.

પગ ના તમને ભૂલું વર એ, આપો મારા સ્વામિ રે,
આઠે પહોર મારે ઉરે, રહેજો અંતર્યામી રે.

ખાતાં અન્નવિષે પ્રભુ, રૂપ તમારું જોઈ,
પીતાં જળ, જળમાં પ્રભુ, તમને જોઈ જોઈ મોહું, પગનાં

શ્વાસ ગ્રહેતાં વાયુમાં, તમને ભેટું નાથ,
નહાતાં જળશ્રી, જળવિષે, આલિંગી ભરું બાથ, પગનાં

સુત, દારા, સંબંધીના, તત્તુમાં સુદર શ્યામ,
ભાળી તમને ભૂલી જઈ, મિથ્યા આ રૂપનામ, પગનાં

મિત્રોમાં શત્રુવિષે, રમણીય નિરખું રૂપ,
રાગદ્વેષ જઈ વિસરી, થઈ તમમાં તદ્દરૂપ, પગનાં

પશુમાં પારામાં અને વનસ્પતિમાં ઇશં,
મારે નયને આવજો, માગુ નમાવી શીશ, પગનાં

સકળ દૃશ્ય સ્થળ ભાસજો, પ્રિયતમ સુજને આપ.
ખીજું નથી કશું માગવું, હો તો હો એ બાપ, પગનાં

અંતરમાં કે બાહ્ય આ, જગતરૂપે કે કાળ,
નરહરિ પ્રભુ ના આવશો, શિશુપર ધરીને વહાલ, પગનાં

તત્ત્વામૃત પાન કરનાર સાધકના ઉદ્દગાર.
કિર્તન પર.

અભયમાં મહાહું રે, ખી તત્ત્વ મૃતરસ ખ્યાહું; અભયમાંં

અહં ઇદં ત્વં બ્રહ્મ ન બીજું, તો શીદ કંપું હાહું; અભયમાંં

મિત્રઅરિનો ભેદ ન ત્યાં, ક્યાં-લહું આગુગમતું વહાહું; અભયમાંં

એક સ્વરૂપ સર્વત્ર રહ્યું જ્યાં, ત્યાં શું ત્યજું શું ઝાહું; અભયમાંં

સન્મય સુખમય ચિન્મય રહીને, અધિક અધિક નિત્ય ફાહું; અભયમાંં

ઐશ્વર્ય, સ્વરૂપથી ભિન્ન ન ન્યાળી, ઇશ થવા કેમ ગ્રાહું; અભયમાંં

આદિ અનાદિ, હું, તો ઉર મૃતિની, વ્યર્થ શું ચિંતા ઘાહું; અભયમાંં

રોગરહિતમાં રોગ થવો ક્યાં, વિવિધ નિયમ શીદ પાળું; અભયમાંં

નરહરિ દશદિશ અનુભવી જ્યાં ત્યાં, મસ્ત બનીને હાહું; અભયમાંં

દુર્લ્લક્ષથી પીડાતા જીવોને અન્નદાન અપેવા
વિત્તવાનને સાચાં વિશ્વાસિ.

કિર્તન ૫૩.

આપજે, આપજે, તું કુધાતુરને આપજે,

તું રંક જનને આપજે,

તું દીન દુઃખીને આપજે.

મળે તને ભોજન રૂઠાં, ગણિ પ્રભુનો એ પાડ,

ભાગી ભુખથી પીડિતને, ના મુખ તુજ સંતાડ.

તું દયા દેયે આણજે,

તું રંક જનને આપજે, તું કુધાતુરને આપજે.

પ્રાતઃકાળે આહુનો. પીશ ન બ્યાલો આજ,

તે ધનથી કે કુધિતની, ભારે ભુખને ભાજ.

તું આત્મચુખને ત્યાગજે,

તું કુધાતુરને આપજે, તું રંક જનને આપજે.

પીશ ન બીડી તમાકુની, મુંઝીશ ના તપખીર.

તે ત્યજવાથી નહિ પડે, તુજ આ પ્રિય શરીર.

તું વ્યસનદ્રવ્ય બચાવજે,

તે રંક જનને આપજે, તું કુધાતુરને આપજે.

ભોજનસમયે પેટ ભરિ, ખાઈશ ના તું ભાઈ,

થોડું અન્ન બચાવીને, દે જેને નથિ કાંઈ.

એથિ ન મરિશ તું, જાણજે,

ઐહાર્ય અંતર આણજે, તું રંક જનને આપજે.

અત્તરને તું ત્યાગજે, ત્યજી દેજે મુખવાસ,

એ ધનવડે તું દીનની, ભુખનો કરજે નાશ.

તુજ ધર્મ તું સંભાળજે,

તું કુધાતુરને આપજે, તું દીન દુઃખીને આપજે.

સુવસ્ત્ર ધરિશ ન અંગપર, જમિશ ન તું મિષ્ટાન્ન,

પણ તે દ્રવ્યે રક્ષજે, કોઈ કુધિતના પ્રાણ.

નિજ સુખબલિ દઈ રાચજે,

તું દીન દુઃખીને આપજે, કુધાતુરને આપજે.

રોગજનક બહુ ભોગની, ભારે ત્યજીને પ્રીત;

સાદું જીવન ગુજારીને, બચાવજે તું વિત.

દીનદુઃખ તેથી વિદારજે,
તું ક્રુધાતુરને આપજે, તું રંક જનને આપજે.
એકાદશીથી તને થતાં, આભઅવનિ જે એક,
ભૂખમરાનાં કષ્ટ તો, વિચાર ધરી વિવેક.

તું દીન દુઃખે દાઝજે,
તું રંક જનને આપજે, તું ક્રુધાતુરને આપજે.
'અન્યતાણી ચિંતા વૃથા, શીદ ધરૂં મનમાંદ્ર,'
એવી સ્વાર્થી વૃત્તિ નીચ, રખે તુંથી પેષાય.
તું આત્મસમ સઉ નાણજે,
તું દીન દુઃખીને આપજે, તું રંક જનને આપજે.
સત્કર્મોને સાધવા, આ સમ અન્ય પ્રસંગ,
ફરિ ફરિ નહિ આવે લહી, દે, ધરી અંગ ઉમંગ.

તું દાનને મન માનજે;—
સુરવૃદ્ધ ભૂમિનું ભાળજે, તું ક્રુધાતુરને આપજે.
દુઃખીના દુઃખ ટાળતાં, તુજ સઉ દુઃખ દગાય,
(કાં જે) અવરતાગું હિત સાધતાં, તુજ હિત સહજ સધાય.
તુજ હિત તું આ વિધિ સાધજે,
તું દીન દુઃખીને આપજે, તું રંક જનને આપજે.

દશ્યમાં સુખપ્રાપ્તનો અભાવ. કિર્તન પદ.

મરુસ્થલમેં જલ ખોજ ન ખ્યાસે, જલ નહિ વાં તો ક્ષાર હૈ,
જલ નહિ વાં તો ક્ષાર બંદે, જલ નહિ વાં તો ક્ષાર હૈ, મરુ૦
સુખ નહિ ધનમેં, સુખ નહિ તનમેં સુખ ન સદનમેં સાર હૈ,
જનમેં બનમેં ગિરિગહનમેં, નહિ સુખકા સંચાર હૈ, મરુ૦
સુતદારામેં સુખ નહિ પાવે, સુતસ્ત્રી દુઃખસંહાર હૈ,
ખાનપાન અરુ ગાનતાનમેં, યહ બિધિ દુઃખઅંગાર હૈ, મરુ૦
સુખાર્થ સત્સંગતમેં વહે તું, યહી સુખકા દ્વાર હૈ,
ગુરુયુક્તિ સાધે સ્થિર હોકે, તબ સબ દુઃખસંહાર હૈ, મરુ૦
હૃદયગુહામેં બસે નિરંજન, સત્સુખપારાવાર હૈ,
પ્રવેશી તન્મય હો રહે જો જન, વાકા બેડા પાર હૈ, મરુ૦

શ્રીઅખેગીતા

કડવું ૧ હું-હરિગુરુસંતની સ્તુતિ

રાગ ધન્યાશ્રી

ઓમ નમો ત્રિગુણપતિ રાયજી, સર્વે પહેલા જે પૂજાયજી;
અગમઅગોચર જેને શ્રુતિ ગાયજી, ચરણચિંતવી હું લાગું પાયજી.

પૂર્વછાયા

- ચરણ ચિંતવીને સ્તુતિ કરું, ચિદશક્તિ બ્રહ્માનંદની;
અણુછતો અખો અધ્યારોપ કરે, તે કથા નિજનંદની. ૧
- ગુરુ ગોવિંદ ગોવિંદ ગુરુ, નામ યુગલ રૂપ એક;
તેને સ્તવું નીચો નમીને, કરું બુદ્ધિમાન વિવેક. ૨
- પરાત્પર પરબ્રહ્મ જે, તે મન-વાણીને અગમ્ય:
તેનો લક્ષ આપી શકે, તે માટે ગુરુ તે બ્રહ્મ. ૩
- શ્વાન શૂકર બિડાલ ખર, તેના ટોળાનો જે જંત:
તેને મૂકે હરિ કરી, જેને મળે સદગુરુ સંત. ૪
- ગુરુમહિમા છે અતિ ઘણો, કો સમજે સંત સુજાણ,
તે ગુરુ-ગોવિંદ એકતા ભજે, જેને લાગ્યાં સદગુરુ-ખાણ. ૫
- જેમ રવિ દેખાડે રવિધામને, તેમ ગુરુ દેખાડે રામ:
તે માટે હરિ તે ગુરુ, ગુરુ ગોવિંદ એવું નામ. ૬
- ચિન્હ સમ્યું તે સંતનું, જે ગુરુ-ગોવિંદ એકતા ભજે;
જેમ બીળામાંહે રસ ભર્યો, તે વળુ ઘડયે રૂપ નીપજે. ૭
- જેમ સુવર્ણકેરી મોહોરમાંહે, અન્ય મુદ્રા છે અતિઘણી;
તેમ ગુરુ-ભજનમાં સર્વ આવે, જો મન વળે ગુરુચરણભાણી. ૮
- જેમ બધિર ન જાણે નાદસુખને, સ્વાદ નોહો રસનાવિના;
તેમ ગુરુવિના હરિ નવ મળે, જેમ ભોગ ન પામે નિર્ધના. ૯
- કહે અખો સહુ કોએ સુણો, જો ટાળવા હીંડો જંતને,
એ આરતશું ઉરમાં ધરો, તો સેવો હરિ-ગુરુ-સંતને. ૧૦

કડવું ૨ જી-વેદાંતી કવિઓની સ્તુતિ

રાગ ધન્યાશ્રી

કવિજને આગે ગ્રંથ બહુ કર્યાજી, વિધવિધકેરા જીગતે વિસ્તર્યાજી;
પદ્મરશનના મત બહુ ઓચર્યાજી, પૂર્વના કવિયો નામે ઊધર્યાજી.

પૂર્વશયા

- ઊધર્યા બહુ સ્તુતિ કરીને, એવી ગ્રંથકારની રીત છે;
સૂર્યઆગળ બદોત કરો, એવી જોલવાની નીત છે. ૧
- જાનહીઆગળ જેમ વોહોકજો, સુરતરૂ બદરી યથા;
પારિજાતક પાસે અરણી, મહાકવિ આગળ હું તથા. ૨
- ગરૂડ આગળ યથા કુરરી, સાગર આગળ કૂપ;
મેઘ આગળ યથા ઝાકળ, ક્યાં તેલ ને ક્યાં તૂપ. ૩
- બાવનાચંદનબેદેક-આગળ, કરો શોભે કરીર;
કશું નીર નવાણુનું, કિહાં રસકૃપિકાનું નીર ૪
- પારસના પરતાપઆગળ, અન્ય વિદ્યા કોણુ માત્ર;
કિહાં શુદ્ધ દેવઉપાસના, જેને કરે અક્ષયપાત્ર. ૫
- એહવા કવિજન ગ્રંથ આદે, ગલિત વચન જોલતા હવા;
કહું કોપ કોપ કરો રખે, હાંડીશ જાલક-બુદ્ધિ જોલવા. ૬
- તેને ગ્રંથ પહેલું એમ જાણુવું, અમો મગણુ જગણુ નથી જાણુતા,
તુક ચોજ આતુરી ઝડઝમકો, અમો લહ્યા વિના નથી આણુતા. ૭
- એમ ગલિતપણે ગુરૂઆ થયા, કરૂણા ઉપજાવી કવિજને;
હું એટલુંજ કહીને સત્તુ, જો કવિ જાણો મુજને. ૮
- હું તો જેમ ડાડકેરી પૂતળી, ચાળા કરે અપાર;
પણ કાષ્ઠમાંહે કાંઈ નથી, એ તો કલ ચાંપે સૂત્રધાર. ૯
- કહે અખો સક્ષુકો સુણો, એમ સમજો નિજ તંતને;
ઈચ્છો પરમપદને પામવા, તો સેવો હરિ-ગુરૂ-સંતને. ૧૦

કડવું ૩ જી-વેદાંતના પ્રાચીન શ્રોતાવક્તાએનાં નામ

રાગ ધન્યાશ્રી

અણુછતો આત્મા તે શું આવરેજી, આપનું વર્ણન તે આપે કરેજી;
જીવતાં પદ જોતાં જે નીસરેજી, સાંખ્યયોગ જોતાં જે હરિઉગરેજી.

પૂર્વછાયા

ઉગરે જે વિચાર કરતાં, બ્રહ્માદિક જે ગૂઢી રહ્યા;	
તે હરિને તમે ઓળખો, જે આદ્યપુરૂષે અજને કહ્યા.	૧
જે પદ શિવના તનપ્રત્યે દત્તેં કહ્યું વિશદ કરી;	
આકાશવતકેરી કથા, પડાનને ઉરમાં ધરી.	૨
વિધિ વશિષ્ઠેં કહી કથા, રઘુનંદન-આગળ જેડ;	
અર્જુન બ્રહ્મ-વિદ્યાતણી, ભાઈ દેખાડ્યો છે તેડ.	૩
અનંત પ્રકારે અચ્યુતેં, કહ્યું ભારતને જ્ઞાન;	
ગીતા ગાઈ ગોવિંદે, કર્મ-યોગ નિદાન.	૪
સમજાવ્યા સાનેં કરી, જનકેં જે શુકદેવને;	
મહામુક્ત થઈને પરવર્યા, જ્યારે પ્રીછ્યો અંતર ભેવને.	૫
ભાષ્યે ભગવાન-સાન્નિધ્ય-પાંડવપ્રત્યેં જે કહ્યું;	
શાંતિપર્વે શાતા કીધી, હૃત્યાનું હારદ ગયું.	૬
વેદવ્યાસે વેદ વેહેંચ્યા, કર્મ ધર્મ પોષ્યા જીવને;	
તેની દાઝેં લાખ્યા દાઝવા, જો જાણ્યા નહિ નિજ શિવને.	૭
પછી નારદેં નારાયણકેડું, નિજ જ્ઞાન કહ્યું મહાદ્વિજને;	
ત્યારે દ્વેપાયનની દાઝ ભાગી, જ્યારે કૃપા કીધી સંતજને.	૮
શિવેં કહ્યું શિવાપ્રત્યેં, નિરાલંબ નિજધામ;	
અમર કીધો આત્મા, અદ્યાપિ સહસ્ર નામ.	૯
કહે અખો વસ્તુજ્ઞાનવિના, કુશળ ન હોય જંતને;	
નિજધામ હીંડો જાણવા, તો સેવો હરિ-ગુરૂ-સંતને.	૧૦

કડવું ૪ થું-અજ્ઞાની જીવની દુઃખ દશા

રાગ ધન્યાશ્રી

જે જતે ન જાણ્યો જે નિજઆતમાજી,
તે ભટક્યો ભમ્યો માયાના સાથમાંજી;
ચાણીનો ભૂલ્યો ઘર પામે પ્રાંતમાંજી
પણ દિવસે દિશમોડ્યો ઘણું ભમે રાતમાંજી. ૧

પૂર્વછાયા

રાત્યમાંહે રડવડે, અજ્ઞાને આવર્યો હતો;
તે નિજ આત્માથી ઓતળીને, વિચરતો માયાવતો. ૧
જેમ સુતો નર નિદ્રાવિષે, માયા બહુ બીજી રચે;
કારજકારણ પોતે થઈને, નિદ્રાવશમાંહે પચે. ૨
આપથી ઓતળેથકે અસંભાવના ઉપજે;
પછે તે વિપરીતભાવના આચરે, ને દુઃખ પામે થોડે ગજે. ૩
પંચ પર્વા માયા-અવિદ્યા, હં મારું આદે સહી;
તે ફરે ફેરા ભવવિષે, જ્યમ મણિ નિગમે આંધળો અડિ. ૪
તે ભોગ દેખી ભૂર થાયે, લડાવા ઇંદ્રિ-વિષે;
સંસારના સુખ સત્ય જાણી, કર્મ-મોહક નિત્ય ભળે. ૫
કર્મજડને કર્મ વાડાલાં, મર્મ ન સમજે બ્રહ્મનો;
ફરી ફરી તે આચરે, પણ ટળે નહીં દેહ ચર્મનો. ૬
પરમાત્માને પુંડ દઈ, આત્મા ઇંદ્રિ જીવે;
ઇંદ્રની દૃષ્ટિ વિંચ સાહામી, એમ આપોપું નર જીવે. ૭
વિષય વરકત કરે હરિથી, નીચપણું દે જીવને;
અજ્ઞાને અવળો ફરે, તે સંમુખ ના હોય શિવને. ૮
સંસારનાં સુખ અધિક દેખી, કૃપા માને ઈશ્વરી;
અંતરમાંહેનું જ્યાંન ન જાણું, જે પ્રાણપતિ ગયો વિસરી. ૯
કહે અળો સહુકો સુણો, જો આણો જીવના અંતને;
હીંકો પરમપદને પામવા, તો સેવો હરિ-ગુરુ-સંતને. ૧૦

કડવું ૫ મું-જીવ ઉપર માયાનો દગો

રાગ ધન્યાશ્રી

મર્મ ન સમજે જે માયાતણોજી, તે નર જાણે હું ધણું બોલણોજી;
તેહને જાણું જનની આપણોજી, તે ભવ ભટકે અદુશી અતિ ધણોજી.

પૂર્વઘાયા

- ભવમાંહે ભટકે ધણું, પાતાનો કરીને ડગે;
જ્યમ વિશ્વાસીને વધે વેરી, દીન થઈ મારે દગે. ૧
- જેમ પાળે ખેરીને ખાટકી, તેને ભક્ષ્ય ભોજ્ય આપે ધણું;
પછી વધ કરે વાડું કરીને, એ લક્ષણ અજાતાણું. ૨
- તે મેંઢો જાણું માહરો, પાલક પોષક છે ધણી;
તેને આપ જાય અરપવા, મોટમ મનમાં અતિ ધણી. ૩
- વાતસલ્ય જાણી વામ-દક્ષિણ, વણ દોર્યો કંડે ફરે,
તેને મહાજન મૂકાવા કરે, તોય તે જવન કંડે સંચરે. ૪
- હાથ ફેરવે તેથકે મનમાંહી, હેત જાણે તેહને;
પણ સૂનીને મનવાત અગાળી, તે ભારે ભાળે દેહને. ૫
- અગાગા આશય બેઉતાણા, લોભે લાગ્યો અજ ડગે;
તે યવન જાણે ભક્ષ કરું, જે ધણેડું વપુએ વળે. ૬
- પછે ચરણ ઊંચે અધો મુખે, નેટ તે રાળે સરે.
માયા કેરી રીત એહવી, અંતે જીવને એમ કરે. ૭
- વિષય દેખાડે વિશ્વના. ચિત્રવિચિત્ર તે ચિત્ત ધરે;
પછે પંડિતને પૂછે પ્રભુ, મહાભોગ કેમ પામીશ સરે. ૮
- ત્યારે પંડિતરૂપે બોલે માયા, કર્મની કીરત ધણી,
વિત્ત હરિને વાટ દેખાડે, નાનાવિધ કહે ભણીભાણી. ૯
- કહે અખો રૂચિ ઉપજે, જે એહવું પાપે જતને;
કર્મ ગાહન હીંડો વામવા તો સેવો હરિ-ગુરુ-સંતને. ૧૦

કડવું ૬ કું-માયાથી જીવને સંસારબંધન

રાગ ધન્યાશ્રી

એમ માયા વેષ નાના ધરેજી, કર્મ ધર્મના શબ્દ નાના ઓચરેજી;
જીવકેરા મનને અતિધાનું આવરે, તેણે પુરંજન ભવ ફેરા ફરેજી.

પૂર્વછાયા

- ફરે ફેરા બહુ ભવવિષે, વિષયનો તાણ્યો વહે;
પ્રત્યક્ષ ભોગ દેખે ભલા, વળી પાંડિતને પોષતો રહે; ૧
- કર્મના ફલ લખે માયા, વળી માયા બેઠી તે કથે;
શબ્દકેરે બાંધણું ભાઈ, બાંધી જીવ રાખે જથે. ૨
- અંતરમાંથી મનરૂપેં, સંકલ્પ-વિકલ્પ સુત જણે;
નિમેષમાંહે નવા નવા, જ્યમ ઇંદ્રજાળ-ગુટિકા ગણે. ૩
- કર્મ-ફલ ને જીવ-કેરો, ભોગ માયા મેળવે;
વિષય-તૃપ્તિમાંહે મૂકી, એમ જતુને ભેળવે. ૪
- સ્વર્ગ-ભોગ દેખાડે, વળી બીક દેખાડે નર્કની;
તે કામનાએ લાગ્યો ફરે, ભાઈ ગતિ જેવી કૃપચકની. ૫
- કામ ધામ ને ધન દારા, માત પિતા સુત બાંધવા;
વાર્ણ વેષ ને રૂપ મુદ્રા, નમણુ ડમાણુ દેવ વંદવા. ૬
- ચાલ્ય ચાતુરી ઐહ વિદ્યા, અવિદ્યા સર્વ સાધના,
પાંડિત કવિને ગુણિ જાણુ દાતા, સર્વ માયાકેરિ આરાધના. ૭
- રમે રમાડે આપ માયા, નીચા કાંચા લઈ ચડે;
જેમ મર્કટ હાંડે માગતો, પેલા ભિક્ષુક કેડેં રડવડેં. ૮
- એમ ભમે બહુ ભવવિષે, પણ ભેદ કોયે લહે નહી;
દોરિ સંચારો માંહિં માયાતણો, ભૂલવાણુ મોટી એ સહી. ૯
- કહે અખો સહુકો સુણો, તમે જુઓ અંતરના તંતને;
એ જાળમાંહેથી તોજ નીસરો, જે સેવો હરિ-ગુરુ સંતને. ૧૦

કડવું ૭ મું-માયાથી બ્રહ્માંડની ઉત્પત્તિ

રાગ ધન્યાશ્રી

માયા મોટી જગમાંહે નટીજી,
તે આગળ કોઈ ન શકે ખટીજી;
હરિહર અજથી આગલ વટીજી,
સમજી ન જાયે એવી માયા અટપટીજી.

૧

પૂર્વછાયા

- સમજી ન જાય એવી માયા, દીસે નહીં ને બલવતી;
ચૈદ લોકની આદિ માતા, એમ કારથી પહેલી હતી.
ત્રિગુણ પહેલી શૂન્ય-સ્વામિની, તેણું ગુણ જનમી ઉભા કર્યા;
પછી જનની થૈ યોષિતા, બલ પાણિ પોતે વર્યા. ૨
- ચિદ્શક્તિ ચતુરા ચરાચર, ગુણ સાથે ભજે વટી;
દેવ દાનવ નાગ માનવ, રમે રમાડે એકલી. ૩
- ઉર્ગનાભ જેમ ઊર્ણા મૂકી, તે મૂકીને પાછી ભણે;
તેમ માયા ચિદ્શક્તિ માટે, મોહોટું સામર્થ્ય એ વિણે. ૪
- ત્રિગુણ થઈ એવીશ રૂપે, તેડનો ભેદ કહું કથી;
જ્યમ જલ જમાય શીતયોગે, તેડને જડતા પ્રગટે માંહેથી. ૫
- સત્ત્વ રજ તમ રૂપે થઈ માયા, પછે એકએકના બહુ થયા;
પંચભૂત ને પંચમાત્રા, તામસના નિપજી રહ્યા. ૬
- રાજસનાં ઇંદ્રિ દશે, અને દશે તેના દેવતા;
ઇંદ્રિયેં ઇંદ્રિયેં તે વશ્યા, આપ આપાણું સ્થલ સેવતા. ૭
- મન બુદ્ધિ ચિત્ત અહંકાર જે, તે સત્ત્વગુણથી ઉપના;
એ સૃષ્ટિનાં એવીશ કારણુ, માયા-સમલિત રૂપના. ૮
- પ્રકૃતિ તે પંચવીશમી, પરિવાર સર્વ તેડનો કહ્યો;
પણ છવીશમો પરમાત્મા, તે યથારથ જ્યમ-ત્યમ રહ્યો. ૯
- કહે અળો સહુ કેા સુણો, એ કહ્યું છે ધીમંતને;
એ સમજે તો કામ સરે નરતું, જો સેવો હરિ-ગુરુ-સંતને. ૧૦

કડવું ૮ મું-માયાથી ઉત્પત્તિ ને નાશ

રાગ ધન્યાશ્રી

એણે અનુક્રમે જગતને જાણીયેંજી, ત્રણ ભુવનમાંહે માયાપ્રમાણીયેંજી,
સ્થૂલસૂક્ષ્મે જે કહ્યું જાય વાણીયેંજી, તેટલું સર્વ માયા વખાણીયેંજી. ૧

પૂર્વછાયા

માયા વખાણીયે માટ એણે, દૃષ્ટય પદારથ જેટલો;
દૃષ્ટય પદારથ જે જે કહાવે, પાછો વણસશે તેટલો. ૧

ઉપન્યું તે આગપાય નિશ્ચે, બ્રહ્મા-આદે કીટ જે;
જે જોયું તે જાય જાણો, અમર સંશય મેટજે. ૨

અમર દાનવ ધ્રુવ તારા ચંદ્ર સૂરજ જાણે વલે;
જાય જોગ અષ્ટાંગ સિદ્ધ સાધક, તો પ્રાકૃત જીવ કેટલે ભલે. ૩

લીલા-વપુ જો ધરે નિર્ગુણ, તોય નેટ પાછો વળે;
કાલ માયાનું નાટક એહવું, જે ઉપજાવી અહુર્નિશ ગળે. ૪

જેમ કરસણી ઉછેરે કરસણ, તે કાચું પાકું સર્વ ભળે;
તેમ જગત કરસણ કાલ માયાનું, તે ન મૂકે ખાધા પળે. ૫

જેમ મેઘનાં જિંદુ નાનાં મોટાં, રેલાઈ પૃથ્વીએ પડ્યા;
તેમ માયાને મન સહુજ સરખું, જો પ્રાય પોતાના ઘડ્યા. ૬

જેમ અર્જુવ ન જાયે ઉછળી નવસેં નવાણું નદી ભળે;
સિંધુ થયો સરિતા સરપે, તે માટે બાધિ ગળે. ૭

તેમ માયાનું આ જગત નિરમ્યું, કાલ યોગે સર્વથા;
પરમાત્મા તે વતરેક કારણ, તેની કહ્યામાં નાવે કથા. ૮

માહાલે માયા અનંત રૂપે, પણ અપત્યને ભાસે ભટ્ટી;
જેમ બાલકીનાં ઢીંગોલીયાં, રમે રમાડે એકલી. ૯

કહે અળો સઉકા સુણો, જો આણો માયાના અંતને;
તો આપોપું ઓળખો, જો સેવો હરિ-ગુરુ-સંતને. ૧૦

કડવું ૯ સુ-વૈરાગ્યાત્તિ તીવ્રતાનું રૂપ

રાગ ધન્યાશ્રી

નરને ઉપજે દૃઢ વૈરાગજી, આરત કેરી મનવિષે આગજી;
તેહેના દળે દ્વેષ ને રાગજી, નહી આતુરતા કહેવા લાગજી. ૧

પૂર્વછાયા

આતુરતા મન અતિઘણી, જેમ મીન વિછડ્યું નીરથી,
અજ્ઞાન શિંચાણો લેઈ ચઢ્યો, તેણે દૂર નાખ્યું તીરથી. ૧

તડકડે તલપે અતિઘણું, વિરહ-સૂરજ શિર તપે;
સંસારરૂપી ભૂમિ તાતી, નીર નીર અહોનિશ જપે. ૨

કાલ શિંચાણો શિર ભમે, તે તેહની દૃષ્ટે પડે;
નીર-વોહોણું વપુ દાઝે, આજ લાગે ને તડકડે. ૩

નયણું તે નીર દેખે નહીં, કળકળે કાળજ બળે;
પેટ પૂંઠે પાસુ વાળે, જેમ પડે તેમ દાઝે જળે. ૪

કામધેનુના પથવિષે, જો કોઈ મૂકે તેહનેં;
તોયે આપદા ન દળે મકરને, વારી વડાહું જેહનેં. ૫

વૈરાગ ઘણુ ઉપરનો શરીરે, તેણે કાલજ કોયું માંહેથી;
ત્રેહેતણો તાપ તપે તનમાં, તે નર જીવે ક્યાંહેથી. ૬

નાનાવિધનાં ભક્ષ ભોજન, તેને દીકાં નવ ગમે;
સંસારરૂપી ભૂખ ભાગી; ઉભા થાતાં તન ભમે. ૭

નિર્વેદ ઉપનો નરવિષે, તે જીવપણું જીવે નહીં;
તે મરી જીવે મનવડે, જેમ કીટ ભમરી હોયે સહી. ૮

જેમ ઉધમ્બ ખાયે કાષ્ઠનેં, તેનું કૃષ્ણાગર થૈ પરવરે;
તેમ વિરહ વૈરાગ્ય જેહનેં ભળે, તે નર હરિ થાયે સરે. ૯

કહે અળો સહુકો સુણો, નિર્વેદ દાળે જંતનેં;
જે નરને ઉપજે ચેતના, તે સેવે હરિ-ગુરૂ સંતને. ૧૦

કડવું ૧૦ મું-ભક્તિ, જ્ઞાન, વૈરાગ્યનું માહાત્મ્ય.

રાગ ધન્યામી

વિરહ વૈરાગે જેહનું મન તપેજી, તે રૂંઝમાંહે હરિ હરિ જપેજી;
સદગુરુ ચરણે આપોપું અરપેજી, પરબ્રહ્મ રહે ને પોતે ખપેજી. ૧

પૂર્વછાયા

પરબ્રહ્મ રહેને પોતે ખપે, તેહનો ભેદ કહું તે સુણો;
તે વચન માને ગુરુતાણું, ભાવ ભરોંચો અતિધણો. ૧

ગુરુ કહે રામ રમે સકલમાં, સર્વાવાસ સ્વામી ભર્યો;
એવું સાંભળતાં મહાવચન માન્યું, અને ભક્તિઉપર આદર કર્યો. ૨

તે હરિ હરિ દેખે સકલમાં, જેહનેં જીવ જીવ કરી દેખતો;
હરિ જાણી હેત કરે સકલમાં, પહેલાં જે ઉવેખતો. ૩

હરિ જાણેથકે ભક્તિ થાયે, તેજ ભક્તિ જાણો ખરી;
અજાણું જે આચરે, તેને દ્રોહ થાયે પાછો ફરી. ૪

સદગુરુનાં વચન સુણીનેં, ભક્તિ જેહને ઉપજે;
અચિરકાલે તે પામે આત્મા, સદગુરુ વચને જો ભજે. ૫

ભાઈ ભક્તિ જેહવી પંખાણી, જેહને જ્ઞાન વૈરાગ્ય જોઉં પાંખ છે,
ચિદાકાશમાંહે તેજ ઉઠે, જેનેં સદગુરુરૂપી આંખ છે. ૬

દેખે નેત્ર પરબ્રહ્મનાં, પરબ્રહ્મના કર્ણ માત્ર;
પાદ પાણી પરબ્રહ્મનાં, પરબ્રહ્મ દાતા નેં પાત્ર. ૭

જળે પરબ્રહ્મ સ્થળે પરબ્રહ્મ, સ્વર્ગ, મૃત્યુ પાતાલ,
ગિરિ ગજહર વન વાટિકા, પરબ્રહ્મ જાલ ને માલ. ૮

પરબ્રહ્મવિના નહિ ઠામ ઠાલું, એમ દેખે ભરપૂર,
જિહ્વાં તિહાં દેખે હરિ ભાઈ, જેનાં પડળ થયાં દૂર. ૯

કહે અખો સહુકો સુણો, ભક્તિ આવીને જંતનેં,
એવા શુદ્ધ ભજનને પામવા, તમે સેવો હરિ-ગુરુ-સંતને. ૧૦

કડબું ૧૧ સુ-સર્વાત્મભાવ તેજ પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ

રાંગ ધન્યાત્રી

વળી વળી કહું છું ભક્તિ વિશેષજી, જેહ ન દેખે હરિવિના શેષજી,
પેખે સઘળા હરિના વેષજી, તે જન ન કરે કેહેનો ઉવેષજી. ૧

પૂર્વછાયા

ઉવેજ ન કરે કોયનો, આત્મા વિલસી રહેા;
જેહને શ્રીભાગવત ગાયે, ગીતા ઉપનિષદે જે કહેા. ૧

ભાઈ ભક્ત તે જે એમ જાણે, જાણીને હૃદયે ધરે;
સ્વામી માહરો રહેા સઘળે, અહુર્નિશ ચિંતન એમ કરે. ૨

ભુવન ત્રણમાં રહેા પૂરી, પૂરણુ રવે પરમાત્મા;
પોતે તો પીયુજી નિરંતર, પણ ભેદ દેખે ભાતમાં. ૩

માહરો રામ રમે છે સર્વવિષે, એમ હેતે હીસે મન;
હરિ કહે એ સાંભણે હરિ, હરિને એાંપે તન. ૪

નિત્ય રાસ નારાયણનો, દેખે તે અનંત અપાર;
જિહાં જેવો તિહાં તેહવો, નારાયણ નર નાર. ૫

ગદગદ કંઠ ગાતે થકે, રોમાંચિત હોયે ગાત્ર;
હૃષ આંશુ જહુ હેત હૃદય, પ્રેમકેરૂં તે પાત્ર. ૬

આતો પીતો બોલતો, દેખતો તે સઘળે રામ;
વેધ્યું મન રહે તેહનું, શીથલ સંસારી કામ. ૭

નવનીત સરખું હૃદે કોમલ, કહ્યું ન જાયે હેા;
આંખમાંહે અમૃત ભરિયું, હરિભક્તિકેરૂં શ્વેત ૮

જેમ જારે લુખધી યુવતી, તેનું મન રહે પ્રિતમપાસ;
અહુર્નિશ રહે આલોચતી, ભાઈ એહવું મન હરિદાસ. ૯

કહે અખો સહુકો સુણો, હરિલક્ષ લાગ્યો ચિંતને;
મનન તેહને માહાવનું, તે સેવે હરિ-ગુરૂ-ચંતને. ૧૦

કડવું ૧૨ મું-સર્વાત્મભાવ જ્ઞાનતુર્મ પદ

રાગ ધન્યાશ્રી

ઉદય ઉભળો દે જેમ ચંદ્રમાળ,
કિરણ તેહનાં પસરે વન તિથિ મંદિરમાંજ;
તેમ સરળો આત્મા ભાસે કીટ ઇંદ્રમાળ,
એહવો પ્રકટયો હૃદય કંદ્રમાળ.

૧

પૂર્વછાયા

હૃદે ગુહામાં રામ પ્રગટયા, તેણે પાલટો મનમાં થયો,
માયાને ઠામે બ્રહ્મ ભાસે, સંસારનો સંભવ ગયો. ૧
જેમ રવિને તેજે ઓગળે, પાત્રો તે પાણી થૈ વહેં;
તેમ જેહને પ્રગટે આત્મા, તે માયાદોષ સહેજે દહે. ૨
ભાઈ મયાનું બળ તિહાં લગે, જિહાં આત્મા જાણ્યો નહીં;
જેમ ગત ચૈવન થઈ યુવતી, તે પ્રસવલગિ વાધી રહી. ૩
જેમ ગોરસમાંથી આજ્ય કાઢે, તે જેમ તક થયું દહીં;
આત્મા જાણે એમ માયા, વિચારે દીસે નહીં. ૪
ભાઈ કર્મ ગહન તે તિહાં લગે, જિહાં સદ્વિચાર વથી ઉપનો;
નવનીત ત્યાં લગે વણસતું, જ્યહાં ભેદ ન જાણ્યો તૂપનો. ૫
તાબ્યું માંબણુ ઘૃત થયું, પછી તે વણસે નહિ ક્યમે;
તેમ આત્મા જાણે નોહે પરાભવ, આણુજગે માયા દમે. ૬
અંધારું દુઃખ દે ઘણું, અર્કવિહોણું જેમ ચક્રને;
તેમ આત્મા ઉદયે ગહન પલાયે, માયા દમે નહીં પુરૂષને. ૭
નિદ્રાવાનને સ્વપ્ન હોયે, ભોગ નાના ભોગવે;
આણુછતા આણી તે કરે ઉભા, ગહન માયા જોગવે. ૮
જાગ્યો ત્યાં થઈ ચેતના, નિદ્રાસાથે સર્વે પજ્યું;
ત્યમ તુરીયાવડે તિમિર ત્રાસે, ચિત્ત ચમક્યું હું તું તે દલ્યું. ૯
કહે અળો સહુકો સુણો, જેમ દારિદ્ર્ય નથી શ્રીમંતને;
જો મહાધન હીંડો પામવા, તો સેવો હરિ-ગુરુ-સંતને. ૧૦

કડવું ૧૩ મું-જીવ-મુક્તની દશા-૧

રાગ બન્યાશ્રી

જે નર સમજ્યા તેણે એમ લહુંજી, આપ વિષયથી આપોયું ગયુંજી;
બ્રહ્મઅગ્નિમાં દેવ સર્વે દહુંજી, પરમ સમજ્યાથી હતું તેમ થયુંજી.

પૂર્વછાયા

થયું તેમ જેમ હતું આગે, જાણુજીદારે જાણિયો;
જે એમકારની આદ્ય હતો, વળી વેદ પુરાણે વખાણિયો. ૧

ક્યારે દેખે દ્યેય ને ધ્યાતા, ક્યારે દ્યેય રહેને ધ્યાતા ટલે;
તટસ્થ ઉપનું જ્ઞાન જેહને, એમ સુરત ચલે વલે. ૨

ક્યારે ઇન્દ્રિ-આરામ વરતે, ક્યારે વતવિણી સુત્ય છે;
તટસ્થકેરું એજ લક્ષણ, જ્ઞાનકેરી તે મૂત્ય છે. ૩

જીવનમુક્ત તેહજ કહાવે, જેહને એહ વૃત્તિ ઉપની;
આકાશવત્ તે રહે સદા, ક્યારેક સ્થિતિ તે રૂપની. ૪

જેમ મહાજલમાંહિલો મકર મોટો, અંબુ-મધ્ય આવો રહે;
ઝંચો આવી અદ્ય વરતે, વળિ મહાનિધિ જતો રહે. ૫

જીવનમુક્ત તે યોગીશ્વર, એમ વર્તે દેહવિષે;
જેમ નાગને અંગ જરા પાકી, અગળી થઈ રહી નખશિખે. ૬

તે ચલાણુ-વલાણુ કરે ખરી, પણ અંગથી એકતા ટળી;
તેમ જીવનમુક્તને દેહ જાણો, જેમ, ભૂજંગને કાંચળી. ૭

ઉપની તે સહજમાંહે, અનઆયાસે અંગથી;
જ્યારે વિરમીને થયો વેગળો, ત્યારે ભિન્ન દીઠી ભૂજંગથી. ૮

એમ જીવનમુક્તને જાણુજે, ભાઈ દેહનો છે સંગ;
છે ને છે ને નથી સરખી, જેમ દ્રષ્ટાન્ત ફણંગ. ૯

કહે અખો સહુકો સુણો, એમ જાણો જીવનમુક્તને;
એ દશાને હીંડો પામવા, તો સેવો હરિ-ગુરુ-સંતને. ૧૦

કડવું ૧૪ મું-જીવનમુક્તિની દશા-૨

રાગ ધન્યાશ્રી

વળી કહું સાચા સંત સુખજી, જેહને ઉદ્યો અંતર ભાજી;
હરિને બોલે જેહનિ વાજી, જે ઘટ ઉઘડી વસ્તુની ખાજી. ૧

પૂર્વછાયા

ખાજી ઉઘડી વસ્તુકેરી, તેણે ન્યૂનતા સઘળી ટળી;
અંતર માંહેલો આશય મોટો, તેણે વસ્તુમાંહે જઈ રહે મળી. ૧

જેમ અગ્નિમાંહે લોહ પેહું, તે લોહમાં અગ્નિ આવિયો;
ત્યારે શિવ શિવ થયું સર્વે, જ્યારે શિવમાં જીવ સમાવિયો. ૨

ભાઈ છતે આજીછતો થઈ રહે; કોઈક જાણે વિરલા સંત;
આપાપરવિના પ્રીછ અગળી, તે મહાનુભાવ મહંત. ૩

ભૈતિક ભાવના ટળી તેહને, ભાસ્તું ચિદઆકાશ;
રોધ ન પામે મીન જેમ, તેહને નીરમધ્ય આકાશ. ૪

નેત્ર ઉઘાડે ને ગતિ કરે, ભરે તે શ્વાસશ્વાસ;
તેને નીર કીટીને નભ થયું, જે આપ રહે અવકાશ. ૫

જેમ હિમના પરવતવિષે, મુષક ચાલે મધ્ય;
તેણે ખજુચા વોહોણી ખાજી થાય, એહવી ઉજીતાની સિધ્ય. ૬

અદ્રિમાં આકાશ તેહને, મહા કલા મુષકવિષે;
તેમ ભૈતિક ભાવના તિહાં નહી, જે અણલિંગી આતમલજે. ૭

ભાઈ લિંગ તિહાં લેખાં ઘણાં, અણલિંગે લેખું કશું;
એ સહજ-કેરી સાધના, સમજે તે દેખે અશું. ૮

ભાઈ તત્ત્વદર્શી તત્ત્વમાંહે, દેખે સર્વ સમાસ;
જેમ અરૂપમાંથી રૂપ બંધાયે, પાછું અરૂપ થાય બરાસ. ૯

કહે અખો સહુકો સુણો એવી અદ્ભુત કળા મહંતને;
એ પદને હીંડો પામવા, તો સેવો હરિ-ગુરુ-સંતને. ૧૦

કડવું ૧૫ મું-જીવન્મુક્તિનો મહિમા-૧

રાગ ધન્યાશ્રી

વળી કહું જીવન્મુક્ત દશાયજી, નિશ્ચે જેનો પરવત-પ્રાયજી;
જેણે પ્રિયો વસ્તુ મહિમાજી, તે અનુભવતાંપાછો ન થાયજી.

પૂર્વછાયા

- અનુભવ જે મોટાતણા, આપાપર નહી જે વિષે;
આપ ગળીયું આપ માંહે, દ્વંદ્વાતીત રહ્યા સુખે. ૧
- તેડની કલા પ્રિયી નવ પડે, મતો તે અગમ અગાધ;
વારિધિ-કેસં વારિ જેમ, ભાઈ નહિ તરવાં સાધ્ય. ૨
- જેમ સૂર્ય તપે નિદાઘનો, તોએ તે ઉજ્જુ ન થાય;
તેમ તત્ત્વદર્શી પુરૂષને, દોષ ન લાગેકાંચ. ૩
- જેમ વાયુ વહે બહુ ગંધને, ઉત્તમ અધમ અપાર;
પણ રહે અસંગી તે થકો, સ્પર્શે નહિ લગાર. ૪
- પણ તત્ત્વદર્શી પુરૂષને, એમ જાણે દેહભાવ;
વહે પણ વળગે નહીં, જે જાણે સ્કંદજ-સ્વભાવ. ૫
- જેમ વિચિત્ર ભાતિના રંગ મૂકિયે, સ્ફટિકમણિની પાસ;
તે ભજ્યા સરખા ભાવ દેખાડે, પણ આપ રહે ઉદાસ. ૬
- જેમ ચશ્માના પડવિષે, રોધ ન પામે દૃષ્ટ;
તેજ અધિક પોષે આંખને, તેમ અણલિંગી ઉત્કૃષ્ટ. ૭
- તેમ અનુભવી પુરૂષને, આપોપું અંતર નથી;
અમલ આશય તેડનો, ભાઈ ભાગી ઉર્મિ ઉરથી. ૮
- સંગીને સિદ્ધાંત પોણે, પ્રેમેશું પાવન કરે;
ઉપદેશ આપે આત્મવિદ્યા, સેહેજ શબ્દ તે ઉચરે. ૯
- કહે અખો સહુને વિષે, માન ન હોય મહંતને;
એ ઉત્કૃષ્ટ દશાને તેજ પામે, જે સેવે હરિ-ગુરૂ-સંતને. ૧૦

કડવું ૧૬ મું-જીવન્મુક્તનો મહિમા-૨

રાગ ધન્યાશ્રી

વળી કહું તત્ત્વદર્શી પુરૂષજી, સેહેજ સ્વભાવે જેવા કલ્પવૃક્ષજી;
જેહને આહંતા ગયો અમર્ષજી, કલ્પાંતકાળે સદા સન્મુખજી.

પૂર્વછાયા

- સન્મુખ રહે કલ્પાંતકાળે, મહાપુરૂષ મોટી દશા;
તે અન્ય દેહની પરે જાણે, જે માંહે પોતે વશ્યા. ૧
- પોતાનો દેહ આદ્ય દેહને, મિથ્યા દેખે સર્વને;
ચૈતન્ય તો સઘળેજ સરખું, તો કોણુ ધરે દેહવર્ગને. ૨
- કીટ પતંગ બ્રહ્માલગે, પૂરણુ દેખે આતમા;
દૃષ્ટતત્ત્વ ઉપનું જ્ઞાન જેહને, તે ભૂલા ન પડે ભાંત્યમાં. ૩
- જન્મઅંધ જેમ રૂપને, જાણે નહિ, નિરધાર;
અધ્યાસ નહિ, તેહને દેહવિષે, સુણે શબ્દના ભણુકાર. ૪
- તેમ જ્ઞાતાને પિંડજ નહિ, નહિ ત્યાં પર ને આપ;
દેહદર્શી જે હોય ભાઈ, તેહને તો પુન્ય ને પાપ. ૫
- જેમ અંજનવિદ્યા હોય જે કને, તે જ્યાં ત્યાં દેખે ધન;
વિદ્યાવિના ઘર-મધ્ય દાટયું, ન જાણે કેા જન. ૬
- ધનદર્શી જેમ ધન દેખે, પણ મધ્ય ન દેખે ભોમ્ય;
આવરણુ છે પણ આડય ન કરે, તેને સાવ નિરંતર વ્યોમ. ૭
- તેમ મહાકળા છે મહાપુરૂષને, અણુલિંગી અભ્યાસ;
સ્થૂણતા દર્શન-શરીરે, સેહેજે થયો સમાસ. ૮
- દેહઅધ્યાસે દોઢ સઘળા, દેહ તેજ સંસાર;
દેહ તેને સર્વ સાચું, પાપ પુણ્ય અવતાર. ૯
- કહે અળો સહુકો સુણો, લક્ષ મોંઢોટો મહંતને;
જેણું મનસા વાચા કર્મણુ, સેવ્યા હરિ-ગુરુ-સંતને. ૧૦

કડવું ૧૭ સુ-બ્રહ્મવસ્તુ નિરૂપણ-૧

રાગ ધન્યાશ્રી

વસ્તુ ને વાણી બોલી ન શકેજી, મનતાણી સુરતજિહ્વાં જાતાં થકેજી;
સદગુરુ-કેરો બોલક્ષ આવે તકેજી, તે નર સ્વેં હરિ થાય તેણે પલકેજી.

પૂર્વછાયા

- હરિ થાય તે હેત સમજે, દેહાતીત છે આત્મા;
પરાત્પર પરબ્રહ્મ કેવળ, તેને ન આવે વાતમાં. ૧
- અમલ આતમ એક પૂરણ, અખંડિત અવિનાશ;
અજર અમર અનામ અવ્યય, પૂરણ જ્યોતિ-પ્રદાશ. ૨
- તેને આઘ અંત્ય ને મધ્ય નહિ, નહિ જેહને દેશ-કાળ;
છાયા-માયા-વપુ-વર્જિત, માપરહિત વિશાળ. ૩
- અધો ઊર્ધ્વ મધ્ય નહિ, નહિ દિવસ ને રાત;
બાલ યૌવન વૃદ્ધ નહિ, ભાર્ય તેવડે સર્વે ભાત. ૪
- ત્યાં વારિ વાયુ વસુધા નહિ, નહિ અનલ ને આકાશ;
સર્વમાંહી ને સર્વવર્જિત, નહિ ઉત્પત્તિ નહિ નાશ. ૫
- માનવ દાનવ દેવ પન્નગ, નાગ નહિ નર નાર;
સર્વકેરું જીવન સદા, પણ સ્પર્શે નહિ લગાર. ૬
- તપ્ત શીતલ સુભગ સુંદર, કહ્યા ન જાહુ તેહ;
મૂલ માપ થાય ન થાય, નહિ પ્રેહ નિસ્પ્રેહ. ૭
- ક્ષાર ખટ્વસ મધુર મોળું, તીક્ષ્ણ મિષ્ટ ન કહેવાય;
દીર્ઘ લઘુ કે વામ દક્ષિણ, સર્વ વર્જિતને માંય; ૮
- નીલ પીત કે શામ ઉજ્જવળ, રહિત અવસ્થા ચાર;
દૂર નિકટ કે મધ્ય છેડે, થાય નહિ નિરધાર. ૯
- કહે અખો સહુકો સુણો, તેનો લક્ષ મહંતને;
એ અવાચ્ય વસ્તુ તેજ પામે, જે સેવે હરિ-ગુરુ-સંતને. ૧૦

કડવું ૧૮ સુ-બ્રહ્મવસ્તુ નિરૂપણ-૨

રાગ ધન્યાશ્રી

જે પ્રભુ વાણીયે ન કહેવાયજી, પામણુદારો સેહેજે પલાયજી;
અગમઅગોચરજેહુને વેદ ગાયજી, અટપટો આશય સેહેજે સમજાયજી.

પૂર્વછાયા

- સેહેજમાં સાધન લાગે, અણલિંગી અનુભવ એહવો;
વંધ્યાસુત જેમ સુખ સરાહે, અચળ્યો રસ પીવો નવો. ૧
- મુખવિના રસપાન કરવું, એહવું તે બ્રહ્મજ્ઞાન;
શ્રવણવિના તે શબ્દ સુણવો, નેત્રવેહનું જેમ ધ્યાન. ૨
- વસ્તુગતે સેવક નહિ, અને સ્વામીને નહિ રૂપ;
ગ્રાહ્ય-ગ્રાહક-ભાવ નહિ, એહવું તે ધામ અનુપ. ૩
- જેહુને વર્ણ વેષ ન રૂપ મુદ્રા, તેહતણા સર્વ રંગ;
છાયા માયા નહિ જેહુને, તેહના જાણો સર્વ ઢંગ. ૪
- સ્થાન માન જેહુને નહિ, અકલ રૂપ અપાર;
તેવડે એ સર્વ શોભે, આપે જાણુણુદાર. ૫
- વાણી માંહે જેહુ ન આવે, તેહતણી સર્વ વાણ્ય;
નેતિ નેતિ કરી સો કહીયે, તેહની જાણે સર્વ જાણ. ૬
- કૂટરથ આત્મા બ્રહ્મ કૈવલ્ય, તેહનો સર્વ પસાર;
જેહુને વિશેષણ એકે ન લાગે, તે વિલસી રહેા સંસાર. ૭
- જે કહેવોએ કહેવાય નહિ, શબ્દાતીત સદાય;
અનિર્વચની વચન બોલે, તે નાવે વાણીમાંય. ૮
- એ તો પ્રીછણુદારવિના પ્રીછવું, પદાર્થ-વોહોણી જે પ્રીછ;
આપે આપતું જે નિરીક્ષણ, ઇચ્છા-વોણી જે ઇચ્છ. ૯
- કહે અખો એ વાણ્ય-વર્જિત, નિજસ્પર્ણ મહંતને;
એ સમસ્યા તેણે લહી, જેણે સેવ્યા હરિ-ગુરૂ-સંતને. ૧૦

કડવું ૧૯ મું—સ્તુતિ કરતા જીવની બ્રહ્મ સાથે એકતા

રાગ ધન્યાશ્રી

વસ્તુકેરું હારહ વસ્તુજ જાણેજી, શું એ જાણીને દ્વૈત ઉર આણેજી;
અદ્વૈતનું દ્વૈત કરે કોઈ સજાણેજી, આપકેરું રૂપ તે આપ વખાણેજી.

પૂર્વછાયા

- વખાણે વિગતે કરીને, આપે કહે આપે સુણું;
જેમ ગારૂડી મોહરવિષે, સ્વર દીએ ને ભાષા ભાણે. ૧
- સ્વામીપિંડમાંહે તે જીવક્યાંથો, અને જીવને ક્યાંથો પિંડ,
એ ચલણુ-વલણુચિદ્રૂપ તાહરી, આપમાંહેશ્રી મંજ. ૨
- તું તે હું ને હું તે તું, દ્યેય ધ્યાતા તું રામ;
ઉંડું વિચારી આપ નિરખે, આપે આપનાં કામ. ૩
- છો કૈવલ્ય સ્વામી તમે, દિક્ષો મંથર માયા જીવ;
એ ત્રણ પ્રકારે થાઓ તમે, પણ સ્વભાવે તમે શિવ. ૪
- આણુછતી અજ્ઞ તમારી, અંગીકૃત-સરખી અશી;
તે મધ્ય પડિયું ધામ તમારું, ત્યારે મંથર થઈને વિલગી. ૫
- તે મંથરના ઐશ્વર્યવિષે, અનંત જીવ ઉપજે સમે:
ચૈતન્ય આલ્યું આવં તમારું, તેમ તેમ માયા પરવરે. ૬
- જેમ કાચનું મંદિર રચ્યું, નીલ પીત શુભ્ર શ્યામનું;
તે ઉપર તખો સૂર જ્યારે, ત્યારે વિચિત્ર રૂપ થયું ધામનું. ૭
- કૈવલ્ય સૂરજ તંપ સદા, માયા તે મંદિર કાચ;
મંથર નામ તે તેહનું, ભાઈ જીવ થઈ માન્યું સાચ. ૮
- અધિષ્ઠાન તે તમે સ્વામી, તેણે એ આલ્યું જાય;
આણુછતો જીવ હું હું કરે, પણ ભેદ ન પ્રીછે પ્રાય. ૯
- કહે અખો તમે નાથ નિર્ગુણ, થયા સગુણ વેષે જંતને;
એ કલા તમારી પ્રીછવા, જીવ સેવે હરિ-ગુરુ-સંતને. ૧૦

કડવું ૨૦ સુ-શિવમાં જીવનું તત્વારોપણ

રાગ ધન્યાશ્રી

એમ એ નાટક ચાલ્યું જાયજી, જેહના સ્વામી તમે પ્રભુ રાયજી;
કેવલ્ય ઇશ્વર ભૈતિક રાયજી, અણુછતો ઉભો મધ્યે જીવ થાયજી.

પૂર્વછાયા

અણુછતો જીવ થાય ઉભો, તે જાય હરિને જાણવા;
નરને ઓછાએ કેમ કળે, તે હીંડે બુદ્ધ્યમાં આણવા. ૧

જેમ છો તેમ તમે પ્રભુજી, કાયા માયા સ્વેં આપ;
જિંજ-પ્રતિજિંજ થાયે દર્પણે, તેમ તમારો તે વ્યાપ. ૨

કેવલ્યપદ તમે નિજ સ્વરૂપે, ઇશ્વરપદ છે અનંત;
મોટું સામર્થ્ય માયા-કેરું, જ્યાં ઉપજે મિથ્યા જંત. ૩

તે જંતને બહુ કામના, રસના માટે તે જીવ;
દેહ-આસ્રિત તેને અતિધાણી, જાણે વાયુ વધે થયે શિવ. ૪

તે પિંડને બહુ પરભવે, અને કરે તે કર્મ કલેશ;
ચિરંજીવ થાવા હીંડે, મોટો મન ઉદ્દેશ ૫

ભૂત ભવિષ્ય વાત લોહવા, ઘણું માન ને કોડ;
ઈશ થાવાને આશ મોહોટી, સાધે પિંડ મનમોહોડ. ૬

સિદ્ધિકાળે તે કરે, અતિ ઘણા ઉપાય;
અડંતા વાધે અતિ ઘણી, તેણે જીવ જાહેરો થાય. ૭

માયા સાધે મનવડે, જાણે એજ પરમાન્મપદ,
મમતાતાણાં તેણે પડત્ર ચડે, તેમ તેમ વાધે મદ. ૮

એહવા પ્રકાર અજાણતા, સાધે જીવ અપાર;
નાટકમાં નર નાય નાચે, એમ સરાહે સંસાર. ૯

કંડે અખો પદ-મૂળત્રે, પડોંચ નડિ એ જંતને;
મર્મ મૂળત્રો તેજ પામે, જે સ્વે હરિ-ગુરુ-સંતને. ૧૦

કડવું ૨૧ મું-બ્રહ્મ-ઈશ્વર ને જીવની એકતા

રાગ ધન્યાશ્રી

વળી કહું પૂરણપદ મહિમાયજી, કેટિ બ્રહ્માંડ જે નવાં રચાયજી;
પણુ અધિક એજી કાંઈ નવ થાયજી, જોતાં જોતાં તે વિલય જાયજી.

પૂર્વછાયા

- વિલય જતાં વાગુસે નહીં, અને નવાં થતાં નવ વધે;
પ્રાય વસ્તુ અરૂપ આગુલિંગી, હેતુવિના કારણુ-નિધે. ૧
- હેતુવિના કારણુતાણું, કહું દૃષ્ટાન્ત વિધે કરી;
આકાશવિષે જેમ અબ્ર નાનાં, થાય જાય પાછાં ફરી. ૨
- નીલ પીત ને શ્યામ ઉજ્જવલ, રક્ત ભાત અનંત;
વિચિત્ર પેરે વિલાસે વળી, ત્યાંડાંજ આવે અંત. ૩
- પણુ બ્યોમ તેમનું તેમ, થાતા જતાં તેમનું તેમ;
વારક પ્રેરક નહિ અબ્રને, વસ્તુ જાણુવી એમ. ૪
- એ તો અરૂપીકેરૂં રૂપ બધાયે, પાછું રૂપ અરૂપ થઈ જાય;
ઉપના પછી તેડનાં નામ પાડે, પણુ થયું શાનું પ્રાય. ૫
- એ વિચારી જોતે થકે, જેડયો એ ઘનસાર;
રૂપ બંધાઈ રમે રમાડે, પણુ ક્ષણુ ક્ષણુ બગાડાર. ૬
- ભાઈ જગતનાં કારણુ ઘણું, પણુ થયા પછે ધરે નામ;
કહે પંચભૂતનાં પૂતળાં, એ બ્રહ્માકેરાં કામ. ૭
- પણુ વિરંચીઆદે વિશ્વ સઘણું, ઘડયો કેહેનો ઘાટ;
એ વિચારે બુદ્ધિ બુદે, અતિ નિરાળો નાટ. ૮
- ભાઈ જે છે તે તો એજ છે, બીજો વિચાર મનનો ઘડયો;
કરતા કેણુ કહું કેડતાણું, જો અન્ય પદાર્થ નવ જડયો. ૯
- કહે અબો એ કળા મોટી, તોજ ઉપજે જંતને;
રૂપ અરૂપી આપ દેખે, જો સેવે હરિ-ગુરુ-સંતને. ૧૦

કડવું ૨૨ મું—બ્રહ્મ અને માયાની એકતાથી જીવ અને ઇશ્વરનું સ્વરૂપ—સદૃષ્ટાંત

રાગ ધન્યાશ્રી

અનુભવ મોટો મોટા જાણેજી, બુદ્ધ્ય તે બાપડી થયું પ્રમાણેજી;
દીકું સાંભળ્યું સહુ એ વખાણેજી, પણ આણુચળ્યું કોઈક ઉરમાં આણેજી.

પૂર્વછાયા

ચળ્યું નથિ તેનાં ચરિત્ર શેનાં, એ તો આભાસે છે આણુછતાં;
આણુલિંગી એ અર્થ સમજે, કહું દૃષ્ટાન્ત જે પહોંચતાં. ૧

અધિષ્ઠાન ઉત્કૃષ્ટ માટે, ચૈતન્યતા ત્યાં અતિ ઘણી,
તેણે અરૂપ ભાસે રૂપસરખું, તેણે અડતા ઉઠે આફડી. ૨

તે અડતા થાય અનંતરૂપે, પ્રાદી થઈને પાંગરે;
તેનો લક્ષ નરને કહું, કો ધીમંત હૃદયમાં ધરે. ૩

ભાઈ દૃષ્ટાન્ત આવે બુદ્ધિમાં; તો સિદ્ધાન્ત સમજે સહી;
તે દૃષ્ટાન્ત સમજી નવ શકે, તેને ઉકેલ હોયે નહીં. ૪

જેમ દર્પણ મૂકિયે સામસામા, તે પ્રતિબિંબે એકએકમાં;
તે અન્યો અન્ય અનંત થાયે, દૃષ્ટ પહોંચે છેકમાં. ૫

તે દર્પણદર્પણમાંહે રચના, દીસે પ્રગટ પ્રમાણ;
એકએકમાં અલગા અલગા, અંદ તારા બહુ ભાણ. ૬

અનંત ભાસે સામસામા, એકના ઉરમાં એક;
સિધ્ધાંતને તમે એમ જાણો, કહું વસ્તુ-વિવેક. ૭

આદર્શ નિર્મલ અતિઘણું, પરબ્રહ્મસ્થાની તેડ;
તેડમાં અજ્ઞ આછી આણુછતી, ભાઈ આવી ભાસે એડ. ૮

તે અજ્ઞમધ્ય ઉપાધ્ય ઝોડણી, તે જાણે અડકૂલ્ય;
જેમ મુકુરમાં અનંત દીસે, રૂપની સંસૃત્ય. ૯

કહે અખો સહુકો સુણો, સંસૃત્ય ન ભાસે જંતને;
એ ગીતાનું તે હારદ સનએ, જે સેવે હરિ-ગુરુ-સંતને. ૧૦

કડવું ૨૩ મું—બ્રહ્મવત્તુ નિરૂપણ

રાગ ધન્યાશ્રી

વળિ કહું પૂરણપદ નિર્વાણજી,
જ્યાંડાં ન પહોંચે મન ને વાણજી;
ત્યાંડાં નવં હોયે ઉત્પત્ય હાણજી,
સ્વસ્વરૂપની જ્યાંડાં છે જાણજી.

૧

પૂર્વછાયા

સ્વસ્વરૂપની જાણ એહિવી, જ્યાંડાં જાણુજીહારે સ્વેં રહે;
આણુછતું તે છતું થાયે, છતો બ્રહ્મ-અગ્નિ દહે ૨
ભાઈ સિદ્ધાંતનું સિદ્ધાંત એહજ, મહાનુભાવની સ્થિતિ જ્યાંડાં
આકાશથી આવેરૂં જે પદ, તે કહ્યું ન જાણે પડે અડાં. ૨
વેત્તા વિણ વેદા વિના, પૂરણપદ નિર્વાણ;
જેને બ્રાહ્મબ્રાહ્મકભાવ નહિ, જાણ્યવિહોળી જાણ. ૩
તેને ઉપમા દીજે કશી, જો તેવડે સર્વ કોય;
જે કહીયે તે આણુછતું, ભાઈ તે તો તેડ ન હોય. ૪
દષ્ટાંત ઉપમા જે જે દીજે, તે તો સર્વ રહે એહરૂં;
શું કરે એ બુદ્ધિ બાપડી, જો ચાલ્યાથી દસ ડગલાં પડે. ૫
જેમ આકાશમાં ઉડે વિહંગમ, એકથી એક આઘા વટે;
બળ દેખાડે બહુ પરે, શિરે સામર્થ્ય તે ઘટે ૬
જેમ અગમ અગાધ અનંત અંબર, તેમ વસ્તુ અનંત અપાર;
તેને શ્યા સરીખો કહે કવિજન, કહેવું બુદ્ધિ અનુસાર. ૭
જેમ મૃતદની ગત જાણે મૃતક, જે જન જીવિતથો ટળ્યો;
તેમ જ્ઞાનીની ગત જાણે જ્ઞાતા, જે અંતરમાં પાછા વળ્યો. ૮
ભાઈ સાને સમજે સત શૂરા, પણ કર ગ્રહીને નથી આલવા;
એ તો પોતે હુકારો દે પોતાને, તો જાય કેહને આલવા. ૯
તો કહે અખો સહુકો સુણો, અડળ કળા મહંતને;
મરી જીવ્યાનો મર્મ લેવા, સેવો હરિ-ગુરૂ-સંતને. ૧૦

કહયું ૨૪ મું-જીવને અહંકાર સ્વરૂપની ઉત્પત્તિ

રાગ ધન્યાશ્રી

વળી કહું એક અપૂર્વ સારજી, વણુકમે હોય પંથનો પારજી;
જહાં ન લાગે શબ્દ ઉચ્ચારજી, તે જાણવો બોલણુદારજી. ૧

પૂર્વછાયા

બોલણુદારાનું બોલવું તે, જાણજો જુગતે કરી;
એમ સમજે સિદ્ધાન્ત થાય, જો જુએ જન પાછો કરી. ૧

ભાઈ પરાપરથી શબ્દ ઉઠે, તે જુગતે જાડો થાય;
પાર છે પરમાત્મા તે, સ્વેં ચૈતન્યઘનરાય. ૨

તે મનદ્વારાએ મહાત્મ ધરે, તે મનને ઉઠે કલ્પના;
કલ્પનામાં કામના છે, તે કરે બહુ જલ્પના. ૩

પરાતીતશ્રું હોય પોપણ, તે શબ્દરૂપ પરા કરે;
તે પશ્યંતીએ થાય જાડો, અરૂપ ક્ષીટી રૂપ ધરે. ૪

મધ્યમાએ ઘાટ ઘડાએ, અને વૈખરી થઈ વીખરે;
સંસૃતિ વાધે શબ્દ કેરી, અનંત પ્રકારે ઓચરે. ૫

અક્ષર બાવન અનંત રૂપે, વેદ પુરાણ સ્મૃતિ લખે;
મંત્ર યંત્ર ને વિદ્યા અવિદ્યા, કાંઈએ ન હોય વાણીપખે. ૬

પટ દરશનના મંત્ર નાના, એ સર્વે મનવાણીતણા;
પશુ પંખી નર નાગલગે, ભેદ સર્વ એડના ઘણા. ૭

પરાપર તે પર રહું, એ રમત્ય વાણી મનતાણી;
મધ્યે માની ક્ષીધું જીવડે, અણુદુતો થયો ઘાણી. ૮

મોટું સામર્થ્ય મહાપ્રભુનું, વણુ ચલાવ્યું ચક્ષે વલે;
જેમ સૂર્યવંદે સર્વ કામ ચાક્ષે, પણ કિરણ કેમાંહે નવ ભલે. ૯

કહે અખો એ મર્મ મોટો, એમ સમજે અનંતને;
એમ સમજેથી સ્વેંજ થઈએ, જો સેવા હરિ-ગુરુ-સંતને. ૧૦

કડવું ૨૫ સુ-પરબ્રહ્મનો ભેદ

રાગ વન્યામી

હવે કહું મોટો પરબ્રહ્મ ભેદજી, જેણે કરી હોય દ્વેતનો ઉચ્છેદજી;
જેને કહે અગમ અગોચર વેદજી, તે પદ જાણો સ્વસંવેદજી. ૧

પૂર્વછાયા

સ્વસંવેદ તે પદ સદા, આપેં લહે તે આપને;
જેમ ધુંધવાતો અગ્નિ અચાનક, થાય શિખા તેજ તાપને. ૧

વને જોત્ય જ્વાળા અતિઘણી, દીગે જાનુસ્યમાન;
ફટકીને થયો ફરફરો, તેણે કાઢ્યું રૂપ નિદાન. ૨

પરબ્રહ્મ વહુનિ એમ જાણો, ઘટઘટ રહ્યા સમાય;
જેમ કાઠ પાષાણ માંય, તે દેહ સાથે જ્યો જાય. ૩

ધુંધવાતો ધોળે ભર્યો, તે શૂન્યવાદીનો વાદ;
ધૂમ્ર ભર્યો અતિ ધૂળલો, તે ચાડ્યો જાય અનાદ. ૪

તે કાષ્ઠ નોંદે કશાનું નોંદે, કરે તે ઘોર અંધાર;
દાડનાં દલથકી ટળ્યો, અને ઝળક્યો નહિ જાતકાર. ૫

તેમ શૂન્યવાદીને સત્તા ખરી, પણ આતમ નહિં ઉદ્યોત;
કથે પણ તેહનો કલેશ ન ટલે, જેહવી ચિત્રામણની જ્યોત. ૬

જેમ ચિત્રદીપ દીસવા લાગે, પણ અજવાળું નવ થાય;
તેમ શૂન્યવાદી સર્વ નાશ કહે, પણ મૂલ-મહિમા ન પ્રીછાય. ૭

તે પ્રપંચને મિથ્યા કહે, પરમાત્માને કહે નશી;
કર્મ ધર્મને તે પરહે, કહે જગત સર્વે શૂન્યથી. ૮

કહે શૂન્ય ઉપજે શૂન્યે સમાયે, શૂન્યમાંહે સહુ સ્થિતિ કરે;
શૂન્યમાં આશય છે તેહનું, કહે મુઓ ફરી નહીં અવતરે. ૯

કહે અળો શૂન્યવાદી, ન પામે મૂલ-તંતને;
પ્રભુ પરમારથ તેહજ પામે, જે સેવે હરિ-ગુરુ-સંતને. ૧૦

કડવું ૨૬ મું-શૂન્યવાદીનો વિતંડાવાદ

રાગ ધન્યાશ્રી

હવે કહું અધમ એ શૂન્યવાદીજી, જેને શૂન્યની શુદ્ધ ન લાધીજી;
પ્રપંચ ન ટળ્યો નિંદા વાધીજી, તેણે મિથ્યા બુદ્ધિ સાધીજી. ૧

પૂર્વછાયા

તે પ્રપંચને મિથ્યા કહે, પણ હદે જગત સાચું સહી;
અધમ નામ તે માટે એકતું, જે શૂન્યવાદીએ પૂરા નહિ. ૧

તે કરતવ્યથી નવ ઓસરે, ઉત્તમ તજે ને મધ્યમ ભજે;
દેહ આસક્ત રહે સદા, સુખ દુઃખ પામે જયવિજે. ૨

જુગતે જગતના દોષ દેખે, પોતાપ્રતે તે વસે;
અજ્ઞાનને તે જ્ઞાન માને, ઇંદ્રિના સુખને ધસે. ૩

ક્યારે કહે એ આતમા, ક્યારે કહે એ શૂન્ય છે;
ક્યારે કહે એ જગત સાચું, ક્યારે કહે એ મુન્ય છે. ૪

વાદ કરે એ તે સહુજ સાથે, નિદે પણ લક્ષ નવ લહે;
બ્રહ્મવિધાનો ભેદ ન જાણે, વેદ વિટલ તેડને કહે. ૫

નાસ્તિ કહે નારાયણને, પણ પ્રપંચ ન છુટે મનથી;
સંસારના સુખ અતિ વદ્વલ, મન ગયું પાપપુન્યથી. ૬

નમે નહિ મહાપુરૂષને, દોષ દીએ છે અણુછતા;
અજ્ઞાનને આગળ કરીને, પ્રજોધે પોતે હુંતા. ૭

આચાર્ય થઈને અન્યને, વાત કહે તે નાસ્ત્યની;
ભાવભરોસો નહીંજ કેડનો, જુગત ન સમજે આસ્ત્યની. ૮

અધમ શૂન્યવાદીનાં એજ લક્ષણ, તે શૂન્યવાદી પૂરા નહી;
ખરા શૂન્યવાદી તેડને કહીએ, વસ્તુ વિશ્વ બે ન કરે સહી. ૯

કહે અખો સહુકો સુણો, એ સમજે સુખ બહુ જંતને;
સમી સમજણ તેહ સમજે, જે સેવે હરિ-ગુરુ-સંતને. ૧૦

કડવું ૨૭ મું-જ્ઞાનીના અનુભવનો લક્ષ

રાગ ધન્યાશ્રી

વળી કહું આઘો અનુભવ જેહને, જેજે સમજ્યા પુરૂષ વિદેહજી;
કોઈક જાણે મર્મ તો એહજી, જે જઈ નીસરે શૂન્ય છેહજી. ૧

પૂર્વછાયા

શૂન્ય મધ્યે છે વાટ એહવી, પરમાતમપદ તે સદા;
અગમ અગાધ મત માડા મનોહર, જ્યાં ન મળે દ્વૈતની આપદા. ૧
તેહને જગત નહીં તો શૂન્ય શું કહે, ગુણુદોષ તે કેના ગાણું;
પરમાર્થ આવ્યું પ્રીછમાં, તો આપવિના અન્ય શું ભાણું ? ૨
જેમ રતાંબરને રાત્ર્ય ન મલે, તો દિવસ પરંઠે શાવડે;
એ તો કાલ માપે ભૂતલવાસી, પણુ સૂર્યને કાંઈ નવ અંદે. ૩
તેમ વિશ્વ દેખી મિથ્યા કહે છે, આશ જાણીને જગતની;
નિકાલ તેહને નથી જડતો, તેણું પેર્ય બાંધી મુગતની. ૪
ભાઈ આણુલિંગીને આપ ન મળે, તો વ્યાપક પરડે કેહતાણા;
આણુચવ્યું આપ અનાદિ વર્ણત, એવો લક્ષ આઘો ઘાણા. ૫
શૂન્યવાદી તે શરીર દેખે, પણુ કૃત્ય ન માને દેહનું;
અંધ લક્ષ આઘો ન ચાલે, ન સમજે કારણુ છે હતું. ૬
જેમ કાષ્ઠ મથનાં ઉપજુતા, પ્રથમ પ્રગટે માંહેથી;
પછે પ્રગટે ધૂમ્ર તેહનુ, મૂલ અગ્નિને દાહથી. ૭
ઉપજુતા તેહજ અગ્નિ જાણીએ, પણુ આઘો આદર નવ લહ્યો;
તેમ જગત જગતનાં કૃત્ય દીઠાં, પણુ આતમા અજાણ્યો રહ્યો. ૮
શૂન્યવાદી તે એમ જાણું, દેહસૂધી તેહની દૃષ્ટ છે;
પણુ પરમારથમાં પોંચ ન હોય, જેહની પુકે પુષ્ટ છે. ૯
કહે અખો જે લક્ષણુ સમજે, તેહજ પામે અંતને;
પરપંચ-પાર તે રહ્યા બોલે, કલા મોટી સંતને. ૧૦

કહવું ૨૮ સુ-વિદેહીનાં ચિન્હ

રાગ ધન્યાશ્રી

વગી વિદેહીતણાં કહું ચિન્હજી, જ્યાં નવ પોંહોંચે વાણી મનજી;
જેને વિષે ન મળે સચણી દિનજી, જેવેતા તનમય તનજી. ૧

પૂર્વછાયા

તનમય તન તે માટ એણું, તે કહું દષ્ટાંતે ફરી;
જેમ ભાસ્કર ભાસ્યો તોય-ભાંટે, પણ ત્યાનો ત્યાં જોતે ફરી ૧

તે વારિમાંહેથી વાયુ-યોગે, ડોલતો દીપ્ત ઘણું
પણ તરણું તેમનો તેમ પ્રાપ્તે, અચલ મંડળ આપણું ૨

તે તમ જળમાંહે તમ ન હોયે, શીતળ ન હોયે શીતથી,
રક્ત જળમાં ન હોયે રાતો, પીળો ન હોયે પીતથી. ૩

તે અશુચિ જળમાં ભાસ્યો માટે, અશુદ્ધતા પામે નહીં;
વારિવિપધરમાંહે દીડા અંતરમાં આમે નહી. ૪

સુરસરીકેરા નીરમાંહે, પવિત્ર ન હોયે દિન મણિ;
સુધારસમાં ભાસ્યો માટે, અમર ન થાય અડધાણી. ૫

પાત્રમાંહે હોંઠા દીઠે, પાતાલમાંહે નથી પડ્યો;
આણુલિંગી પદ એમ જાણું, વ્યતિરેક કારણ પરવડ્યો. ૬

અર્ધ ત્યાં ઉપાધ્ય ન મળે, ઉત્તમ અધમ અવનીતાણી;
મહાપદનું તાં મહાતમ એહવું, જ્યાંપક્ષ નમળે અન્યઆપણી; ૭

વિશેષણ જેટલાં કહ્યાં તે રહ્યાં ભૂનાં ભૂવિષં;
વ્યતિરેક નાવે વાણ્યમાંહે, અન્વયપદમાં એ લખે. ૮

અતિ આઘા લક્ષ વપુવિના, સમજ્યાં સરખું સાર છે;
વિદેહકેરી વાત મોટી, શબ્દકેરે તે પાર છે. ૯

કહે અખો સહુકો સુણા, એ સમજ છે મહાંતને;
એ અર્થને જે સમજે, તે રહે પાર વેદાન્તને. ૧૦

કડવું ૨૯ મું-પદ્માસ્ત્ર પદ્મિપદ્માસ્ત્ર અને પદ્મદર્શનનું વર્ણન

રાગ ધન્યાશ્રી

જે ઘટ ઉપનું એવું જ્ઞાનજી; ત્યાં તેડ થયું સર્વ સમાનજી;
જીવ ઇશ્વરનું પામ્યું નિદાનજી, ત્યાંથી ટળ્યું પ્રકૃતિનું ભાનજી.

પૂર્વજાયા

- પ્રકૃતિ ભાન ટળ્યું ત્યાંથી, ચત્તારથ જેમ તેમ થયું;
હવે કહું દરશણ ખટ જે, અપૂરવ અમથું રહ્યું. ૧
- ન્યાય પાતંજલ મીમાંસા, વૈશેષિક સાંખ્ય વેદાંત;
દરશન ઉપદરશન ભેદ કીધાં, તે જાણજો તમે સંત. ૨
- શૈવ સાંખ્ય મીમાંસક ચાર્વાક બૌદ્ધ જે જૈન;
એ ઉપદરશન ભેદ જાણો શરીરસંબંધી ચિહ્ન ૩
- જટિલ મુડિત માલાધારી, કરે લુચન કેશ;
કો વાલાંગરડાં શિશ વીંટે કઠે લિંગ શિવઉપદેશ. ૪
- છ દરશન તે મૂલગાં, ભાઈ શાસ્ત્રાકેરાં નામ;
તેડનાં થયાં પાખંડ છનું તે ચાલ્યા ગામોગામ. ૫
- પાખંડનાં બહુ ફડસુઆં, ગણતા તે નાવે છેક;
તે મત ભાળે જુજવા પણ ચાલ્ય ન મળે એક. ૬
- એક એક નિંદે એ માંહોમાંહે, અને પોતાને કહે સાર;
એમ ખટદરશન ખટપટે, પણ ન કરે મૂવવિચાર. ૭
- ભણી ભણીને ભેદ પાડે, અક્ષર તણી લે એટ;
સિદ્ધાંત ન નાવે સમજમાંહે, બાંધી રહ્યા ખટકોટ. ૮
- છએ કરે વાદ માંહોમાંહે, ત્યારે સહુને પાંચે માંય;
સમાય માયા આપે સરખો. હાર્યો કેએ ન જાય. ૯
- કહે અખો સહુકો સુણો, મત ન હોયે મહંતને;
નિરદાવે નારાયણ મળશે, જો સેવો હરિ-ગુરુ-સંતને. ૧૦

કડવું ૩૦ મું-શ્રુતિ-સ્મૃતિ-પુરાણુ-શાસ્ત્રના મત

રાગ ધન્યાશ્રી

શ્રુતિસ્મૃતિ તે એમ વખાણેજી, જીવ ને જીવનાં કર્મ પ્રમાણેજી;
કર્મઅનુસારે જીવને જાણેજી, એકવું સિદ્ધાંત અઢારે પુરાણેજી. ૧

પૂર્વછાયા

સિદ્ધાંત કીધો વેદપુરાણે, કર્મને વળી જીવનો;
રહે કર્મને જીવ આલ્યા જાત, એ ઠાઠ છે સદૈવનો. ૧

જથો પરહી આલે આઘા, કર્મને જાડાં કરે;
કર્મ ત્યાંતો જીવ સાચો એમ જગતજ પરવરે. ૨

વેદ થાખ્યો જીવ સાચો સ્મૃત્યે પિંડ પરડ્યો ખરો;
કર્મધર્મ આચરણુ લખિયાં, પ્રાઢો પ્રપંચ પરવર્યો. ૩

પણુ આઘ મન કાઢી જીવની, જે પ્રાય જંત શ્યાંનો ઘડ્યો ?
નિયંતા કોણુને નિમિત્ત શાથી, એવડો ખેલ કરવો પડ્યો ? ૪

એ પરંપરા કોણે નવ જુણે, અને જુણે તે જંત નવ રહે;
જેમ વાયે વાંસ ઘસાય માંહોમાંહે, વડુનિ વન આણું દહે. ૫

નૈયાયિકનો ન્યાય સાચો, તે ન્યાય જીવ પરઠે ખરો;
તે કૃત્યજ દેખી જીવ દેખે, તે દીડા માટે ઉચર્યો. ૬

દેખે તેતાં કહે ખરું, ન્યાયવાદી નામ-એકનું;
હવે પાતાંજલી તે પ્રાણુ સાંધે કૃત્ય માને દેકનું. ૭

દેકપ્રાણુને કહે સાચા, કહે જીવવિના દેક કેમ રહે ?
પિંડ દેખી જીવ પરઠે, પાતાંજલી તો એમ કહે. ૮

મીમાંસા કહે જો જીવ નોહે, સ્વર્ગભોમ કોણુ ભોગવે ?
પુરંજન પ્રાયેજ છે, તો સંસારને રહ્યા ભોગવે. ૯

કહે અખો શાસ્ત્ર સઘળાં, સત્ય થાય જંતને;
નિર્વાણુપદ તોજ પ્રગટે. જો સેવે હરિ-ગુરુ-સંતને.

કડવું ૩૧ સુ- શાસ્ત્રોના મતો

રાગ ધન્યાશ્રી

વૈશેષિક કહે જંત વિશેષજી, જંતવિના નોંદે નાના વેષજી;
એમ તે ગણે ગુણના લેખજી, કોણે ન હોય જીવનો ઉવેખજી. ૧

પૂર્વછાયા

નોંદે ઉવેખ એડનો, સહુજ દેખે દેડને;
હવે કહું સિદ્ધાંત મોટું, સાંખ્ય બોલે તેડને. ૧

સાંખ્ય સાંખ્યા કાઢે તત્ત્વની, જીવકેરૂં રૂપ કહે;
કહે માયા એ મલિન બ્રહ્મ છે, કર્મભારને તે વહે. ૨

માયા કેરો સંગ છુટે, તો પ્રાય શિવ તે છે સદા;
આવર્ણના વિશ્લેષમાટે, ભોગવે છે આપદા. ૩

વેદાંત કહે છે વાત મોટી, એ તો અજ્ઞ રમે છે આગ્રહતી;
કર્તા કારયિતા એજ માયા છે, દીસે છે જાતી આવતી. ૪

એ તો માયાને માયા પુરી છે, કર્મ જીવ ને ફળ અજ્ઞ;
જે જે કર્તવ્ય તે માયાનું, જો ધર્મની જાંધે ધજા. ૫

એ મૂલ્લ મત ખટ દરશનનું, શાસ્ત્રકેરૂં કહિયું રહે;
અર્વાકી તેડના ઉપાસક, તે તો મનના મત બહોળા વહે. ૬

જીવ થાગ્યો મત સઘળો, પછે આચરણ અગા આચર્યા;
જીવરૂપે માના ઉદરથી, અગા કો નવ નીસર્યા. ૭

સાંખ્યને સાંખ્ય પા વસાની, જો ચાલે તો ચાલી શકે;
વેદાંતને વાટ સૂજે સુધી, જો માયા મુખથી નવ બકે. ૮

એક એક માંહોમાંહે ખટપટે, હારદ હેત મળે નહીં;
મધ્યે બેઠી માયા મોટી, તે અપત્યને રાખે અહીં. ૯

કહે અખો સહુકો સુણો, એમ સમજ છે મહતને;
એડનું હારદ તો હાથ આવે, જો એવે હરિ-ગુરૂ-સંતને. ૧૦

કહવું ૩૨ સું-સુસુસુને સત્સંગની તૃણા

રાગ ધન્યાશ્રી

: સંતનો અતિ મોટો મહિમાયજી, સ્ત્રીજે કારજ સંતપસાયજી;
સંતના જશને ગીતા ગાયજી, સાધુ સેવતાં કારજ થાયજી. ૧

પૂર્વછાયા

કારજ થાય ને ગહેન પલાયે, જ્ઞાન યથાર્થ ઉપજે;
નિર્મલ નેત્ર તે કરે હરિજન, જો ભાવે સંતજનને ભજે. ૧

ભાઈ ભાવ ન ઉપજે જ્યાંહાં લગે, તૃષાવંતને જેમ તોયનો;
ભાવવિના પુંશ્વલી-તન-જેવો, કહાવે નહી તે કોયનો. ૨

ભાઈ રતિવિના રામ નવ મળે, ખરી કીધા વિના ખેપ;
જેમ પિપાસા જાયે પાન કીધે, શું હોય કીધે જળ-લેપ. ૩

ભાઈ આદરવિણુ આવે નહીં, સ્વેં આત્માનું જ્ઞાન;
સંતને સેવી કામ સાધો, સુખે પામો નિજધામ. ૪

સંત-સંગ કીધાવિના, જેહવો વનનો હોય પશુ;
ઉપજે ખપે તે વનનો વનમાં, તેહને વસ્તીનું નહિ સુખ કશું. ૫

સંત-સંગે સર્વ સમજે, પશુ ટળો થાય પાત્ર;
સંત કૃપાદ્રષ્ટિ કરે તો, નવ પલ્લવ થાય ગાત્ર. ૬

કામ કોધ લોભ મોહ તાપે, ખર્ચી રહ્યું જે મન;
તે જીવને ટાઢો થવાને, સંત તે પરજન્ય. ૭

મમતા ઘાણીએ જોતર્યાં, જીવ ચઢ્યા કાળને હાથ;
તેહને સંત કૃપાદ્રષ્ટિ કરીને, કાપી મૂકે નાથ. ૮

જેમ કેસરીકેરા ગંધથી, ભાઈ કરી પલાયે કોડ;
તેમ સંતકેરા શબ્દ સુણતાં, બંધન જાય બહુ મોડ. ૯

કહે અખો એ હાય મહોટો, કરવાનો છે જંતને;
હરી જીવ ત્યારે કામ ખેસે, જ્યારે સેવે હરિ-ગુરુ-સંતને. ૧૦

કડવું ૩૩ મું-સત્સંગનું માહાત્મ્ય અને દુર્જનનું દુર્ભાગ્ય

રાગ ધન્યાશ્રી

સંત સંગ કીજે વળી વળી જનજી, અનુભવ વાધે આધો દનદનજી,
માયા ઉપરથી ઉતરે મનજી, હરિશું ટાંગશે ભિન્નાભિન્નજી. ૧

પૂર્વછાયા

ભિન્ન ટળે વસ્તુ મળે, મોટો મહિમા હરિજનનો;
ચૈતન્યસાગરમાંહે ભેળે, અધ્યાસ ટળે એ તનનો. ૧

શોભે જીવિતઝક સંતજનકેરું, ભવમાંહે તે અત્ય;
સુખદાયક તેહને હોય સહુકો, જેહને સંત સાથે રત્ય. ૨

આપસારીખો કરી મૂકે, એહવી સંતની પ્રીત,
જેમ વેહેરો ન કરે વરસતાં, એવી છે ધનની રીત. ૩

સિંચે સરખા સહુજને, તેણે ફળે ભાર અઢાર,
હરિ હરિ તે કરી મૂકે, એહવી સંત-સંગત સાર. ૪

સુકે જવાસો તેણી રતે, તો મેઘનો શો વાંક,
પરજન્ય પાયે પય ઘણું, પણ ખી ન શકે એક ટાંક. ૫

તેમ અસંત સંત-સંગત કરે, પણ લાગે નહિ તેહને સંગ,
મેળ ન દે એ માયા મધ્યથી, જેમ તેમ થાયે ભંગ. ૬

જેમ તેલ કુસુમે કરી વાસિયે, તેણે સઘળે તે લાગે વાસ,
તે મધ્ય આવે કાંકરી, તેને ન આવે આલાસ. ૭

જેમ સલિલ-મધ્યે શિલા રહે, પણ અંતર ન ટળે આગ્ય,
તો નીર તેહને શું કરે, જો ભેદવા નહીં જાગ્ય. ૮

જેમ ચંદનને ગંધે કરી, થાયે ચંદન આક પલાશ,
પણ ગાંઠ હોયે રુદે વાંસને, તેહને લાગે નહિ વાસ. ૯

કહે અખો હરિ-કૃપા હોયે, તો સમું પડે તે જંતને,
દોષ-દરશન નવ હોયે, જે સેવે હરિ-ગુરુ-સંતને. ૧૦

કડવું ૩૪ મું-સત્સંગની આર્તિ અને સંતના ગુણ

રાગ ધન્યાશ્રી

સંત સંગત કરતાં વિલંબ ન કીજેજી, જેમ તેમ કરીને હરિરસ પીજેજી,
મહાજન સંગે કારજ સ્ત્રીજેજી, વસ્તુ-રૂપ થઇને તો જીવીજેજી. ૧

પૂર્વછાયા

વસ્તુ-રૂપે થઇ જીવિયે, તે કળા જાણે મહંત,
તત્વ સઘળાં એમ દીસે, જેમ પટરૂપે તંત. ૧

જેમ છીપને રત ખરી ઉપજે, તો ઉપર આવે જળમાંહેથી,
સુરત્યનો તાણ્યો તે પરજન્ય, આવી વરસે ક્યાંહેથી. ૨

તેડનાં મુખ વિકસી રહે, લેવા કાજે બિંદુને,
તો શુક્તાક્ષી નીપજે મનોહર, પામે નિજ આનંદને. ૩

જે મેહેરામણથી બહાર નાવે, તેતાં ઠાલી રહે ખરી,
તેમ હરિ ગુરૂ સંતને જે ન સેવે, તે ન પામે નિષ્ચે હરિ. ૪

તેજ વૃષાનાં બિંદુ બીજાં, પડે અહિના મુખવિષે,
તેડ હલાહલ થઇ નીવડે, તેણે મૃત્યુ પામે જે કો ભખે. ૫

સંત-વચન તે કહે યથારથ, વાંકું ગૃહે ખલખુધવડે,
પાગયોગે ભલો ભુંડો, શ્વેતનો વેહેરો પડે. ૬

નિર્મલ ખુદે સંત સેવીયે, તો ઉપજે નિર્મલ જ્ઞાન,
મનસા વાચા કર્મણાએ, રાખો હરિવિષે ધ્યાન. ૭

જેમ કુંઝી મૂકે ઇડાને, તે દૂર જઇ ચારો કરે,
તેની સુરત્ય રહે માંહોમાંહે, તો અપત્ય ત્યાંથી ઉછરે. ૮

વાળુસેવે સેવાય બાલક, જેને કૃપા આવે ગુરુ તણી,
તેમ સુલક્ષણને મળે શ્રીહરિ, તેનું મન રહે ગુરૂચરણભણી. ૯

કહે અખો સહુકો સાંભળો, એ કહ્યું છે ખુદવંતને,
જે સુણતાંમાંહે ઝડપે વચનને, તે સેવે હરિ-ગુરૂ-સંતને. ૧૦

કડવું ૩૫ મું—સત્સંગના ફળનું વર્ણન

રાગ ધન્યાશી

સંત સેવે તે સર્વ સુખ પામેજી, મન ન લાગે બીજે લામેજી;
જન્મમરણ ને સુખદુઃખ પામેજી, જેમ જલ ઢળી આવે નીચે પામેજી. ૧

પૂર્વછાયા

જેમ નીચી ભોમે જલ ઢળી આવે, તિહાં ખામામાં તે રહે ભર્યું;
તેમ રામ હૃદયમાંહે વસે, ગુરૂ ગોવિંદ ત્યાં ઘર કર્યું. ૧

જેમ ભક્તને ભગવાન વાહલા, તેમ ભક્ત વાહલા ભગવાનને;
અંતર માંહેલો આશય જાણી, શકે ન મૂકી ધામને. ૨

જેવા ભક્તને ભગવાન દુર્લભ, એવા ભક્ત દુર્લભ રામને;
ભક્ત બીજા છે ઘણા, ઇચ્છે ધર્મ-અર્થ-મોક્ષ-કામને. ૩

સકામે સ્વામીને ભજે, આશ્ચર્ય એહનું નહિ કર્યું;
નિષ્કામ વાલા નાથને, હેત તેહનું મન વસ્યું. ૪

આજીવિંગીની ભક્તિ બ્યાસિમી કોઈક જાણે તે કરી;
ત્યાં ક્યેય-ધાતાનું કારણ ન રહે, તે જાણે જેણે આચરી. ૫

ભાઈ સંત સંગ પ્રતાપ મોટો, રસના તે ખાપડી શું કહે;
જેહને વિતશે તે જાણશે, અખો તો એટલું કહે. ૬

જેહને કૃપાનિધાન કૃપા કરે, તે સંતને સદગુરૂ મળે;
તે સદગુરૂ મળતે પાર પામે, જીવ બ્રહ્મમાંહે ભજે. ૭

જીવ બ્રહ્મમાં ભજ્યાનો અખેગીતામાં ભેદ છે;
એ અનુભવતાં અદ્વૈત થઈએ, અવિચલ વાણી વેદ છે. ૮

કાંઈ કલેશ કીધા વિના, કૃણુમાં તે જન ભજે;
એ ગીતાનો ભેદ સમજે, તે નર જીવ તતક્ષણ ટળે. ૯

કહે અખો એ ગીતાકેરી, ગમ્ય થાએ તે જંતને;
તેહને રામ હૃદયમાં રાખે, પ્રતાપ હરિ-ગુરૂ-સંતને. ૧૦

કહવું ૩૬ મું-અદ્વૈતપદની દહતી

સગ ધન્યાત્રી

અદ્વૈતપદ તે વાણીમાં ન આવેજી, જે આવે તે દ્વૈત કહાવેજી;
એ ગીતા તે દ્વૈત સમાવેજી, વાકજલ વામે ત્યારે લક્ષ આવેજી. ૧

પૂર્વછાયા

વાકજલ તે વિશ્વમાંહે, અણુછતું જાણે સહુ;
નાના વિધિની વાણુ ગાલી, મનના મત બોલ્યા બહુ. ૧

વસ્તુ વિચારે વિશ્વ નહિ, તો આચરણ તેડનાં શાં ખરાં;
એ તો વંધ્યાપુત્રે પોતાકેરાં, ચિન્હ લખી સાચાં કર્યાં. ૨

સંસાર સુત વંધ્યાતણો, તમે જાણજો નિરધાર;
પોતે કહે ને પોતે સાંભળે, એ વાણ્યનો વિસ્તાર. ૩

ધર્મ અર્થ કામ મોક્ષ લખિયા, ભૂત ભવિષ્ય ને વર્તમાન;
બ્રહ્મચારી ગૃહસ્થ વાનપ્રસ્થ સન્યાસી, એ વંધ્યાસુત નિદાન. ૪

અંડજ, ઉદ્ભિજ, સ્વેદજ, જરાયુજ, ચાર ખાણુ ચોરાસી લક્ષ;
સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાળ દશે દશ, સર્વ વંધ્યાસુતની પક્ષ. ૫

જન્મમૃત્યુ ને દેહ કર્મ, ગુણ નથી કાંઈ પ્રાય;
મંત્ર યંત્ર ને યજ્ઞ યાજ્ઞ, વંધ્યાસુતની કાય. ૬

દાત ભુક્તા દેશ કાળ, કર્મ ફળ સર્વે જાણો એહ;
થયું નથી તેનું થાય સ્યાનું, એ તો મિથ્યા પુરુષનો દેહ. ૭

વસ્તુ વિચારે કાંઈ નથિ, તે અણુછતું રહે જાય;
શિવ તો તેમનો તેમ સદા, જેડને લિંગ નહિ પ્રાય. ૮

જેને ગ્રાહ્ય-ગ્રાહક-ભાવ નહિ, અન્યવિના ગ્રહે તે કેાણુ;
આરોમણુ એ વિશ્વ સઘળું, એ તો સ્પુર્યા છે તણુ ગુણુ. ૯

કહે અખો એ વસ્તુ વિચારે, ન મળે સ્થળ કાંઈ જંતને;
જેમ છે તેમ એ શિવ સદા, નિજસ્પુરણુ મહંતને. ૧૦

કડવું ૩૭ સુ-વસ્તુનું માહાત્મ્ય

રાગ ધન્યાશ્રી

વસ્તુકેરૂં વક્તવ્ય નવ કીધું જાયજી, જેહુનો મહિમા મોટો પ્રાયજી;
જેમ અર્ણવનું નીર જમાયજી, પણ બાંધ્યોસાયર તેમ રહ્યો જાયજી.

પૂર્વછાયા

- સાયર તેમનો તેમ છે, તેમ મહાપદની મોટમ ઘણી;
તીરે કહીં એક લવણુ જામ્યું, તો શી ઓછપ સાગરભણી. ૧
- જમાતે કાંઈ જાન ન હોયે, નીર નથી ઓછું થતું;
સેહેજ એશ્વર્યમાંહે નીપજે, ન જણાય જાતુંઆવતું. ૨
- તેમ જગત જગદીશમાંહે, ઉત્પત્તિ લઈ દીસે ખરી;
ઓઠુંઅદકું કાંઈ ન થાય, સાગર દ્રષ્ટાન્તે કરી. ૩
- મહા મોટપ સ્વામીકેરી, રસનાએ નથી કહિ જતી;
સુત્ય જે સમજી શકે છે, તે વાણીમાં નથી આવતી. ૪
- ભાઈ મોટી દિશા જે પ્રગટે, તો કાંઈક મોટમ લહે;
મોહોટા અનુભવપાએ, એ બુધ કાંઈનું કાંઈ કહે. ૫
- જે અનંત કોટ બ્રહ્માંડ છે, તો તેણીમેલે તિલ નથી;
મહા મોટમ મહારાજકેરી, જે ચાલી શકે બુદ્ધિ હદથી. ૬
- રસનાએ કહિઆથી, જાણવામાં ભાર ઓછો ઘણો;
બ્રહ્માંડકેરી ભાવના મૂકી, કરે વિચાર જે એતણો. ૭
- જે પદમાં સ્થિતિ કરીને, પછે જુવે બ્રહ્માંડને;
તો બ્રહ્માંડને ઠામ આણું ન દીસે, તે શું પ્રમાણે પડને. ૮
- જેમ આકાશે કોઈ નર ચઢે, અતિશે તે આવો જાય;
અવનિના અંકુર નાના, તે ન દેખે પ્રાય. ૯
- કહે અખો સહુકો સુણો, આકાશ કૂર્યો મહાંતને;
ચિંત બ્રહ્માંડ સ્વતાંત્ર થઈને, દેખે તેહના અંતને. ૧૦

કડવું ૩૮ મું-વસ્તુની અદ્વૈતતા

રાગ ધન્યાશ્રી

એ અનંતને ઓઢ્યા ન જાયજી, મહતા નાંવે વાણીમાંયજી;
વચન ન લાગે તો કેમ કહેવાયજી, મહા ચૈતન્યધન નહિ મનકાયજી.

પૂર્વછાયા

- કાયા મન કોણુ કહે તેડને, જિહાં કહણુકાર કહેવું નથી,
અધો ઉર્ધ્વ તે શું સાથકી, જિહાં ગ્રહણુકારે ગ્રહું નથી. ૧
- દૂર નિકટ તે સાથકી શું, જો મધ્યે પદારથ નહિ કશું,
સદા નિરંતર છેજ સરખું, વસ્તુ વિચારે એ અશું. ૨
- પૂરણુ બ્રહ્મ પૂરી રહ્યા છે, જગત નથિ નિરધાર,
પરઠણુકારે પરઠયું નથી, નહિ વિચાર અવિચાર. ૩
- અકાતીત ચિતકે થકે, ભાઈ રહે તે અદ્ભુત વસ્ત,
અતુલ આશે અનંત મોટો, જિહાં નહિ ઉદે ને અસ્ત. ૪
- ઉદે અસ્ત બ્રહ્માંડમાંહે, દિનકરવડે દિનરાત્ય,
દિનરાત કરી કાલ માપના, મરણ જીવન બહુ ભાત્ય. ૫
- એ સ્થૂણભોગ બ્રહ્માંડમાંહે, ઔદલોકકંકરી વરત્ય,
અનિર્વચની તિહાં વાણી ન પહોંચે, નહિ તિહાં સંસૃત્ય. ૬
- સ્વતાંત્ર સ્વામી સદા, તિહાં જેમ છે તેમનું તેમ,
થયું ગયું કાંઈએ નથી, સહજેજ એ છે એમ. ૭
- આપાપર કોએ નથી, જીવાજીવ વિગ્રહ કરો,
પૂર્વ પશ્ચીમ નથી કહેવા, કાર્ય-કારણ-વિણુ અશે. ૮
- જ્ઞાન-જ્ઞેય-જ્ઞાતા-વિના, જેમનું તેમ સદાય,
એ પૂરણુની પૂરણુતા, વેત્તા-વેદ્ય-વિનાય. ૯
- કહે અખો બ્રહ્મ અનિર્વચની, વચન નહિ અનંતને,
અક્ષરાતીત આનંદપદની, ગમ્ય છે મહંતને. ૧૦

કકલું ૩૯ સું-સદ્ગુરુનું માહાત્મ્ય

રાગ વન્યામી

સંત સયાસા મહાપદજાણેજી, તે આપ ન દેખે અન્ય શું વખાણેજી,
આપ અણુચન્દ્રું તે પ્રમાણેજી, ગુણ-નિર્ગુણને ઉરમાં નાણેજી. ૧

પૂર્વછાયા

ગુણ નિર્ગુણ કાંઈએ નથી, સમતત્ત્વ સમજ્યા સહી,
પ્રાપ્તે નહીં તેહને પરાભવ શ્યાનો, રજગ્નુ નહીં તો શ્યો અહિ. ૧

એતો અણુછતાને અણુછતું, ભાસ્યુંતું ભરમે કરી,
તે યથારથ જેમ તેમ થયો, પ્રાપ્તે જેમ છે તેમ હરિ. ૨

પરપંચકેરું પેળવું, તે મરીચિજલવત સદા,
તે ઉલ્લેચે ઓછું ન થાય, સમજે શ્રમ ગયો તદા. ૩

સમજે સાધન થાએ સધળાં, પાર આવે પંથનો,
જેમ રંચકવહ્નિ વન દહે, તેમ મહા વિચાર મહંતનો. ૪

એ અંધધંધ ત્યારે ટળે, જ્યારે ગુરુતમ હોએ ખરી,
બ્રહ્મવેત્તા મળે જ્યારે, ત્યારેજ મન જોસે કરી. ૫

સદ્ગુરૂવિના બહુ મળે કાચા, આપ ઉદ્યોત થયા વિના,
સંત-સંગ પ્રતાપે મોટો, અવયવ ફરી જાય જંતના. ૬

જેમ શરદકાલે અંખર ઓપે, નીર નિર્મળ હોય ઘણું,
સદ્ગુરૂ સંત પ્રતાપ પ્રાપ્તે, એહવું કરે મન જંતતાણું. ૭

ભવદુઃખ વામે મહા સુખ પામે, અંતરથી આમય ટળે,
જીવ શિવ તે એમ હોય, જેમ સરિતા સાગરમાં ભળે. ૮

નારનારાયણ એક વર્તે, વંદનીય તે નર સદા,
દુસ્તર તારક નાવ હરિજન, નિઃકારણમાંહે મુદા. ૯

કહે અળો સુખે હોય, યોગક્ષેમ મહંતને,
ઢેહધારી સરખા દીસે, પણ રહે પદ અનંતને. ૧૦

કડવું ૪૦ સુ-આ ગીતાનું ફળ

રાગ વન્યાશ્રી

એ અખેગીતા જે નર ગાયજી, અણુઆયાસે તે નર હરિ થાયજી,
સાંભળતા મહાગદેન પલાયજી, એવો ગ્રંથનો છે મહિમાયજી. ૧

પૂર્વછાયા

ગ્રંથનો મહિમાય મોટો, સાંભળતાં તે સદ્ય ફળે,
મનસા વાચ્યા કર્મણુએ, જે સુરત્ય દઈને સાભળે. ૧

રામતારક મંત્ર જે, તે અખેગીતાનો ભાવ,
જન્મ છેડવો હોય જેહને, તેહને મળે પ્રસ્તાવ. ૨

સંસારરૂપી મોહનિશાને, નિવૃત્તાવા ઠાજ,
દિનમણિ છે અખેગીતા, પામે સદા સદોદિત રાજ. ૩

એમાં જ્ઞાન ભક્તિ વૈરાગ્ય છે, માંહે માયાનિરીક્ષણ દ્રષ્ટિ,
જીવન્મુક્ત ને મહામુક્તના, એહેન ને વળી પુષ્ટિ. ૪

પદ દશ ને ચાલીસ કડવાં, છે પરમપદની વાટ,
સંસારસાગર ઉપરે, એ સેતુ બાંધ્યો ઘાટ. ૫

એણે ઘટે જે આવી ચડશે, તે સુખે પામશે પાર,
ન બુદે તે બિરદ બાંધી, કહે અખો નિરધાર. ૬

બારે ઉણાં પાંચસે છે, અખેગીતાનાં ચરણુ,
ચરણે ચરણે આત્મવિદ્યા, અશરણુકેરૂં શરણુ. ૭

નાથ નિરંજન ગ્રંથકરતા, અખો તે નિમિત્તમાત્ર,
જેમ વાળું દીસે વાજતું, પણ વળતે ગુણપાત્ર. ૮

જે પૂરણુશ્રદ્ધ પૂરી રહ્યા છે, ઘટઘટ બોલણુહાર,
તેણે આપે આપતું વરણુન કીધું, સ્વસ્વરૂપ નિરધાર. ૯

સંવત સતર પચ્ચોતરો, શુકલપત્ર ચૈત્રમાસ,
સોમવાર રામનવમી, પૂરણુ ગ્રંથપ્રકાશ. ૧૦

કહે અખો નિરંજનગીતા, સ્વસ્વરૂપ નિજ સંતને,
અખાને શિર નિમિત્ત દેવું, ઈચ્છા હુતી અનંતને. ૧૧

